

MANNERHEIM JA SUOMEN KENRAALIKUNNAN PALKITSEMINEN KUNNIAMERKEIN 1940–1945

ANTTI MATIKKALA

Kirjoittaja on Doctor of Philosophy ja kirjoittaa Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien historiaa

ABSTRACT

The article analyses how Mannerheim rewarded Finnish generals in the period 1940–1945 with the Crosses of Liberty and the insignia of the Orders of the White Rose of Finland and of the Lion of Finland – or left undecorated. As contextual borderline cases, the survey includes six colonels, who were not promoted to generals during the war, but received honours of the general rank level. This highlights the use of honours as compensation for the delayed or unreceived promotion to the rank of general.

Generals were honoured for their merits during the Winter War 1939–1940 only after the war. The Crosses of Liberty that Mannerheim gave as the commander-in-chief to the Winter War generals demonstrate that for Mannerheim the nature of achievements was a more important criterion for the level of honours than the military hierarchy. The honours did not change the military hierarchy, but Mannerheim marked his own order of appreciation with the Crosses of Liberty.

In December 1940, Mannerheim became Grand Master for life of the newly-formed Order of the Cross of Liberty. The new special decoration, the Mannerheim Cross, which could be given regardless of military rank, proved to be very useful because a new war broke out so soon after the Winter

War. The oak leaf, which could be added to the Cross of Liberty for distinguished front-line or leadership achievements, was introduced in August 1941 and it solved many award problems.

In Mannerheim's view, the Cross of Liberty 1st Class was a 'distinguishing badge of a high-ranking leader'. It was given fifty times with swords to Finnish recipients for the merits during the Winter War. During the Continuation War 1941–1944, it was no longer a decoration for general officers: only one Finnish general and one admiral received it. Finally, even the Cross of Liberty 1st Class with swords and oak leaf was predominantly a decoration for colonels. Out of its 44 Finnish recipients, seven were major generals. With some exceptions, the Mannerheim Cross and the oak leaf required from generals considerable achievements as front-line commanders. When placing them in an order of precedence based on their honours, the Mannerheim Cross must be given the highest priority.

For the merits during the Winter War, only three Finnish generals received the Cross of Liberty 1st Class with Star. The prolonging of the Continuation War added pressures to awarding of the star since an increasing number of generals came 'in turn' to receive it. Instead, the Grand Cross of the Cross of Liberty remained

extremely rare. After the Winter War, Mannerheim gave it to only two generals: Lieutenant General Erik Heinrichs and Major General Rudolf Walden. For merits during the Continuation War only four Finnish generals received it: General of the Artillery V. P. Nenonen and Lieutenant Generals Väinö Valve, J. F. Lundqvist and K. L. Oesch.

During the years 1940–1944, Mannerheim did not propose any Finnish general to be decorated with the insignia of the Order of the White Rose of Finland. This was also applied to the Order of the Lion of Finland when it was established in 1942. During the Second World War, Mannerheim used these orders to reward the military merit his generals only in 1945 when, as the President of the Republic, he could make the decisions on his own. With the insignia of these orders, which were given with swords, Mannerheim rewarded such generals who could not be bestowed higher class of the Cross of Liberty. The decorations of the Orders of the White Rose of Finland and of the Lion of Finland were supplementary honours to generals since, according to the prevailing order of precedence, even the Cross of Liberty Ist Class was higher than the highest class of the two other orders, the Grand Cross.

ALUKSI

Toisen maailmansodan aikaisia kenraalilyennyksiä Suomen puolustusvoimissa on aiemmin tarkasteltu artikkelitasolla sekä Mannerheimin ja rintamakomentajatehtävissä toimineiden kenraalien henkilösuhteita ja johtamista monografian laajuudessa.¹ Kysymys siitä, miten Mannerheim palkitsi kenraalikuntaansa vuo-

Overall, the honours given to Finnish generals were very comprehensive and only few generals were left without the final honours of the three orders, given in 1944–1945. Mannerheim was rather unforgiving, but in 1945 the past leadership conflicts were largely forgotten. Mannerheim decorated even generals whom he had withdrawn from the front-line command positions during the battles of summer 1944.

Previous research has put much emphasis on the role of the front-line commanding generals. As this study demonstrates, in the estimation of the commander-in-chief, who oversaw the entirety of war, some generals holding important home-front positions, were due to receive higher honours than several generals commanding divisions. The use of the orders of merit was an important element of Mannerheim's personnel policy.

The merits, as defined by Mannerheim, were for him more important factors in determining the class of the honour than seniority or military rank, although the classes of the orders to some extent followed the military hierarchy. It was typical for Mannerheim to consider different options at length and to change decisions already made. This was also evident in his wartime honours policy.

sien 1939–1945 ansioista, on kuitenkin jäänyt vaille kokonaistarkastelua.² Kenraalien saamia yksittäisiä kunniamerkejä on käsitelty useissa elämäkertoissa ja populaarihistoriallisissa kirjoituksissa, mutta usein laajemmasta palkitsemiskontekstista irrallisina ja monesti joko subjektiivisesti liioitellen tai vähätellen.³ Tämä

artikkeli analysoi miten Suomen kenraalikutua palkittiin 1940–1945 Vapaudenristein sekä Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien kunniamerkein – tai jätettiin palkitsematta. Sotavuosina kenraalikutuaan nousseiden kenraaliylennystä edeltävät kunniamerkit jäävät pääasiassa yksityiskohtaisemman tarkastelun ulkopuolelle muutamaa esimerkkitapausta lukuun ottamatta. Sen sijaan kontekstuaalisina rajatapauksina tarkasteluun on sisällytetty kuusi kenraalitasoisesti palkittua everstiä, jotka eivät sotavuosina ylenneet kenraalikutuaan. Tämä havainnollistaa kunniamerkkien käyttöä viivästyvän tai saamatta jääneen kenraaliylennyksen hyvityksenä.

Ylennykset olivat myös palkitsemisia ja vaikuttivat kunniamerkipäätöksiin sikäli, että ylentämisen ja kunniamerkin antamisen liiallista samanaikaisuutta pyrittiin välttämään. Talvisodan aikaisissa määräyksissä päällystön ylentämisestä todettiin:

Sodan aikana upseeri voidaan ylentää erikoisten ansioitten ja kunnostautumisen perusteella, riippumatta rauhan ajan vaatimusten asettamista rajoituksista, joten yleneminen sodan aikana on nopeampaa kuin rauhan aikana.

[...] Nämä ylennykset on tarkoitettu palkitsemiseksi ja tunnustukseksi sodassa osoitetusta urhoollisuudesta ja neuvokkuudesta ja on niiden tarkoituksena samalla kannustaa erikoisen järjestely- ja johtajakyvyn omaavia upseereja suuriin saavutuksiin sekä siten edistää johtajiksi sopivimpien upseerien pääsemistä vastaaviin johtaja-asemiin.

Erikoisten ansioitten perusteella tehdyt ylennysehdotukset ratkaisee Ylipäällikkö kussakin tapauksessa erikseen.

Ylennykset everstiksi ja kenraaliarvoihin kuuluivat aina erikseen käsiteltäviin tapauksiin.⁴ Hyvä esimerkki tällaisesta palkitsemisylennyksestä on Paavo Talvelan ylennys kenraalimajuriksi 18. joulukuuta 1939. Ylennyspäiväkäsikysyessä todettiin, että Talvela ”yksitoistapäiväisten keskeytymätömien ja ankarien taistelujen aikana on torjunut maahan tunkeutuvat, huomattavasti ylivoimaiset vihollisjoukot ja [...] tarmokkaasti ja oma-aloitteisesti sekä suurella taidolla ja voimalla suoritetuilla operaatioilla [...] vallannut takaisin vihollisen jo haltuunsa saamat asemat, pakottanut tämän verisin tappioon perääntymään sekä ottanut huomattavan määrän hyökäysvaunuja, aseita ja muuta sotasaalista”.⁵

VAPAUDENRISTI OTETAAN UDELLEEN KÄYTTÖÖN 1939

Valtionhoitajana Mannerheim oli 1919 päättänyt lopettaa Vapaudenristin jakelun vapaussodan alkamisen vuosipäivästä lukiin. Talvisodan sytyttyä hänellä oli kiire saada Vapaudenristi uudelleen käyttöön sekä varmistaa itselleen laajempi oikeus sen antamiseen kuin hänellä oli 1918 ollut. Silloin ylipäällikköllä oli ollut oikeus antaa sotilas-Vapaudenristejä suurrustiä lukuun ottamatta ”sillä rajoituksella, että Hallitus antaa kunniamerkkejä divisioonankenraalin arvossa tai siitä ylöspäin oleville henkilöille”. Aloittekirjelmässään tasavallan presidentille Mannerheim pyysi

tätä antamaan julistuksen ”Vapaudenristin uudestaan elähyttämiseksi”.⁶

Kenraalimajuri Rudolf Walden, jonka Mannerheim oli nimittänyt 1. joulukuuta 1939 lukien edustajakseen hallitukseen,⁷ sai jo talvisodan aikana hoidettavakseen kunniamerkkiasioita. Joulukuun 7. päivänä pääministeri Risto Ryti kertoi Waldenille esittelevänsä Vapaudenristi-asian tänään presidentille, joka oli siihen ”jo ennakolta suostunut”. Kun Walden raportoi tästä saman päivän iltana puhelimitse Mannerheimille, tämä kehotti Waldenia järjestämään asian niin, että ristejä ja nauhoja olisi käytettävissä niin pian kuin mahdollista. Joulukuun 8. päivänä Ryti ja Walden kävivät läpi Vapaudenristi-asetuksen, ”joka oli laadittu täysin vuoden 1918 mukaiseksi”. Walden kehotti ”poistamaan säännökset siitä, että Ylipäälliköllä ei olisi oikeutta jakaa suurristiä, ei liioinkaan ristiä ylimalkaan kenraaliluutnantin arvossa ja sitä ylempänä oleville upseereille.”⁸

Jo samana päivänä Walden saattoi kertoa Mannerheimille, että Vapaudenristi-asetus oli allekirjoitettu. Ensiarvelun mukaan Vapaudenristejä ei olisi pystytty valmistamaan Suomessa, minkä takia asiaa päätettiin tiedustella Tukholmasta, jotta niitä saataisiin hankittua mahdollisimman pian. Walden oli kehottanut pääministeriä hankkimaan aluksi edes kunniamerkinauhhat. Mannerheim painotti Waldenille, että sotilasaristejä olisi kiirehdittävä. Jo aamulla 9. joulukuuta Walden saattoi kertoa Mannerheimille, että olettamuksen vastaisesti Vapaudenristejä pystyttiin toki valmistamaan Suomessa ja niitä voitaisiin saada jo viikon tai

parin kuluttua. Nauhaa sen sijaan ei ollut saatavilla Suomesta vaan, se täytyi tilata Ruotsista. Samana päivänä päämaja teki talvisodan ensimmäisen Vapaudenristi-tilauksen, johon sisältyi muun muassa viisi suurristiä miekkoineen ja 30 kappaletta 1. luokan Vapaudenristejä miekkoineen. Joulukuun 11. päivänä annetussa päiväkäskyssä asianomaista päällystää kehoitettiin ”esittämään palkittavaksi ne sotilaat, jotka tähän asti käydyissä taisteluissa ovat kunnostautuneet siten, että heille voidaan antaa vapaudenmitali tai vapaudenristin ritarimerkki”. Ensimmäinen nauhalähetys saapui päämajaan 16. joulukuuta.⁹

Joulukuun 17. päivänä Mannerheim huomautti Waldenille, että asetuksen mukaan 1. luokan Vapaudenristiä ei voitu antaa rintatähtineen. Asetusta jouduttiinkin täydentämään jo 20. joulukuuta lisäyksellä, jossa todettiin että 1. luokan Vapaudenristi ”voidaan antaa myös tähden kera”, sillä tämä 1919 perustettu suurristin ja 1. luokan Vapaudenristin väliin sijoittuva luokka oli kiireessä jäänyt siitä pois.¹⁰ Walden informoi Mannerheimia tästä asetuksen lisäyksestä käydessään päämajassa 20.–21. joulukuuta. Aiemmat asetukset edellyttivät suurristin saajalta kenraaliluutnantin ja 1. luokan saajalta everstin arvoa. Sotilasarvoa, jota 1. luokan Vapaudenristi rintatähden kera edellyttäisi, ei määritelty asetuksessa, mutta päämajan jatkosodan aikaisissa määräyksissä sen todettiin edellyttävän kenraalimajurin arvoa.

Joulukuun 29. päivänä Mannerheim käski Waldenia lähettämään Vapaudenmitaleja ja Vapaudenristejä päämajaan niin paljon kuin mahdollista. Ensimmäi-

set kunniamerkit toimitettiin kuitenkin vasta 5. helmikuuta 1940. Samana joulukuun päivänä Walden sai tehtäväkseen hankkia pääministeriltä luvan sille, että leskille, äideille ja tyttärille voitaisiin antaa sama kunniamerkki, jonka kaatunut olisi saanut, mutta normaalin nauhan asemesta mustassa nauhassa. Ryti suostui ehdotukseen 30. joulukuuta todeten, ettei asetusta tarvita. Sururistiajatuksen taustalla lienee ollut *Suomen Sosialidemokraatti* -lehden joulun alla julkaisema ehdotus kaatuneiden leskille ja äideille jaettavasta erikoisesta merkistä.¹¹

Mannerheimin talvisodan aikaiset palkitsemisajatuksat ja -toimenpiteet koskivat siis ennen kaikkea tavallisia sotilaita ja kaatuneiden omaisia, ei niinkään ylintä päällystystä. Talvisodan ansioista Vapaudenristin tai Vapaudenmitalin saaneiden nimet julkaistiin ylipäällikön päiväkäskyissä, joiden alkuun varattiin tila niitä palkittuja varten, jotka ylipäällikkö halusi erikoisesti mainita. Tähän ryhmään sijoitetuista julkaistiin lyhyet ja joissain erikoistapauksissa pidemmätkin perustelut. Vapaudenristin kolmea korkeinta luokkaa ei lyhyen talvisodan aikana annettu ollenkaan ja 2. luokkaaakin vain hyvin säästeliäästi suurista ansioista, kuten eversti Hjalmar Siilasvuolle vuoden 1939 viimeisenä päivänä ”tunnustukseksi kolmeviikkoisista sitkeistä ja menestyksellisistä taisteluista”, jotka olivat pakottaneet ”ylivoimaisen vihollisen perääntymään ja tuottaneet runsaasti sotavankeja ja sota-saaliista”. Päiväkäskyyn sisältyivät vielä erityiset kiitossanat: ”Kiitän häntä ja hänen joukkojaan tarmokkaasta toiminnasta ja kauniista saavutuksista.”¹²

Ylimmän päällystön kunniamerkein palkitsemisen Mannerheim jätti ilmeisen tarkoituksellisesti sodan jälkeiseen aikaan ja silloinkin tarkemmin pohdittavaksi. Maaliskuun 14. päivän 1940 päiväkäskyn konseptiin oli jo kirjoitettu 2. luokan Vapaudenristi kenraalimajuri Taavetti Laatikaiselle ”asiallisesta ja tarmokkaasta toiminnasta sekä suurtaistelujen lujasta johtamisesta”, mutta Mannerheim ei hyväksynyt ehdotusta, koska hänen tarkoituksenaan oli antaa Laatikaiselle myöhemmin 1. luokan Vapaudenristi.¹³

TALVISODAN KENRAALIT PALKITTAAN VASTA SODAN JÄLKEEN

Mannerheim palkittiin välittömästi talvisodan päätyttyä. Sunnuntaina 17. maaliskuuta 1940 A. Tillander sai tilauksen Vapaudenristin suurrististä miekkoineen ja jalokivineen, jonka valmistamiseen liike sai kolme päivää aikaa. Tasan viikko talvisodan päättymisen jälkeen, 20. maaliskuuta, presidentti Kyösti Kallio luovutti Mannerheimille tämän kunniamerkin, jonka oli ennen häntä saanut vain Saksan keisari Vilhelm II.¹⁴

Vapaudenrististä ja -mitalista 1939 annetun asetuksen mukaan ylipäälliköllä oli ”oikeus antaa sekä mitaleja että sotilasaristejä ja tehdä esityksiä siviilihenkilöidenkin palkitsemisesta kunniamerkillä”. Hänelle itselleen annettuja kunniamerkkejä lukuun ottamatta Mannerheim kuitenkin antoi kaikki talvisodan ansioista annetut Vapaudenristit ja Vapaudenmitalit niin sotilaille kuin siviileillekin myös rauhan solmimisen jälkeen. Sotatila tietysti jatkui ja kuten Kari Selén on todennut, oli

Talvisodan jälkeen kenraaleista vain Heinrichs ja Walden saivat Vapaudenristin suurristin, jonka rintatähteä he kantoivat kesäkuun 4. päivän paraatissa Ensossa 1944. Malmberg, Öhquist ja Siilasvuo saivat talvisodan ansioista VR 1:n, johon he saivat rintatähden 3. lokakuuta 1941. Kuva: Hedenström, SA-kuva.

”oikeastaan luonnollista”, että sama viranomaisena kuin sodan aikanakin hoiti palkitsemisuran purkamisen.¹⁵

Mannerheimin arkistossa olevasta nelisivuisesta päiväkäskykonseptista, joka on laadittu ennen 8. huhtikuuta 1940, käy ilmi, että lopulta vaiheittain toteutettu kenraalikunnan palkitsemisvyyhden purkaminen valmisteltiin ensin kokonaisuutena. Kenraalikunnan osalta konseptiin on merkitty neljä 1. luokan Vapaudenristiä rintatähtineen, kymmenen 1. luokan Vapaudenristiä ja Siilasvuon ylennyskenraalimajuriksi. VR 1 rintatähtineen oli merkitty Heinrichsille, ”joka ensin armeijakunnan ja sittemmin armeijan päällikönä rauhallisella lujudella, tarmolla ja taidolla on johtanut joukkojaan ansaiten työstään parhaan tunnustuksen ja kiitoksen”, sekä kenraalimajureille Hägglund,

Tuompo ja Valve. Hägglundin ja Valveen lyhyet perustelut julkaistiin alun perin suunnitellussa muodossa, mutta Tuomolle, ”joka leveällä rintamanosallaan on johtanut voitokkaita taisteluita ja etevillä ja määrätietoisilla sotatoimilla pysähdyttänyt vihollisen etenemisen ~~tuottaen sille~~ musertavia tappioita heittäen sen rajan taakse”, perustelut stilisoitiin myöhemmin vielä juhlallisempaan ja pidempään muotoon.

VR 1:n saajiksi oli merkitty kenraaliluutnantit Österman, Öhquist, ”joka suojajoukkojen komentajana otti vastaan vihollisen ensimmäisen hyökkäyksen ja sen jälkeen armeijakuntineen sitkeästi piti puoliaan vihollisen hyökkäyksen pääsuunnassa”; Oesch ja Malmberg sekä kenraalimajurit Lundqvist, Laatikainen, Hannell, Svanström, Talvela ja Sarlin. Pieniä

stilistisiä muutoksia huomioimatta perustelut pysyivät samoina seuraavia lukuun ottamatta: Laatikainen, ”joka joukkoi-
neen järkkymättömän rauhallisena, roh-
keana ja sitkeänä on kestänyt vihollisen
ylivoimaiset hyökkäykset”, Hanell, jota
suunniteltiin palkittavaksi ”tevästi suun-
nitelluista sekä tarmolla ja taidolla suori-
tetuista erikoistehtävistä linnoitustöistä”
ja Talvela, joka olisi palkittu ”armeijakun-
nan komentajana lujalla päättäväsyydellä
ja menestyksellä suoritetuista puolustus-
taisteluista Kannaksella”.¹⁶

Ensimmäiset VR 1:t talvisodan ansiois-
ta annettiin vasta 11. huhtikuuta 1940.
Palkituiksi tuli neljä kenraaliluutnanttia:
Hugo Österman, ”jonka päällikkyudessa
Kannaksen armeija pysähdytti vihollisen
asemiemme eteen ja torjui lukemattomat,
ylivoimaiset hyökkäykset”, Harald Öh-
quist, ”joka armeijakuntineen sitkeästi
piti puoliaan vihollisen hyökkäyksen pää-
suunnassa”, Lennart Oesch, ”joka Yleis-
esikunnan päällikkönä ja myöhemmin
rintamalahkon komentajana tunnollisesti
ja väsymättömästi” oli ”hoitanut vaativan
ja raskaan tehtävänsä”, sekä Lauri Malm-
berg, joka kotijoukkojen komentajana oli
ansioikkaasti ”täyttänyt hänelle uskotun
raskaan tehtävän”.¹⁷

Oli tietysti sinällään luonnollista, että
ensimmäisiin 1. luokan Vapaudenristillä
talvisodan aikaisista ansioistaan palkittui-
hin lukeutuivat juuri Karjalan kannaksen
puolustuksesta Kannaksen Armeijan ja II
Armeijakunnan komentajina vastanneet
Österman ja Öhquist. Päätöksessä voi
kuitenkin sikäli nähdä hyvittelyn makua,
että Mannerheim oli vapauttanut Öster-
manin hänen komentajantehtävästään

helmikuussa eikä Öhquistkään nautti-
nut ylipäällikön täyttä luottamusta vaan
heidän välinsä olivat hyvin kireät. Vuo-
desta 1933 armeijakuntaa komentaneen
Öhquistin osalta hyvittelytulkintaa vah-
vistaa se, että samana päivänä kuin hänet
palkittiin, hänet siirrettiin koulutuksen
ylitarkastajaksi. Korulauseista huolimatta
näiden kunniamerkkien antamisessa
oli siis pikemminkin kyse todellisuuden
kaunistelusta kuin aidosta palkitsemises-
tä – kokonaan palkitsematta jättäminen
olisi vaikuttanut liian oudolta. Öhquistin
tilalle II Armeijakunnan komentajaksi
määrättiin Oesch, joka oli talvisodan jäl-
keen ollut jälleen yleisesikunnan päällik-
kö parikymmentä päivää. Tähän virkaan
jo 1930 nimitetyn Oeschin pitkäaikainen
toiminta Mannerheimin välittömässä lä-
heisyydessä päättyi tapaamiseen 10. hel-
mikuuta 1940. Jäähyväisiin ei kuulunut
”kiitoksen sanaa”, Oesch kirjasi muistiin.¹⁸
Yleisesikunnan päällikkönä toimiminen
ja kenraaliluutnantin arvo eivät tuoneet
myöskään Oeschille VR 1:stä korkeam-
paa kunniamerkkiä.

Huhtikuun 16. päivänä 1940 VR 1:n
sai kuusi kenraalia. Kenraaliluutnantti
Vilho Nenonen palkittiin ”yli kaksikym-
menvuotisesta, määrätietoista ja tar-
mokkaasta, korvaamattomasta työstä,
jonka hän on suorittanut tykistömme ke-
hittämiseksi sille korkealle tasolle, mistä
juuri päättynyt sota on antanut vakuut-
tavan todistuksen”. Muut palkitut olivat
kenraalimajureita. Puolustushaaransa
edustajana palkittiin Jarl Lundqvist, ”jon-
ka johdolla ilmavoimamme taistellessaan
vihollisen rajatonta ylivoimaa vastaan ovat
saavuttaneet rohkeudellaan ja taidollaan

kaikkien kunnioituksen ja ihailun”. Taa-
vetti Laatikainen sai VR 1:n ”kylmäve-
risestä, asiallisesta ja tarmokkaasta toi-
minnasta divisioonan komentajana ja
myöhemmin armeijakunnan komentajana”.
Väinö Svanström oli ”Päämajan tykis-
tökomentajana väsymättömällä tarmolla
[...] työskennellyt armeijan asevarustuk-
sen kartuttamiseksi ja kehittämiseksi”.
Paavo Talvelan todettiin ”taidolla ja me-
nestyksellä” johtaneen ”kiivaita hyökkä-
yستاisteluja Laatokan-Karjalassa ja sen
jälkeen herpaantumattomalla tarmolla”
torjuneen ”armeijakuntineen ylivoimai-
sen vihollisen hyökkäykset Kannaksella”.
Unio Sarlinin ”johdolla pioneerit ja lino-
itusjoukot” olivat ”vaikeissa olosuhteis-
sa rakentaneet ja vahvistaneet puolustus-
asemiamme”.¹⁹

Huhtikuun lopussa 1940 Mannerheim
antoi VR 1:n rintatähtineen kenraalima-
jureille Väinö Valveelle, ”jonka aloiteky-
kyisen, harkitun ja menestyksellisen joh-
don alaisena rannikkopuolustuksemme
on loistavalla tavalla selviytynyt vaikeista
tehtävistään”, ja Woldemar Hägglundil-
le, ”joka armeijakuntineen monissa tais-
teluissa on lyönyt ylivoimaisen vihollisen
ja saavuttamallaan voitoilla estänyt sen
hyökkäyksen sivustaamme”.²⁰

Mannerheim itse palkittiin toistami-
seen talvisodan aikaisista ansioistaan 16.
toukokuuta 1940, jolloin hän sai ensim-
mäisen ainutlaatuisen kunniamerkinsä,
1. luokan Vapaudenmitalin ruusunau-
hassa. Silloisen asetuksen mukaan se oli
korkein kunniamerkki, ”mikä annetaan
upseerille, joka jo on saanut kaikki muut
merkit, jotka hän arvonsa mukaan voi
saada”.²¹

Merkittävin korkein kunniamerkein
toteutettu suurpalkitseminen talvisodan
ansioista tapahtui 6. heinäkuuta 1940,
jolloin Mannerheim totesi tasavallan
presidentti Kyösti Kallion suostuneen
hänen esityksestään vastaanottamaan Va-
paudenristin suurristin kansalaisansiois-
ta. Samana päivänä Mannerheim antoi
Vapaudenristin suurristin miekkoineen
pääministeri Risto Rydille, kenraalimaju-
ri Rudolf Waldenille ja kenraaliluutnantti
Erik Heinrichsille. Päiväkäskyssä kenraali-
en suurristejä perusteltiin seuraavasti:

Välittömästi ennen sodan puhkeamis-
ta perustetun sotavarustusneuvoston
puheenjohtajana joutui kenraali Wal-
den lähinnä mukauttamaan teollisuus-
temme sodan aikaisia tarpeita varten.
Rinnan tämän kanssa loi hän käden-
käänteessä organisaation, jossa edustet-
tuina olivat kyvykkäät teollisuusmiehet,
joiden kokemuksen ja tottuneisuuden
avulla ulkomaisetkin hankinnat saatiin
ihmeteltävän nopeasti suoritetuiksi.
Näin ollen on kenraali Waldenin mää-
rätietoiselle ja tarmokkaalle toiminnal-
le annettava parhain tunnustus siitä,
että sodankäynnille välttämättömiä
tarvikkeita saatiin armeijan käyttöön.
Tämän valtavan työn ohessa joutui
kenraali Walden toimimaan Ylipäälli-
kön edustajana ratkaistaessa niitä mo-
ninaisia ja vaikeita kysymyksiä, joita
sota valtiovallallekin asetti. Näittenkin
kysymysten onnelliseen ratkaisuun on
kenraali Walden mitä merkittävimmäl-
lä tavalla osallistunut.

Kenraali Heinrichsin johtamana suoritettiin itäisellä Kannaksella puolustustaistelu, joka hakee vertaansa nykyisen sodankäynnin historiassa. Tämä puolustus oli ja pysyi murtamattomana. Taipale, esimerkkinä, voi olla tulleisuudessakin järkähtämättömänä suomalaisen puolustuksen esikuvana. Kannaksen armeijan komentajaksi nimettyinä kriittisimpänä hetkenä johdettiin kenraali Henrichs kylmäverisesti ja suunnitelmanmukaisesti armeijamme katkeran peräytymisvaiheen kautta uusiin puolustusasemiin. Puolustuksemme taipui, mutta ei taitunut.

Kenraalimajuri W. E. Tuompo sai VR 1:n rintatähtineen:

Suomussalmen, Kuhmon ja Lieksan operatiot tullaan epäilemättä muistamaan silloin kun armeijamme historian kunniakkaimpia sivuja tarkastetaan. Tunnusomaista kenraali Tuompon johtamille joukoille oli lannistumaton taistelunhenki, jonka avulla alussa äärimmilleen supistetut joukot saivat vihollisen maahantunkeutumisen pysähtymään. Sama henki ja voiton tahto siirtyivät kenraali Tuompolle myöhemmin alistettuihin apuvoimiinkin, joiden avulla erinomaisesti suunnitellut ja johdetut taistelut suoritettiin sellaisella menestyksellä, joka valoi uskoa ei ainoastaan koko armeijaan vaan vieläpä kansaankin.²²

Muistelmissaan Tuompo kertoo antaneensa tälle, ”silloin harvinaisen korkealle kunniamerkille sitäkin suuremman arvon”

kuultuaan myöhemmin, että ”päämajoitustumestari Airo oli saanut tehtäväkseen laatia päiväkäskyn sanamuotoehdotuksen”.²³

Kenraaliluutnantti Oscar Enckell, joka oli koko sodan ajan ja 1. heinäkuuta 1940 asti hoitanut ”vapaaehtoisesti erittäin vaikean ja rasittavan työn vapaaehtoisuudistomiston päällikkönä, selviytyen eriomaisen taitavasti kaikista mitä arkaluontoisimmistakin tapauksista” sekä suoritti sodan aikana ”kaksi kertaa ulkomaanmatkoilla Ylipäällikön hänelle uskomat tärkeät erikoistehtävät erittäin tunnollisesti” sai VR 1:n. ”Vapaussodan mainehikkaille kenraaleille” P. M. Wetzerville, K. F. Wilkamalle ja J. F. Ignatiukselle, ”jotka viime sodan syttyessä heti vapaaehtoisina ilmoittautuivat” ylipäällikön käytettäväiksi, Mannerheim antoi 4. luokan Vapaudenristin 6. heinäkuuta 1940.²⁴ Nämä kolme kenraalia olivat saaneet 1. luokan Vapaudenristin rintatähden kera sen ensimmäisessä jaossa tammikuussa 1919.

Päivämäärällä 24. heinäkuuta 1940 VR 1:n sai kenraalimajuri Leonard Grandell, joka oli ”taidolla ja tarmolla [...] toiminut puolustusministeriön sotatalouspäällikkönä”.²⁵ Grandellin aisapari aluejärjestön rakentamisessa, päämajoitustumestari eversti A. F. Airo, ”joka päättäväisenä ja tarmokkaana on johtanut työtä vastuunalaisella paikallaan” ja jonka taidot ja kyvyt olivat ”merkittäväällä tavalla vaikuttaneet saavutettuihin voittoihin ja aseittemme määrätietoiseen toimintaan” oli ylennetty näillä perusteluilla kenraalimajuriksi helmikuun lopulla. VR 1:n Airo, joka oli ”tarmolla ja taidolla [...] menestyksellisesti hoitanut päämajoitustumestarin

vastuunalaiset tehtävät”, sai viikon Grandellin jälkeen. Tuore ylennys nähtävästi hieman viivästytti kunniamerkkiä. Samalla päiväkäsryllä ”taitavasti ja ansiokkaasti [...] hänelle uskotut erikoistehtävät” hoitanut kenraalimajuri Heikki Kekoni sai VR 2:n, joka kuitenkin muutettiin VR 1:ksi kolmen viikon kuluttua.²⁶

Eräät huhtikuun–toukokuun 1940 kenraaliylennykset – Siilasvuo kenraalimajuriksi, Edvard Hanell kenraaliluutnantiksi liittyen hänen määräykseensä yleisesikunnan päälliköksi ja Eino Suolahti lääkintäkenraalimajuriksi – selvästi viivästyttivät heidän Vapaudenristejään loka–marraskuulle. Hanell oli ”useissa erikoistehtävissään [...] osoittanut erikoista taitavuutta ja järjestelykykyä” ja Suolahti ”innolla ja taidolla organisoii ja hoiti lääkintähuolloin osoittaen suurta johtajakykyä ja tarmoa”.²⁷ Siilasvuo sai VR 1:n ”erikoisen tuloksellisesta taistelutoiminnasta” talvisodan alkamisen ensimmäisenä vuospäivänä.²⁸ Marraskuussa 1940 VR 1:n sai myös kenraalimajuri Georg Palmroth ”ansiokkaasta toiminnasta suojavaiheen aikana ratsuprikaatin komentajana”.²⁹

Kaikille talvisodan kenraaleille ei VR 1:stä suotu. Jo 4. joulukuuta 1939 armeijakunnan komentajan tehtävästä vapautettu kenraalimajuri Juho Heiskanen sai marraskuussa VR 2:n ”ansiokkaasta toiminnasta erikoistehtävänsä hoitamisessa”, joka oli linnoitustöiden johtaminen puolustusvoimien ylitarkastajan apulaisena.³⁰ Eversti Oiva Olenius, ”joka suurella uutteruudella ja taidolla” oli ”hoitanut puolustusministeriön kansliapäällikön tehtävät” puolestaan sai ensin heinäkuussa 1940 VR 2:n ja ylennettiin seuraavassa

kuussa kenraalimajuriksi ”sodan aikana hänelle kuuluneiden tehtävien ansioista sekä sitä ennen puolustusvoimain vastuullisessa asemassa erittäin menestyksellisestä toiminnasta”.³¹ Reservin kenraalimajuri, Uudenmaan läänin maaherra Ilmari Helenius sai puolestaan huomata, ettei hänen sotilasarvonsa taannut hänelle Vapaudenristiin sen paremmin miekkoja kuin korkeaa luokkaakaan. Helenius sai joulun alla 1940 VR 2:n ilman miekkoja.³²

Monien everstien ensin saamia VR 2:sia oli sen sijaan muutettu VR 1:ksi. Näihin tapauksiin lukeutuivat kesäkuun alussa 1941 kenraalimajureiksi ylenneet Harry Alfthan ja Woldemar Oinonen. Alfthan oli palkittu ”johtamistaan voitokkaista taisteluista, joissa vallattiin lujia vihollisen tukikohtia”.³³ Oinonselke, ”joka koko sodan ajan” oli ”toiminut väsymättömällä innolla ja velvollisuuden tunnolla ensin Päämajassa” yleisesikunnan päällikön apulaisena ”ja sitten divisioonan komentajana mitä vaikeimmissa olosuhteissa” korotuspäätös tuli samassa päiväkäsryssä kuin Airon VR 1. Divisioonan ja prikaatin komentajina toimineiden palkitsemistilannetta tarkasteltiin kokonaisuutena vielä marraskuun lopun 1940 jälkeen. Silloin laadittuun listaan sisältyi vielä viisi ehdotusta VR 2:n muuttamisesta VR 1:ksi, joita ei kuitenkaan toteutettu.³⁴

Talvisodan ansioista palkitsematta Mannerheim jätti väestönsuojelupäällikönä toimineen kenraaliluutnantti Aarne Sihvon, jonka oli saanut VR 1:n jo 1919 ja Mannerheimin esityksestä Suomen Valkoisen Ruusun suurristin 1937. Joulukuussa 1940 sisäasianministeri Ernst von

Born ehdotti harkittavaksi Sihvon palkitsemisen hänen sotilasarvoaan vastaavalla Vapaudenristillä todeten:

Kuten tunnettua toimi kenraali Sihvo sodan aikana sekä sisäasiainministeriön että puolustusvoimain alaisena, eikä hänelle ole vielä, mikäli tiedän, tähän mennessä puolustusvoimain taholta ehdotettu kunniamerkkiä, minkä hän ainakin sisäasiainministeriön alaisella toiminnallaan on ansainnut.

Tuompo ilmoitti Bornille ”asian vaikeudet”, jotka johtuivat siitä, että Sihvolla oli jo VR 1.³⁵

Talvisodan päätyttyä Mannerheim vapautti samalla päiväkäskyn pykälällä vanhat kenraalit Wilkaman, Wetzlerin ja Ignatiuksen sekä kenraalimajuri K. M. Walleniuksen toistaiseksi sotapalveluksesta lausuen heille hartaan kiitoksensa ”arvokkaasta, uhrautuvasta ja antaumuksella suoritetusta työstä”.³⁶ Lapin Ryhmän ja pari päivää Rannikkoryhmänkin komentajana toiminut Wallenius jäi kuitenkin ilman Vapaudenristiä. Tutkimuksessa on painotettu sitä, että Wallenius oli menestyksellisesti komentanut kahden kuu-kauden ajan Lapin Ryhmää ja että hänen ongelmansa suhteessa Mannerheimiin oli pikemminkin persoonana kuin pätevyys. Mannerheimin silmissä menestys Lapissa ei kuitenkaan lieventänyt Walleniuksen epäonnistumista Viipurinlahdella. Talvisodassa rintamakomentajina toimineista kenraaleista Wallenius oli ainoa, joka jäi ilman Vapaudenristiä. Kirjoittaessaan Mannerheimille syyskuussa 1941 Wallenius totesi olevansa ”ainoa, joka ei saanut

edes muistomitalia talvisodasta” ja kertoi ostaneensa muistomitalin vanhain tavarain kaupasta.³⁷

Yllättävää ei ole sekään, että lääkin-täkenraalimajuri Väinö Lindén, jonka Mannerheim oli vapauttanut ”omasta pyynnöstä terveydellisten syitten takia Päämajan lääkintäpäällikön tehtävistä” joulukuussa 1939, jäi palkitsematta. Samalla Mannerheim oli määrännyt hänen tehtävänsä ja puolustusvoimain ylilääkäriksi reservieverstilutnantti Suolahden. Kuten on todettu, Lindénin terveydessä ”ei ollut mitään vikaa, eikä hänen ’oma pyyntönsä’ varmasti ollut vapaaehtoinen”.³⁸ Kunniamerkkejä sotasairaaloissa Wilkaman, Wetzlerin ja Ignatiuksen tavoin jakanut vanha kontra-amiraali Hjalmar von Bonsdorff jäi itse vuoden 1939 Vapaudenristiä paitsi.

Talvisodan ansioiden palkitsemisissa tulee selvästi esille se Mannerheimille luonteenomainen piirre, jota hänen adjutanttinaan toiminut Ragnar Grönvall on painottanut kirjoittaessaan sodan ajan henkilövalinnoista: ylipäällikkö ei ”aina niinkään välittänyt sotilashierarkiasta ja arvojärjestyksestä, vaan kiinnitti enemmän huomiota asianomaisen henkilön soveltuvuuteen ja hänen kykyihinsä nimenomaan sotilaana”.³⁹ Tarkasteltaessa kokonaisuutena talvisodan kenraalien palkitsemista asettaen heidät sekä sotaa edeltäneeseen arvojärjestykseen että talvisodan ansioista annettujen Vapaudenristien mukaiseen järjestykseen (taulukko 1), voi todeta, ettei kenraalien sotilasarvo tai virkaikä juurikaan painanut kunniamerkin luokkaa määritettäessä.

Voimakkaimmin nousi Heinrichsin tähti. Sekä ylennyksellä että Vapaudenristin suurristillä Heinrichs nostettiin selvästi muiden aktiivipalveluksessa olevien kenraalien yläpuolelle. Kolme kenraalimajuria – Valve, Hägglund ja Tuompo – palkittiin aktiivipalveluksessa olevia kenraaliluutnantteja korkeammin.⁴⁰ Keskeisissä rauhanajan viroissa toimineet kolme suurta Ö:tä – Österman, Oesch ja Öhquist – olivat Mannerheimin silmissä alisuoriutujia talvisodassa. Kunniamerkit eivät tietysti muuttaneet sotilaallista arvojärjestystä, mutta Mannerheim merkitsi Vapaudenristein oman arvostusjärjestyksensä.

Grönvallin mukaan Mannerheim yritti kohdella kaikkia ”tasapuolisesti ilman ennakkoluuloja, syntyperään, kieleen, arvoon tai ikään katsomatta. Niinpä hänellä ei ollut ennakkosuosikkeja tai epäsuosikkeja. Hän ei liioin nostanut ketään esille paitsi ansioista, pitkän tarkkailun jälkeen.”⁴¹ Etenkin talvisodassa henkilötöpoliittiset nostot ja laskut olivat hyvin nopeita. Talvisodan kenraalien palkitseminen osoittaa, että ansioiden suuruus oli Mannerheimille sotilaallista hierarkiaa keskeisempi kriteeri hänen päättäessään palkitsemisen tasosta. Grönvallin sanoin Mannerheim ”ei koskaan unohtanut kiittää ja jollakin tavoin palkita tai muistaa asianomaista” hyvästä suorituksesta,⁴² mutta ylipäällikön arvosteluasteikko hyvien suoritusten suhteen oli varsin tiukka.

Se, että palkitsemisissa on aina kyse myös suhteellisista rinnastuksista vertaisryhmään, tuli esille muun muassa Aaro Pajarin tapauksessa. Pajari oli ylennetty

everstiksi joulukuussa 1939 Talvelan perusteltua ylennystä Pajarin tavattomilla, suorastaan ratkaisevilla ansioilla Tolvajärven taistelussa. Talvela oli esittänyt Pajarille ”myös jo aikaisessa vaiheessa kunniamerkkiä”, minkä ehdotuksen hän tuloksellisesti uudisti huhtikuussa 1940 todeten, että ”hän on tällaisen kaksinkertaisen tunnustuksen ansainnut”. Talvela ehdotti yleisesikunnalle vielä, että Pajari saisi myös toisen kunniamerkin. Kun tämä ei johtanut tulokseen, reserviin palannut Talvela kirjoitti Mannerheimille keskusteltuaan palkitsemiskysymyksistä hänen kanssaan. Talvela totesi, että eversti Kaarlo Viljanen oli saanut jopa kolminkertaisen tunnustuksen, koska ”hän sodan aikaisessa vaiheessa sai kunniamerkin ja sodan päät[t]yessä sekä ylennyksen että kunniamerkin”. Talvela kirjoitti hyvin suoraan, mikä kuvaa hänen eristysasemaansa suhteessa Mannerheimiin:

Joskin kaksikertainen tunnustus upseerille on yleensä riittävä tästä sodasta, tein ehdotukseni Pajarin suhteen pääasiassa sen vuoksi, että huomasin hänen katkeroituneen Viljasen saaman tunnustuksen johdosta. Ymmärrän täydelleen ettei kunniamerkkijakelussa koskaan voi aivan täydelleen osua oikeaan, joku voi saada liikaa, joku liian vähän, mutta koska eversti Pajari tuntuu antavan aivan erikoisen arvon sille, että hän saisi vielä toisen kunniamerkin urheudesta ja koska hän sen käsitykseni mukaan myös hyvin ansaitsee, toistan aiemmin tekemäni ehdotuksen.⁴³

Taulukko I. Talvisodan aikana palveluksessa olleet kenraalit ja kenraaleiksi vuodesta 1939 lähtien ennen jatkosodan alkua ylennetyt talvisotaa edeltäneessä arvojärjestyksessä sekä talvisodan ansioista annettujen Vapaudenristien mukaisessa järjestyksessä

jalkaväenkenraalit		ylennykset	VR SR
Wetzer 1928	Heinrichs	kenrl. 19.2.1940	6.7.1940
Wilkama 1928	Walden	kenrl. 9.4.1941	6.7.1940
kenraaliluutnantit			VR I rtk.
Enckell 1924	Valve	kenrl. 9.4.1941	25.4.1940
Ignatius 1928	Hägglund		25.4.1940
Nenonen 1930	Tuompo		6.7.1940
Sihvo 1930			
Österman 1935			VR I
Malmberg 1936	Österman		11.4.1940
Oesch 1936	Malmberg		11.4.1940
Öhquist 1936	Oesch		11.4.1940
kenraalimajurit/ kontra-amiraali	Öhquist		11.4.1940
Walden 1919	Nenonen		16.4.1940
v. Bonsdorff 1919	Sarlin		16.4.1940
Wallenius 1930	Lundqvist		16.4.1940
Palmroth 1932	Svanström		16.4.1940
Valve 1933	Laatikainen		16.4.1940
Heinrichs 1933	Talvela	kenrm. 18.12.1939	16.4.1940
Sarlin 1933	Enckell		6.7.1940
Heiskanen 1934	Grandell		12.7.1940
Hanell 1934	Airo	kenrm. 26.2.1940	31.7.1940
Hägglund 1936	Oinonen	kenrm. 9.6.1941	31.7.1940
Lundvist 1936	Alfthan	kenrm. 6.6.1941	6.8.1940
Kekoni 1937	Kekoni		20.8.1940
Svanström 1938	Hanell	kenrl. 11.4.1940	11.10.1940
	Suolahti	lääk.ev. 23.12.1939 lääk.kenrm. 25.5.1940	11.10.1940
	Palmroth		9.11.1940
	Siilasvuo	kenrm. 8.4.1940	30.11.1940
Tuompo 1938			
Laatikainen 1938			VR 2
Grandell 1938	Heiskanen		9.11.1940
lääk.kenrm.	Olenius	kenrm. 28.8.1940	12.7.1940
Lindén 1932			
everstit			VR 4
Alfthan 1928	Wetzer		6.7.1940
Talvela 1928	Wilkama		6.7.1940
Olenius 1929	Ignatius		6.7.1940
Oinonen 1930			
Siilasvuo 1933			
Airo 1933			
everstiluutnantti			
Suolahti	palkitsemattomat		
	Sihvo		
	v. Bonsdorff		
	Wallenius		
	Lindén		

Lisäpalkitsemisen ongelma oli se, ettei VR 1:n saaneen everstin palkitsemiseen ollut vielä tuolloin olemassa instrumenttia, jota Mannerheim olisi voinut omalla päätöksellään käyttää. Kesäkuussa 1940 vahvistettujen määräysten mukana Suomen Valkoisen Ruusun pronssista ansiomerkkiä, jota ei ollut vielä annettu kertaakaan, voitiin antaa ”vain erinomaisten sankaritoiden perusteella erityisten sotilassääntöjen mukaan [...] palkittavan arvoasteesta riippumatta”.⁴⁴ Mannerheimin kannalta tämän erikoiskunniamerkin käytön teki ongelmalliseksi se, että hän olisi joutunut tekemään sitä koskevat esitykset ritarikunnan hallitukselle, jonka jälkeen ritarikunnan kansleri olisi esitellyt ne suurmes-tarina toimivalle tasavallan presidentille. Vaikka Mannerheimin esitykset olisivat todennäköisesti tulleet hyväksytyiksi sel-laisinaan, ei tasavallan presidentiltä saatu pronssinen ansiomerkki olisi symbolivai-kutukseltaan ollut läheskään sama kuin ylipäällikön tekemä nimitys Mannerheim-ristin ritariksi. Mannerheim-ristin täytettyä pronssisen ansiomerkkin tehtävän sitä ei koskaan annettu.

VAPAUDENRISTIN RITARIKUNTA PERUSTETAAN

Ylipäällikkyyden säilyminen Mannerheimilla talvisodan päätyttyä ei ollut itsestäänselvyys ja hänen omiin vaatimuksiinsa kuului Waldenin tulo puolustusministeriksi. Mannerheimin asemaa ylipäällikkönä vahvistettiin edelleen vuoden 1940 loppupuolella.⁴⁵ Samassa yhteydessä Vapaudenrististä muodostettiin pysyvä ritarikunta Mannerheimin monu-

mentiksi muotoiltuna. Mannerheimista tuli ritarikunnan elinikäinen suurmestari ja hänen nimeään kantava erikoiskunniamerkki, Mannerheim-risti, perustettiin. Presidentti Kallion jo jätettyä eroilmoituksensa puolustusministeri Walden esit-teli asetuksen 16. joulukuuta pääministeri Risto Rytille, joka allekirjoitti sen tasaval-lan presidentin estyneenä ollessa.⁴⁶

Tuore presidentti Ryti kirjoitti Man-nerheimille:

Teidän perustamanne Vapaudenristi mitaleineen on tällä asetuksella mää-rätty rauhankin aikana pysyväksi Va-paudenristin Ritarikunnaksi, jonka elinikäinen Suurmestari Te, Herra Sotamarsalkka, olette, ja ritarikunnan arvokkaimmaksi kunniamerkiksi on pe-rustettu uusi ritarin arvo ja risti, joka kantaa Teidän nimeänne.

Pyydän Teitä, Herra Sotamarsalkka, pi-tämään näitä säännöksiä sen kunnioit-tuksen ja kiitollisuuden osoituksena, jota minä ja Valtioneuvosto tunnemme Teitä ja Teidän Isänmaalle tekemäänne palvelusta kohtaan.

Rytin kirjeen vastaanotettuaan Mannerheim pyysi puolustusministeri Waldenia ”vastaanottamaan ja Valtioneuvoston jäse-nille esittämään sydämellisen ja kunnioit-tavan kiitokseni ainutlaatuisesta kunnian-osoituksesta, joka osakseni on tullut”.⁴⁷ Kirjeessään Ryti viittasi totuttuun tapaan Mannerheimiin Vapaudenristin perus-tajana,⁴⁸ vaikka tosiasiallisesti sen oli pe-rustanut Suomen senaatti Mannerheimin aloitteesta.

Vaikka Mannerheim-risti oli perustettu asetuksella jo joulukuussa 1940, sen ulkomuodon vahvistaminen jäi myöhemmäksi. Herbert Tillanderin mukaan Mannerheim oli ”turhamaisen kiinnostunut omaa nimeään kantavan kunniamerkin suunnittelusta” ja ”oli usein soitellut” Tillanderin kunniamerkkiverstaalle. Ylipäällikkö käsitteli ”Mannerheim-ristin perustamisasiaa sekä sodan ajan kunniamerkkikysymystä” 16. kesäkuuta 1941. Tillander kutsuttiin 18. kesäkuuta 1941 Mannerheimin puheille neuvottelemaan ristin ulkomuodosta ja asian edetessä Tillander kävi tiiviitä keskusteluja Waldenin kanssa. Uuden sodan alkaminen niin pian talvisodan jälkeen teki uuden ja nimenomaan sotilasarvosta riippumattoman kunniamerkin erityisen tarpeelliseksi. Kuten Tillander on todennut, ”Marski jos kuka ymmärsi, mikä merkitys tällä kunniamerkillä tulisi olemaan maan puolustustahtoa ajatellen.”⁴⁹

KENRAALIEN PALKITSEMINEN JATKOSODASSA

”Sodanajan olosuhteissa” puolustusvoimien kunniamerkkiasioiden käsittely kuului ”päämajan komento-osaston piiriin komentoesikunnan päällikön esitellessä” ne ylipäällikölle, kuten tässä toimessa 18. marraskuuta 1940 alkaen käytännössä 19. lokakuuta 1944 saakka ollut ja joulukuussa 1941 kenraaliluutnantiksi ylennetty Tuompo totesi.⁵⁰ Mannerheim nimitti Vapaudenristin ritarikunnalle hallituksen vasta 26. lokakuuta 1941 kutsuen kansleriksi Waldenin ja varakansleriksi Tuompon. Waldenin puoleen käännyttiin

eräissä Vapaudenristiä koskevista periaatteellisista kysymyksistä ja hän antoi lausuntonsa Mannerheim-ristiehdotuksista, mutta esittelijänä Tuompon oli jatkosodan aikana keskeisin rooli sotilaallisissa kunniamerkkikysymyksissä.

Tuompo on todennut, että varsinkin korkeimmat sodanaikaiset kunniamerkit vaativat ”erittäin tarkkaa valmistelua jo ennen niiden esittelyä ylipäällikölle”, joka pyrki suojelemaan kunniamerkkien arvoa inflaatiolta.⁵¹ Tuompon mukaan Mannerheim ”oli hyvin tarkka, jos oli kysymys korkeammista kunniamerkeistä, jo toisenkin, mutta ennen kaikkea ensimmäisen luokan Vapaudenrististä ja Mannerheim-rististä”, jonka suhteen ”hän oli tavattoman tarkka – ja niinpä se ei mennytkään inflaatioon”. Mannerheimin huolellisuudesta kunniamerkkiasioissa todistaa se, että ”kunniamerkkiesittely saatoi kestää kaksi ja puoli tuntia”.⁵²

Talvisodan aikaisista ansioista 1. luokan Vapaudenristiä miekkoineen annettiin suomalaisille 50 kappaletta, mutta jatkosodan aikana se tuli Tuompon sanoin ”jo aika yleiseksi johtuen siitä, että sota kävi niin hirveän pitkäksi kuin kävi”.⁵³ Suomalaisten upseerien jatkosodan aikaisissa palkitsemisissa VR 1 ei enää ollutkaan kenraalikunnan kunniamerkki. Sen sai silloin vain kaksi Suomen kenraalikuntaan kuuluvaa, joista toinen oli reservistä vapaaehtoisena palvelukseen ilmoittautunut ja palkittaessa 72-vuotias ja toinen palveli puolustusministeriössä. Joka tapauksessa VR 1 oli Mannerheimin katsantokannan mukaan ”korkean johtajan tunnusmerkki”, jota ”oli kannettava arkioloissakin, kesäisin kenttäpuseron

yhteydessä”, kuten Grönvall on todennut.⁵⁴

KILPAJUOKSU KUNNIAAN JA LOKAKUUN 1941 SUURPALKITSEMISET

Jatkosodan alussa Vapaudenristit julkaistiin vielä ylipäällikön päiväkäskyissä, mutta jo elokuun alussa 1941 alkoi ilmestyä erillinen *Luettelo ylipäällikön myöntämistä kunniamerkeistä*. Siinä Mannerheim-ristin rooli korostui, sillä ritarinimitykset julkaistiin aina luettelon alussa eikä mistään muista kunniamerkeistä enää julkaistu yksityiskohtaisia perusteluja. Jatkosodan hyökkäysvaiheeseen kuului myös keskeisten kenraalien kilpajuoksu kunniaan kirkkaimpana kruununaan vastaperustettu Mannerheim-risti.

Sotienjälkeisissä muistiinpanoissaan Talvela kirjoitti Mannerheimin sanoneen hänelle, että Tolvajärven voittojensa ansiosta hän olisi luonnollisesti Mannerheim-ristin ritari numero yksi. Talvelan mukaan eversti Ruben Laguksen nimitäminen ensimmäiseksi ritariksi hänen sijastaan oli ”ilmeinen kostotoimenpide” Talvelan toteuttamista komentajajärjestelyistä. Talvela oli erottanut eversti Eino Koskimiehen divisioonan komentajan tehtävästä ja määrännyt hänen tilalleen Laguksen. Kun Mannerheim ilmoitti määränneensä uudeksi komentajaksi Lagusta vanhemman everstin Ilmari Karhun, Talvela ehdotti 18. heinäkuuta Laguksen ylentämistä kenraalimajuriksi, jolloin hänestä olisi tullut Karhua vanhempi. Talvelan mukaan Mannerheim ”loukkaantui syvästi” tästä huomauksesta. Tuompon

muistiinpanot keskustelustaan Mannerheimin kanssa 29. heinäkuuta 1941 vahvistavat Talvelan oman tulkinnan: ylipäällikkö ”ratkaisi asian” antamalla Mannerheim-ristin Lagukselle todeten, että ”Talvela voi tulla kysymykseen, kun sota-toimet ovat lopussa tai jokin suuri tavoite on saavutettu.” Talvelan mukaan Walden ”tarttui tapahtumien kulkuun” Mannerheim-ristiasiassa aikaansaaden Talvelan nimityksen ritariksi numero kaksi jo elokuun alussa.⁵⁵

Sodanaikaisissa muistiinpanoissaan Talvela kirjaa toteavassa tyyli-lajissa 23. heinäkuuta 1941 saapuneen ylipäällikön sanoman, jossa kerrottiin Laguksen saaneen ensimmäisen Mannerheim-ristin. Talvelan muistiinpanosta saa sen vaikutelman, että hän ilahtui uutisesta: ”Koska Lagus on saanut nyt edes jonkinlaisen hyvityksen, panen henkilöasioissa toimeen järjestelyn, joka vastaa Ylipäällikön ohjeita.”⁵⁶ Tosiasiallisesti Talvela lienee ollut ”närkästynyt ja pettynyt ohittamisestaan”, kuten Lasse Laaksonen on argumentoinut. Laaksonen mukaan tämä Mannerheimin tahdikas ”näpätys omavaltaisesta ajattelusta” ja ”epäsuora rangaistus” oli Talvelalle ”äärimmäisen epämiellyttävä ja pureva”.⁵⁷ Ilmari Turjan myöhemmin hieman eri muodoissa kertoman tarinan mukaan Talvelan olisi kommentoinut ensimmäistä ritarinimitystä Airolle sanoin: ”Ryssä perkele on antanut ruotsalaiselle saatanalle.”⁵⁸ Joka tapauksessa saatuaan 3. elokuuta tiedon ”monissa kovissa tais-teluissa osoitetusta henkilökohtaisesta urhoollisuudesta ja harvinaisen taitavalla johdolla suuriin tuloksiin johtaneista so-tatoimista” saadusta Mannerheim-rististä

Talvela lähetti ylipäällikölle muodollisen kohteliaan kiitoskirjeen kiittäen samalla myös ”Laguksen puolesta hänen saamaansa erikoistunnustuksesta”.⁵⁹

Ylipäällikön määrättyä, että Mannerheim-ristin diplomin liitteeksi oli ”kirjoitettava myös ansiot, joitten johdosta nimitys on tapahtunut”, Talvelalta pyydettiin syyskuussa 1942 ”lyhyttä kertomusta” ansioista, joiden perusteella Lagus nimitettiin ritariksi. Talvela vastasi, että

risti annettiin hänelle Ylipäällikön omasta aloitteesta eikä siis perustunut minun esitykseeni, jota nyt voisin käyttää ansiokertomuksena. Sen sijaan esitin kyllä aikanaan suullisesti Ylipäällikölle silloisen eversti Laguksen eriomaisia ansioita johtajana ja ehdotin hänet ylennettäväksi kenraalimajuriksi.

Talvela kuitenkin kirjoitti pitkät perustelut, joiden nojalla hän arveli ansiokertomuksen laatimisen olevan mahdollista. Lopuksi Talvela totesi Laguksen ansioiden olleen ritarinimityksen jälkeen ”ainakin yhtä suuret” kuvaten Aunuksen valtausta ja Syvärin saavuttamista sekä sittemmin vahvistetun prikaatin johtamista Syvärin edustalta Petroskoin edustalle:

Laguksen sotilaallinen kyky ja sisu pääsivät tässä uhkarohkeassa operatiossa jälleen erinomaisesti oikeuksiinsa. Kun hän kuitenkin tässä vaiheessa sai sekä kenraalimajuriksi ylennyksensä että 1.luokan Vapaudenristin, eivät nämä teot kuulune Mannerheim-ristin perusteluihin, ellei niihin tahdota panna hänen koko sodan aikaisia ansioitaan,

jolloin myöskin Karhumäen valtaus olisi mainittava.⁶⁰

Jatkosodan ensimmäinen suurpalkitseminen korkein kunniamerkein toteutettiin 3. lokakuuta 1941, jolloin Lagus sekä ylennettiin kenraalimajuriksi että palkittiin VR 1:llä. Kuten Tuompo kirjasi muistiinpanoihinsa, ”erehdys johtui siitä, että ylipäällikkö esitti monta vaihtoehtoa, ennen kuin teki lopullisen päätöksensä”. Vastuu tästä virheestä oli tietysti esittelijän eli Tuompon. Lagus itse kirjoitti, ettei hän tiennyt miksi hän sai VR 1:n: ”Ehkä on ajateltu, että minullakin pitää olla kaulakillutin.” Laguksen tuolloisen kommentin mukaan 1. luokan Rautaristi oli ”se prenikka”, jolle hän antoi itse suurimman arvon.⁶¹

Mannerheimin arkistossa oleva syyskuun puolivälissä 1941 laadittu ”Luettelo Armeijan korkeimmalle päällystölle aikaisemmin annetuista korkeimmista vapaudenristeistä” antaa tarkan kuvan siitä miten jatkosodan ensimmäistä suurpalkitsemista valmisteltiin ja mil-laisten listojen kanssa Tuompo esitteli kunniamerkkiasioita ylipäällikölle. Se havainnollistaa myös millaisten palkitsemisongelmien edessä oltiin uuden sodan alettua niin pian talvisodan jälkeen. Pääosin virkaikäjärjestyksessä oleva luettelo listaa kenraalikunnan sekä divisioonan komentajat ja vastaavat. Luetteloon on merkitty erikseen talvisodan ansioista ja jatkosodan aikana annetut Vapaudenristit. Marginaaliin Tuompo on merkinnyt lyijykynällä omat ehdotuksensa mahdollisesti kyseeseen tulevista kunniamerkeistä. Kuten taulukko 2 osoittaa, ennemmin tai

myöhemmin Tuompon alustavat ehdotukset toteutuivat tai ylittyivät noin 75 prosenttisesti.⁶²

1.–4. luokan Vapaudenristin uutena lisäluokkana 20. elokuuta 1941 käyttöön otettu tammenlehvä, joka voitiin antaa ”ansioituneesta rintamasuorituksesta tai johtajatoiminnasta annettavan vapaudenristin arvon korostamiseksi” ratkaisi monta palkitsemisongelmaa.⁶³ Tuompon luettelossa tammenlehtiä ei vielä ehdotettu kenellekään. Kokonaisuutena tammenlehtiä käytettiin Suomen kenraalikunnan palkitsemiseen jatkosodan aikana säästelellästi. Sen sai vain 11 kenraalia. Lopulta VR 1 tammenlehtineenkin oli voittopuolisesti everstien kunniamerkki, sen 44:stä suomalaisesta saajasta kenraalimajureita oli seitsemän.

Lokakuun 3. päivänä Nenonen ylenettiin tykistönkenraaliksi, Heinrichs jalkaväenkenraaliksi ja Lundqvist kenraaliluutnantiksi. Uusia kenraalimajureita tuli viisi: Arne Blick, Ruben Lagus, A. E. Martola, Einar Mäkinen ja Aaro Pajari. Tällä päivämäärällä palkittujen luettelon kärjessä oli Mannerheim-ristin ritariksi nimitetty kenraalimajuri Laatikainen, jonka perusteltiin johtaneen määrätietoisesti ”hänelle alistettujen sota-toimiyhtymien toimintaan” ja pyrkineen ”tarmokkaasti ja väsymättömästi [...] määrättyihin tavoitteisiin” luoden alaisiinsa ”sellaisen voitontahdon, että etene- mistä ei suurimmatkaan rasitukset voineet pysähdyttää”.⁶⁴

Valve, Hägglund ja Tuompo saivat tammenlehvän VR 1:een rintatähtineen. Kiittäessään ylipäällikköä tammenlehvästä Tuompo sai kuulla perustelut sille.

Mannerheim halusi kiittää Tuompoa hänen suorittamastaan ”arvokkaasta työstä samoin kuin siitä, että” Tuompo oli suostunut ”jäämään hänen päämajaansa”.⁶⁵ Rintatähden VR 1:een saivat kenraaliluutnantit Hanell, Malmberg, Oesch, Öhquist ja Österman sekä kenraalimajurit Airo, Siilasvuo ja Talvela. Kaikki tammenlehvän VR 1:een 3. lokakuuta 1941 saaneet olivat everstejä.

Kun palkitsemisesittely oli ohi, Mannerheim totesi Tuompolle: ”Niin, erinäiset herrat ovat huomenna iloisia. [...] Toiset taas tuntevat, että heidän ansionsa eivät ole yhtään pienemmät.” Tuompon odotusten mukaisesti ”ylennyksistä ja kunniamerkeistä pidettiin jo seuraavana päivänä ääntä, joskaan ei kovin paljon”.⁶⁶ Palkitsemiset herättivät tietysti myös kritiikkiä. Kenraalimajuri Niilo Hersalo totesi vielä kolme vuosikymmentä myöhemmin, että Laatikainen oli ollut ”niitä viimeisiä, joka olisi ansainnut Mannerheim-ristin”.⁶⁷ Vasten tahtoaan va. yleisesikunnan päälliköksi joutunut Hanell valitteli elämänsä siinä tehtävässä olevan ”helvetillistä” ja Tuompon mukaan Hanell sai kärsiä ylipäällikön huomattavan kylmästä suhtautumisesta.⁶⁸ Asemansa takia Hanell oli kuitenkin vuorossa saada rintatähden samoin kuin ”kolme suurta Ö:tä” ja Malmberg, jotka olivat ylenneet kenraaliluutnantteiksi jo 1935–1936. Loppuvuodesta 1941 kävi selväksi, että Mannerheim oli varsin tyytymätön Öhquistin toimintaan edustajanaan Saksan päämajassa.⁶⁹ Tältä osin oli siis kyse paremminkin virkaikäjärjestyksestä kunnioittavasta hyvityksestä kuin erityisestä arvostuksenosoituksesta.

Taulukko 2. Tuompon ehdotukset korkeimmalle päälylystölle annettavista kunniamerkeistä (syyskuu 1941) ja vuosina 1941–1945 jälkeen toteutuneet ylennykset ja palkitsemiset

kenraaliluutnantit	ehdotukset	1941	1942	1943	1944	1945
Nenonen	VR SR	tyk.kenr.	VR I rtk.	VR SR		MR 2
Sihvo	VR I rtk.		VR I rtk.	VR Am 2		
Österman	VR I rtk.	VR I rtk.				SL SR mk.
Malmberg	VR I rtk.	VR I rtk.	SL SR			
Oesch	VR SR	VR I rtk.	VR I rt. ja tlk.		MR 2	VR SR
Öhquist	VR I rtk.	VR I rtk.				VR I rt. ja tlk.
Heinrichs	MR 2	jv.kenr.	MR 2		MR 1	
Hanell	VR SR	VR I rtk.		VR Am 2		SVR SR mk.
Walden	(VM 1) ?		jv.kenr. VR Am 2		MR 2	
Valve	VR SR / MR 2	VR I rt. ja tlk.				VR SR
Enckell			VR I rtk.			
kenraalimajurit						
Sarlin	VR I rtk.	VR I tlk.	kenrl.			VR I rt. ja tlk.
Heiskanen, J.	VR I					
Hägglund	MR 2	VR I rt. ja tlk.	kenrl.			SL SR mk.
Lundqvist	VR I rtk.	kenrl.	VR I rtk.			VR SR
Svanström		VR I tlk.				VR I rt. ja tlk.
Tuompo		VR I rt. ja tlk. 3.10. kenrl. I I.12.				
Laatikainen	MR 2	MR 2	kenrl.		VR I rt. ja tlk.	
Grandell		VR I rtk.	kenrl. VR Am 2			SL SR mk.
Airo	VR I rtk.	VR I rtk.	kenrl.		MR 2	VR I rt. ja tlk.
Talvela		MR 2 VR I rtk.	kenrl.			VR I rt. ja tlk.
Siilasvuo	VR I rtk.	VR I rtk.	kenrl.		MR 2	SVR SR mk.
Olenius	VR I ?		VR I	SVR K I		VR I rtk.
Oinonen	VR I rtk.	VR I tlk.				SVR K I mk.
Alfthan						SVR K I mk.
Kekoni					VR I rtk.	
kontra-amiraali						
v. Bondsdorff	VR I		VR I			
lääk.kenrm.						
Suolahti		VR I tlk.				SL SR mk.
eversti						
Mäkinen	VR I rtk.	kenrm.	VR I tlk.		VR I rt. ja tlk.	kenrl.

Listassa olevat kenraalit Wilkama, Wetzer ja Ernst Linder, joita ei palkittu jatkosodassa, on jätetty pois taulukosta. Tuompon toteutuneet tai ylittyneet kunniamerkkiehdotukset on lihavoitu.

Jatkosodan ensimmäisenä suurena palkitsemispäivänä 3. lokakuuta 1941 kenraaliluutnantti Hanell (vasemmalla) ja kenraalimajuri Airo (oikealla) saivat rintatähden 1. luokan Vapaudenristiin. Kenraaliluutnantti Tuompo sai tammenlehvän 1. luokan Vapaudenristiin rintatäh-tineen. Kuva: K. Sjöblom, SA-kuva.

Korkeat palkitsemiset jatkuivat jo 5. lokakuuta 1941, jolloin kenraalimajurit Sarlin ja Oinonen sekä lääkintäkenraalimajuri Eino Suolahti saivat tammenlehvän VR 1:een.⁷⁰ Samana päivänä myös tapaus K. A. Tapola sai erikoisen ratkaisun. Puollettuaan varauksin Talvelan ehdottamaa Laguksen ylennystä Heinrichs oli kirjoittanut syyskuussa yksityisesti ylipäällikölle huomauttaen, että se ”muodostuisi kohtuuttomuudeksi, ellei samalla ylennetä muitakin häntä vanhempia ja myös erittäin kyvykkäitä upseereja”, joista Heinrichs mainitsi virkaikäjärjestyksessä seuraavat: Martola, Vihma, Svensson, Mäkinen, Häkli, Blick ja Tapola. Erityisesti Heinrichs toi esille esikuntapäällikkönsä Tapolan ansioita ehdottaen hänen ylentämistään samanaikaisesti Laguksen kanssa. Heinrichs totesi käsityksensä, ettei Tapola ollut saanut divisioonaa komentoonsa vain siitä syystä, ”että häntä on välttämättä tarvittu yhtä tärkeällä

paikalla”. Heinrichs kuvaili Tapolan olevan ”tietorikas, ahkera ja erittäin järjestykykyinen upseeri. Hänen tarmonsaa ja sielunlujuuksensa kestivät kokeensa talvisodassamme. Hänen operatiivinen ajattelunsa on selvä.”⁷¹

Lokakuun 3. päivän listoilla Tapola jäi niin ylennystä kuin kunniamerkkiäkin paitsi. Jo seuraavana päivänä Tuompo kuuli ”Tapolan olevan murheissaan, kun hän ei ollut saanut mitään kunniamerkkiä”. Lokakuun 5. päivänä Tuompo esitteli kymmenen everstin palkitsemisen, johon sisältyi viisi VR 1:stä tammenlehvineen ja neljä VR 1:stä. Tapola ainoana sai kenraalimajuritasoisena VR 1:n rintatähtineen hyvityksenä odottamaan jääneestä ylennyksestä. Tapolan poika hämmästeli isänsä ristiinsä saamaa rintatähteä äidilleen kirjoittamassaan kirjeessään: ”Se vain on ihmeellistä, kun eversteille ei ennen ole annettu sitä.”⁷²

Toisenlaisesta hyvityksestä oli kyse tapaus Koskimiehen jälkihoidossa. Jo

tuoreltaan elokuussa ylipäällikkö oli kutsunut Koskimiehen päivällispöytänsä tahtoen näin ”varmasti antaa hänelle tunnustusta sekä korvauksen siitä mitä hän oli saanut kestää”, kuten Tuompo asian tulkitsi. Kun Tuompo vielä keväällä 1942 otti esille sen, ”miten siirto divisioonankomentajan tehtävistä oli käynyt Koskimiehen kunnialle”, Mannerheim vastasi, ettei hän ”voi sodan aikana ottaa upseerien kunniakysymyksiä pohdittavakseen”. Koskimies, joka ei enää saanut komentajatehtäviä, sai VR 1:n tammenlehvineen 18. lokakuuta 1941.⁷³

Lokakuun suurpalkitsemisten jälkeen tuore tykistönkenraali Nenonen esitti päämajan tykistökomentajalle kenraalimajuri Svanströmille ”tammenlehteä” 1. luokan Vapaudenristiin 19. lokakuuta omakätisesti kirjoittamallaan esityskavakkeella, johon hän merkitsi perusteluksi: ”Hoitanut menestyksellisesti armeijan asehuoltoa”. Tämä perustelu merkittiin myös esittelylistaan, jonka Mannerheim hyväksyi 1. marraskuuta.⁷⁴ Nenosen esitys oli sikäli poikkeuksellinen, että hän esitti Svanströmille korkeampaa kunniamerkkiä kuin hänellä itsellään oli. Sekä Nenosen että Mannerheimin osalta tässä oli todennäköisesti kyse eräänlaisesta hyvittelystä, sillä vuodesta 1937 tykistöntarkastajana toiminut Svanström oli joutunut väistymään paikaltaan jo joulukuussa 1940 Mannerheimin halutessa Nenosen lähimmäksi tykistö- ja aseasiantuntijakseen. Tämän järjestely oli vastenmielinen Svanströmille, joka katsoi tullessa ”syyttömästi syrjäytetyksi”. Tapahtuma ”katkeroitti hänen mielensä koko loppuiäksi”, kuten eversti Lauri Harvila on todennut.⁷⁵

Siinä missä jatkosodan rykmentinkomentajatason VR 1 -esityksissä on usein pitkät perustelut, niitä on vain harvoissa divisioonankomentaja- ja yleensä kenraalitaso kunniamerkkiesityksissä. Eräiden ilman erillistä esitystä tai perustelua tehtyjen kunniamerkkipäätösten tausta on kuitenkin pääteltävissä indisioperustein. Walden oli päämajassa 19. marraskuuta 1941, jolloin Mannerheim teki päätöksen Grandellille annettavasta VR 1:n rintatähdestä, joten on todennäköistä, että juuri ritarikunnan kansleri oli sitä suullisesti esittänyt.⁷⁶

Joulukuussa 1941 Mannerheim ylensi seitsemän everstiä kenraalimajuriksi puntaroituaan asiaa pidempään. Tuompo totesi, että vaikeus oli siinä, ”että on niin lukuisasti kelvollisia miehiä”.⁷⁷ Kaikilla, jotka lopulta ylennettiin, oli jo VR 1 tammenlehvineen paitsi Tapolalla, jolla se oli rintatähtineen. Jatkosodan divisioonankomentajan tyypillisenä kunniamerkkinä VR 1 tammenlehvineen oli siis tavallaan yksi askel rintamakomentajan uraputkessa.

Päätös myös 6. Divisioonan komentajan eversti Verner Viiklan ylennyksestä kenraalimajuriksi oli jo tehty kun hän teki itsemurhan 18. joulukuuta 1941. Päämajan saatua tiedon Viiklan kuoleman ta ylennys peruttiin. Viiklaa oli palkittu tiheään tahtiin. Hän oli saanut VR 1:n 3. syyskuuta ja tammenlehvän siihen kuu kautta myöhemmin. Erityisenä inhimillisen myötätunnon osoituksena Viiklan leskelle voi pitää sitä, että Mannerheim nimitti Viiklan taannehtivasti Mannerheim-ristin ritariksi päivämäärällä 15. joulukuuta 1941.⁷⁸

KELIRIKKOTAISTELUJA, RINTATÄHTIÄ JA TAMMENLEHVIÄ 1942

Jatkosodan aikana VR 1:n miekkoineen sai vain kaksi Suomen kenraalikuntaan kuuluvaa. Kontra-amiraali Hjalmar von Bonsdorff, joka oli eronnut vakinaisesta palveluksesta 1919, ja oli talvi- ja jatkosodan aikana ylipäällikön erikoiskäytössä jakaen haavoittuneille rutiiniluonteisia kunniamerkkejä sotasairaaloissa, oli oman ilmoituksensa mukaan sekä kansallissozialisti että antisemitisti. Hänellä ei ollut minkäänlaista tätä laajempaa roolia kunniamerkkihallinnossa. Tuompon mukaan Mannerheim ”ei erityisemmin” pitänyt tästä saksalaisystävällisestä ikätoveristaan, mutta palkitsi kuitenkin Bonsdorffin VR 1:llä 10. tammikuuta 1942.⁷⁹

Tuompon syyskuisessa listassa Oleniuk-selle oli merkitty VR 1 kysymysmerkin kera. Helmikuun alussa 1942 hän sai sen keltaisessa nauhassa Waldenin esityksestä. Waldenin tammikuussa tekemän esityksen perustelu oli ytimekäs: ”Kenraalimajuri Olenius on koko kansliapäällikkönäoloaikansa (v:sta 1928) ollut puolustusministeriön, tämän ylimmän sotilashallintoviranomaisen, tukipylväänä.”⁸⁰

Juho Heiskasen epäsuosio sen sijaan jatkui syvänä eikä hänelle tarjottu komentajatehtäviä. Tammikuun 30. päivänä 1942 toinen syrjäytetty, sotakoulutuksen ylitarkastaja Österman, esitti Heiskaselle VR 1:stä seuraavin perusteluin:

Toiminut määrätietoisesti, ahkerasti ja asiantuntevalla tavalla Koulutuskeskusten tarkastajana. Toiminut Viipu-

rin kaupungin ensimmäisenä komentanttina takaisinvalloituksen jälkeen. Siirtynyt Valtioneuvoston perustamaan sodanaikaisia tilityksiä tarkastavaan revisiolaitokseen.

Esityskaavakkeeseen kirjoitettiin ”esitetään myöhemmin”.⁸¹

Karjalan Armeijan komentajan paikalta yleisesikunnan päälliköksi palannut Heinrichs nimitettiin Mannerheim-rintin ritariksi 5. helmikuuta. Lyhyissä nimitysperusteluissa todettiin Heinrichsin johtaneen ”erikoisen suurella taidolla ja herpaantumattomalla tarmolla [...] kunniakkaita sotatoimia Laatokan Karjalassa ja Aunuksessa”.⁸²

Huhtikuun lopulla 1942 palkitsemisrintamalla tapahtui eri syistä paljon ja Suomi sai seitsemän uutta kenraalia. Tähän asti Talvela oli ollut ainoa jatkosodassa kahdella kunniamerkillä palkittu kenraali. Huhtikuun 25. päivänä Aunuksen Ryhmän komentaja Oesch sai tammenlehvän VR 1:een rintatähtineen Syvärin kelirikko- taistelujen ansioista. Pajari sai samanaikaisesti tammenlehvän VR 1:een Suursaaren valtaukselta. Se oli ensimmäinen kunniamerkki jatkosodassa kenraalikuntaan nousseelle (taulukko 3).⁸³ Miinaräjähdyksessä 24. huhtikuuta kaatunut Kaarlo Viljanen ylennettiin samana päivänä kenraalimajuriksi. Ilmapommituksessa Syvärillä 13. huhtikuuta vaikeasti haavoittunut Arne Snellman palkittiin VR 1:llä tammenlehvineen 25. huhtikuuta, ylennettiin kenraalimajuriksi seuraavana päivänä ja kuoli keuhkokuumeeseen 28. huhtikuuta.⁸⁴

Tultuaan itse palkituksi Oesch esitti armeijakuntiansa komentajien palkitse-

Edessä vasemmalla Mannerheim-ristin ritari kenraalimajuri Aarne Blick kaulassaan VR 1 tammenlehvineen. Oikealla kenraalimajuri Väinö Palojärvi, joka ei saanut VR 1:stä korkeampaa kunniamerkkiä. Kuva: Borg, SA-kuva.

mista. Mäkiselle Oesch esitti rintatähteä ja Blickille tammenlehvää VR 1:een. Oesch perusteli Mäkisen palkitsemista seuraavasti:

Järjestänyt jo ennen Syvärin torjuntataistelua armeijakuntansa lohkon puolustuksen taitavasti sulkemalla vihollisen kaikki mahdolliset hyökkäyssuunnat. Jokainen vihollisen sisäänmurtoyritys torjuntavaiheen aikana tulikin

täydellisesti estetyksi, ja erittäin vähäisen reservin neuvokas ja taitava käyttö johti sauma-alueella vihollisen saavuttaman alkumenestyksen rajoittamiseen ja huomattavien osien tuhoamiseen.

Blickin palkitsemisen perusteluina oli:

Tarmokas ja päättäväinen toiminta Syvärin torjuntataistelun aikana, joka suurensti myötävaikutti asemiemme pitämi-

sen onnistumiseen. Vastahyökkäyksen valmistelussa ja suorituksessa vaikutti henkilökohtaisella esiintymisellään luotamuksen kohottamiseen ja voitontahdon lujittamiseen, jotka alijohtajien ja joukkojen taidon ohella johtivat loistavaan loppumenestykseen.

Mannerheim muutti Mäkiselle esitetyn rintatähden omakätisesti tammenlehväksi.⁸⁵ Peruslinjaksi muodostui siis se, että rintama-ansiota palkittaessa edettiin aste kerrallaan. Kuten Antti Juutilainen on todennut, päämajan tahdittaessa ylennyksiä ja korkeita kunniamerkkejä kenraaliylenitys oli todennäköisesti viivästyttänyt heidän kunniamerkkejään.⁸⁶

VR 1:n tammenlehti edellytti myös konkreettisia pääsääntöisesti rintamakomentaja- tai päämaja-ansioita. Kotijoukkojen komentaja Malmberg esitti 20. toukokuuta 1942 tuloksetta tammenlehtiä kotijoukkojen esikuntapäällikön paikalta 2. Divisioonan komentajaksi vasta 14. toukokuuta määrätylle Martolalle. Tässä vaiheessa ei siis riittänyt, että Martola oli ”taitavasti ja joustavasti hoitanut esikuntapäällikön monipuoliset tehtävät” kotijoukkojen esikunnassa.⁸⁷

Talvisodan aikaisista ansioista suomalaisille kenraaleille oli annettu vain kolme VR 1:stä rintatähtineen. Jatkosodan pitkittyminen lisäsi paineita sen antamiseen yhä useamman kenraalin ”tullessa vuoroon” saada se. Mannerheim palkitsi vanhempaa kenraalipolvea 15. heinäkuuta 1942, jolloin hän neuvotteli koko päivän Waldenin kanssa mahdollisesti myös näistä kunniamerkeistä.⁸⁸ Nenonen ja Enckell saivat rintatähden VR 1:een.

Ilmavoimien komentaja Lundqvist palkittiin jatkosodan aikaisista ansioistaan VR 1:n rintatähdellä vasta 7. lokakuuta 1942. Päämajan ilmasuojelukomentaja Aarne Sihvo, joka oli aktiivipalveluksessa olevista kenraaliluutnanteista virkaiältään vanhin Nenosen jälkeen, sai odottaa VR 1:n rintatähteä 2. marraskuuta 1942 saakka. Rintatähden antamista Sihvolle oli esitetty jo lokakuussa 1941, mutta Mannerheim ei silloin hyväksynyt ehdotusta.⁸⁹

Symbolisesta kunnianosoituksesta sotateollisuudelle oli kyse Mannerheim luovuttaessa Tampereella 25. syyskuuta 1942 vasta perustetun ja sotatalousmitaliksikin kutsutun Vapaudenristin ansiomitalin ensimmäisen kappaleen Waldenille. Puheensa lopuksi Mannerheim pyysi Waldenia, joka oli ”sotavuosina väsymättömällä innolla ja tarmolla [...] toiminut sotateollisuutemme tuotannon kohottamiseksi nykyiselle korkealle tasolle”, ”maamme ensimmäisenä työmiehenä vastaanotamaan ja kantamaan” Vapaudenristin 2. luokan ansiomitalia.⁹⁰ Myös linnoitustöiden johtaja Hanell, sotataloustarkastaja Grandell ja ilmasuojelukomentaja Sihvo saivat saman mitalin.

Vielä kaksi viikkoa ennen Claes Winellin ylennystä kenraalimajuriksi joulukuussa 1941 Mannerheimilla oli epäilyksiä hänen suhteensa, mutta ylennys toteutui. Vuotta myöhemmin ylipäällikkö ilmaisi tyytyväisyytensä 8. Divisioonan komentajan toimintaan nimittämällä hänet Mannerheim-ristin ritariksi 12. joulukuuta 1942. Perusteluissa kerrattiin Winellin divisioonan komentajana osallistuneen ”Viipurin valtauksen johtaneisiin sotatoimiin kesällä 1941” sekä

Mannerheim luovutti tykistönkenraali Nenoselle Vapaudenristin suurristin hänen 60-vuotispäivänään 6. maaliskuuta 1943. Oikealla kenraalimajuri Väinö Svanström, joka sai 1941 VR 1:n tammenlehvineen Nenosen esityksestä. Kuva: Hedenström, SA-kuva.

Länsi-Kannaksen valtauksen jatkaen hyökkäystä Koiviston saarille. Syksyllä 1941 Winell oli johtanut divisioonansa hyökkäyksen Pohjois-Aunukseen käyden talvella 1941–1942 puolustustaisteluja alueen hallussa pitämiseksi. Suoritettuaan nopean siirtymisen etelään Syvärin rintamalle Winell johti siellä ”menestyksellistä puolustustaistelua”.⁹¹ Perusteluissa kerrattiin siis Winellin koko jatkosodan aikainen komentajaura. Winellin jälkeen kenraaleita ei nimitetty Mannerheim-ristin ritareiksi ennen kesän 1944 suurhyökkäystä.

VÄLIVUOSI 1943

Vuosi 1943 muodostui välivuodeksi suomalaisen kenraalien palkitsemisessa, mutta Suomen kenraalikunta sai riveihinsä kuusi uutta miestä. Vuonna 1943 kenraaleista kunniamerkin saivat vain tykistönkenraali Nenonen ja kenraalimajuri Olenius. Yleisperiaatteeksi on muodostunut, ettei kunniamerkkejä anneta syntymäpäivinä, mutta eräissä poikkeustapauksissa näin on menetelty. Käydessään onnittelukäynnillä Nenosen 60-vuotispäivänä 6. maaliskuuta 1943 Mannerheim piti lyhyen puheen ja ojensi sen päätteeksi Vapaudenristin suurristin kote-

Taulukko 3. Jatkosodan aikana kenraalikuntaan ylenneet ja heidän vuosina 1941–1945 saamansa kunniamerkit

	1941	1942	1943	1944	1945
Blick	MR 2 14.9. kenrm. 3.10.	VR I tlk.			VR I rt. ja tlk.
Lagus	MR 2 22.7. VR I 3.10. kenrm. 3.10.				VR I rtk.
Martola	kenrm. 3.10.			MR 2 SVR K I	VR I rtk.
Mäkinen	kenrm. 3.10.	VR I tlk.		VR I rt. ja tlk.	kenrl.8.1.
Pajari	MR 2 14.9. kenrm. 3.10.	VR I tlk.		toiskertainen MR 2	
Svensson	MR 2 16.8. VR I tlk. 3.10. kenrm. 18.12.				VR I rt. ja tlk.
Vihma	VR I tlk. 3.10. MR 2 12.10. kenrm. 18.12.			†	
Hannuksela	VR I tlk. 3.10. kenrm. 31.12.	†			
Isakson	VR I tlk. 5.10. kenrm. 31.12				VR I rt. ja tlk.
Raappana	MR 2 4.8. VR I tlk. 3.10. kenrm. 31.12			VR I rtk.	VR I rt. ja tlk.
Tapola	VR I rtk. 5.10. kenrm. 31.12.			MR 2	
Winell	VR I tlk. 3.10. kenrm. 31.12.	MR 2	†		
Gustafsson	VR I tlk.	kenrm. 24.4.			SVR K I mk.
Viljanen	VR I tlk.	kenrm. 24.4. †			
Heiskanen, K.A.	VR I, MR 2, VR I tlk.	kenrm 26.4.			VR I rt. ja tlk.
Hersalo	VR I tlk.	kenrm 26.4.			VR I rt. ja tlk.
Paalu	VR I, VR I tlk.	kenrm 26.4.			
Palojärvi	VR I	kenrm 26.4.			
Snellman	VR I	VR I tlk. 25.4. kenrm. 26.4. †			

Sihvo, J.	VR I	kenrm. 3.6.			SVR K I mk.
Arajuuri	VR I	kenrm. 3.7.			
Fagernäs	VR I tlk.	kenrm. 16.11.			SVR K I mk.
Järvinen	VR I tlk.		kenrm. 4.6.		SVR K I mk.
Rahola	VR I		kontra- amir. 4.6.		VR I rtk.
Sundman, Sv.	VR I		kontra- amir. 4.6.		VR I rtk.
Roos	VR I		kenrm. 24.7.	VR I rtk.	
Autti		VR I 30.1. MR 2 I.3.	kenrm. 31.12.		VR I rtk.
Sundman, V.A.	VR I	VR I tlk.	kenrm. 31.12.		SVR K I mk.
Kääriäinen	VR I	VR I tlk.		kenrm. 12.3.	SVR K I mk.
Melander	VR I tlk.			kenrm. 12.3	SVR K I mk.
Ekberg	VR I			kenrm. 4.6.	SVR K I mk.

lossaan. Samana päivänä Nenosen syntymäpäivän kunniaksi tarjoamallaan päivälisellä pitämässään puheessa Mannerheim tyytyi

toteamaan sen valtavan, perustavaa laatua olevan ja urauurtavan työn, minkä Tykistönkenraalimme viimeksikuluneen neljännesvuosisadan aikana on suorittanut armeijamme ja lähinnä sen tykistöaseen hyväksi. Alkaen ensimmäisestä vapaussodastamme [...] hän on koko tulielunsa voimalla ja aloiterikkauksella omistautunut uutteraan työhön tämän hänen aselajinsa kehittämiseksi. Pari vuosikymmentä kestäneen rauhan aikana Tykistönkenraalimme väsymättömällä innolla

työskenteli niin sanoakseni lempiajatuksensa puolesta, kaukonäköisesti, oivaltaen sekä tekniikan että nyky-sodan taktillisia vaatimuksia, ja onnistui – määrärahojen niukkuudesta ynnä muista monista vaikeuksista huolimatta – luomaan armeijallemme ajan korkeimpia vaatimuksia täyttävän tykistön.

Omasta ja Suomen armeijan puolesta Mannerheim kiitti Nenosta ”alallaan ainutlaatuisista saavutuksista”. Virallisia perusteluja ei julkaistu, mutta ne tulivat ilmi Mannerheimin puheesta.⁹²

Puolustusministeri Walden esitti kesäkuussa 1943 Suomen Valkoisen Ruusun I luokan komentajamerkkiä Oleniukselle,

todeten kuluneen 25 vuotta siitä kun tämä oli määrätty ”palvelukseen vastaperustettuun Suomen Senaatin Talousosaston sota-asiaintoimituskuntaan”. Lyhyttä väliaikaa lukuun ottamatta Olenius oli palvellut ”puolustusministeriössä monissa eri tehtävissä siten perehtyen ja valmistuen nykyiseen vastuunalaiseen tehtäväänsä kansliapäällikkönä. Esityksensä perusteluissa Walden totesi Oleniuksen toimiajan olleen ”monessa suhteessa perustavaa laatua ja kansliapäällikkönä (v:sta 1928) on hän ollut puolustusministeriön, ylimmän sotilashallintoviranomaisen, päteväenä tukipylyään”. Walden oli käyttänyt samaa perustelua lyhemässä muodossa esittäessään Oleniukselle VR 1:stä 1942. Ritarikuntien kansleri Antti Tulenheimo esitti Oleniuksen palkitsemisen siirtämistä joulukuuhun, mutta hän sai kunniamerkkinsä jo kesäkuun lopussa.⁹³

KESÄN 1944 PALKITSEMISET

Maaliskuun 22. päivänä 1944 IV Armeijakunnan komentaja Laatikainen esitti 2. Divisioonan komentajalle kenraalimajuri Martolalle tammenlehvää VR 1:een. Siitä laadittiin esittelylista, johon ei ole merkitty edes ”ei hyväksytty”. Martola oli tuolloin ainoa jatkosodan aikana kenraalikuttaan ylennyt, joka ei ollut saanut mitään kunniamerkkiä käynnissä olevan sodan aikaisista ansioista. Vajaat kaksi asemasodan vuotta divisioonan komentajana, jolloin Martola saattoi usein kirjoittaa päiväkirjaansa, ettei edessä ollut erikoista tai ”tulilinjoilla tavallista”,⁹⁴ ei riittänyt tammenlehvään.

Martolan palkitsemisen aika tuli vasta

kesän 1944 suurhyökkäyksen myötä. Aiemmat kenraalien nimitykset Mannerheim-ristin ritareiksi oli tehty ilman esitystä, mutta 22. kesäkuuta päämajan operatiivisen osaston päällikkö eversti Valo Nihtilä esitti ristiä Martolalle. Perusteluissaan Nihtilä totesi Martolan asemasotavaiheen aikana kehittäneen tarmokkaasti ”divisioonansa taisteluvalmiutta ja henkeä” ja johtaneen suurhyökkäyksen alettua ”divisioonansa erittäin harkitusti ja taitavasti” saavuttaen ”sarjan arvokkaita torjuntavoittoja” taistellessaan ”suuresti ylivoimaista vihollista vastaan”.⁹⁵

Neljä päivää myöhemmin Nihtilä esitti Mannerheim-ristiä myös Kannaksen Joukkojen komentajalle Oeschille. Perusteluissa Nihtilä toi esille Oeschin ansiot jo kolmesti tämän sodan aikana ratkaisevia operaatioita ”erittäin suurella taidolla ja menestyksellä” johtaneena komentajana. Nihtilä perusteli Oeschin johtaneen käynnissä olleessa ”ankarassa puolustus-taistelussa” Karjalan kannaksen puolustusta ”erittäin vaikeissa olosuhteissa [...] pysäyttäen joukoillaan ylivoimaisen vihollisen suurisuuntaisen hyökkäysoperaation” sekä torjuneen ”yhäti jatkuvat keskitykset ja useinkin uhkaavalta näyttävät läpimurtoyrietykset”.⁹⁶

Mannerheim teki päätöksen Oeschin Mannerheim-rististä esityspäivänä 26. kesäkuuta ja nimitti samalla myös Martolan, jonka ristin numero oli yhtä numeroa Oeschia pienempi. Välittömällä yhtymätason komentajien ritarinimityksillä pyrittiin epäilemättä kohottamaan taistelumoraalia yleisemminkin, kun taas samoihin aikoihin julkistetut erinomaisten yksilösuoritusten palkitsemiset

sotilashierarkian alemmalla tasolla hävit-
täjäjäntäjille ja rynnäkkötykkimiehille oli
tarkoitettu mieskohtaisiksi kannustimiksi.
Oesch kirjoitti vaimolleen, ettei hän olisi
vielä halunnut Mannerheim-ristiä, ”sillä
työ ei ole vielä loppuun viety”. Korkea
kunnianosoitus sai kokeneen Oeschinkin
tuntemaan ”aivan suunnattoman edesvas-
tuun” hartioillaan.⁹⁷

Hämmästynyt Martola sai kuulla Man-
nerheim-rististään nimityspäivän iltana
pitäen sitä mukavana tapauksena ”kaik-
kien murheitten keskellä”. Päiväkäs-
kysään Martola kiitti divisioonansa todeten
kunnian Mannerheim-rististä kuuluvan
koko divisioonalle. Kesäkuun 29. päivänä
Martola sai Vapaudenristin ja -mitalien
lisäjako-oikeuden normaalien prosentti-
kiintiöiden lisäksi. Samana päivänä III Ar-
meijakunnan komentaja Siilasvuo, jonka
kanssa Martola oli ajautunut ristiriitoihin
jo ennen talvisotaa, luovutti Manner-
heim-ristin Martolalle.⁹⁸ Martolan tähti
oli nousussa ja runsas viikko myöhemmin
hän siirtyi VI Armeijakunnan komenta-
jaksi Laatokan Karjalaan. Jo 16. heinä-
kuuta Aunuksen Ryhmän komentaja
Talvela ilmoitti puhelimitse ylipäällikölle
ehdottavansa ylennystä Martolalle, mut-
ta marsalkan mielestä Martolaa ei voitu
ylentää heti Mannerheim-ristin jälkeen.⁹⁹

RINTATÄHTI RAAPPANALLE, MANNERHEIM-RISTI TOISEN KERRAN PAJARILLE

Pasi Tuunainen on arvellut, että Raappa-
nan päätös poistaa eversti Gustaf Ehrn-
rooth Hämeen Ratsurykmentin kome-
ntajan tehtävästä ”kykenemättömyyden

takia” kesken Ilomantsin taistelun 3. elo-
kuuta 1944 ”maksoi Raappanalle toisen
Mannerheim-ristin”. Päämajan kunnia-
merkkitoimistossa kirjattiin 12. elokuu-
ta esitys tammenlehvästä Raappanan VR
1:een perusteluinaan operaatioiden ”me-
nestyksellinen johtaminen torjuntatais-
teluissa Ilomantsin suunnalla elokuussa
1944”.¹⁰⁰ II Armeijakunnan komentaja
kenraalimajuri Mäkinen teki 13. elokuuta
esityksen Raappanan nimittämistä toisen
kerran Mannerheim-ristin ritariiksi perus-
tellen Raappanan taitavasti suunnitelleen
ja määrätietoisesti johtaneen Kuolismaan
suunnalla suoritettujen operaatiot, joilla kak-
si vihollisen divisioonaa ”perinpohjaisesti
lyötiin ja suurelta osalta tuhottiin”. Tämä
esitys kirjattiin kunniamerkkitoimistoon
saapuneeksi 15. elokuuta.¹⁰¹

Edellisenä päivänä Mannerheim oli
sanonut Ilomantsin voittojen johdosta
annettavaa päiväkäskyä esitelleelle Tuom-
polle varovasti, ettei suomalaisten tullut
tarpeettomasti kehua itseään ja voittojaan
eikä turhaan ärsyttää venäläisiä.¹⁰² Tämä
varovaisuuskin saattoi olla syynä siihen,
ettei Raappanasta tullut järjestyksessä kol-
matta toiskertaista Mannerheim-ristin ri-
taria. Päämajassa laaditussa esittelylistassa
esitettiin, että ”Raappanalle myönnettäi-
siin tammenlehvä aikaisemmin saatuaan
VR 1:een”. Esittelyssä 22. elokuuta pre-
sidentti-ylipäällikkö muutti omakätisesti
tammenlehvän rintatähdeksi, jonka kävi
Raappanalle luovuttamassa Heinrichs
mukanaan myös korillinen konjakkia.¹⁰³
Raappanan rintatähti on tulkittu hyvityk-
seksi saamatta jääneestä toiskertaisesta ni-
mityksestä Mannerheim-ristin ritariiksi.¹⁰⁴
Näkemyistä, että Raappana olisi ansainnut

Mannerheim-ristin toisenkin kerran, on viljelty populaarihistoriallisissa kirjoituksissa.¹⁰⁵

Ilomantsin voiton juhlintaa paremmin uuteen välirauhan aiheuttamaan tilanteeseen sopi Lapin sodassa 3. Divisioonaa komentaneen Pajarin toiskertainen nimittäminen Mannerheim-ristin ritariksi Tornion valtauksen johdosta päivämäärällä 16. lokakuuta. Ylipäällikön luokse 22. lokakuuta kutsuttu Pajari sai vastaanottaa Mannerheim-ristin soljen ja toisaalta samalla kertaa kuulla, että hänet pidätettäisiin liittoutuneiden valvontakomission vaatimuksesta sotarikoksista epäiltyinä. Pajari kuitenkin kieltäytyi vastaanottamasta kunniamerkkiä, ellei myös hänen kolmea rykmentinkomentajaansa palkittaisi samalla kunniamerkillä. Mannerheim suostui poikkeukselliseen vaatimukseen ja nimitti Pajarin rykmentinkomentajat ritareiksi niin ikään taannehtivasti 16. lokakuuta.¹⁰⁶ Lapin sodan ansioista annetuilla kunniamerkeillä ei kuitenkaan ollut samaa hohdetta kuin jatkosodan aikaisilla. Yksi palkituista rykmentinkomentajista, everstiluutnantti Wolf H. Halsti, kirjoitti juuri ritarinimityksestään kuultuaan, ettei hän erityisemmin iloinut siitä: ”Niin kauan kuin taisteltiin ryssä vastaan oli tietysti minun – niinkuin kait jokaisen sotilaan – korkein haave saada kantaa valtakunnan arvokkainta kunniamerkkiä.”¹⁰⁷

Lokakuun 19. päivänä Mannerheim ilmoitti Tuompon nimen olevan venäläisten sotarikollisuuttelossa kehottaen häntä siirtymään Ruotsiin.¹⁰⁸ Sen jälkeen kunniamerkkiasiat esitteli ylipäällikölle komentoesikunnan päällikön poissa

ollessa ja viransijaisena eversti Kaarlo Vaala. Vuoden 1945 alkupuolen sotilaalliset palkitsemiset esitteli Mannerheimille 11. joulukuuta 1944 – 4. kesäkuuta 1945 komentoesikunnan päällikkönä toiminut kenraalimajuri Oinonen.

Marraskuun 18. päivänä Mannerheim-ristin ritariksi nimitettiin ilman esitystä päämajoitusmestari Airo, jonka nimitysperusteluissa viitattiin hänen osallistumiseensa ”mitä ratkaisevimmalla tavalla sotatoimien johtoon” ja kiitettiin hänen taitavaa ja kriittistä johtoaan kaikissa sotatoimia koskevissa suunnitelmissa sekä johdonmukaista ja kiinteää otettaan operaatioiden suoritusvaiheessa. Samana päivänä myös Tapola nimitettiin Mannerheim-ristin ritariksi niin ikään ilman esitystä. Perusteluina oli 5. Divisioonan komentajuus ”kesä-heinäkuun raskaissa puolustustaisteluissa Syväriltä Pitkärantaan”. Perusteluissa korostuivat kahteen kertaan mainitut divisioonan viholliselle tuottamat tappiot, joita kuvattiin huomattaviksi ja mitä raskaimmiksi. Airon monella tapaa poikkeuksellinen asema sai poikkeuksellisen tunnustuksen paitsi Mannerheim-ristin muodossa myös siinä, että hän sai toisen korkean kunniamerkin vain seitsemän viikkoa myöhemmin. Tapolan VR 1:een rintatahtineen ei sen sijaan tammikuussa 1945 enää lisätty tammienlehvää.¹⁰⁹

Kaksi viikkoa Airon ja Tapolan ritarinimityksen jälkeen Vapaudenristin ritarikunnan kansleri Walden nimitettiin Mannerheim-ristin ritariksi poikkeuksellisella menettelyllä. Maanantaina 27. marraskuuta 1944 halvaantunut Walden nimitettiin ritariksi saman viikon lauantaina

ritarikenraalien Heinrichs, Oesch, Airo, Raappana ja Blick esityksestä. He painottivat Waldenin persoonallisen panoksen merkitystä Suomen ”puolustusvalmiuden ja puolustuskyvyn kohottamiseksi” todeten, että ”poikkeuksellinen elämäntyö” oikeuttaisi poikkeuksellisen päätöksen Mannerheim-ristin jakoa rajoittavista säännöksistä huolimatta. Virallisia nimitysperusteluja ei julkaistu, mutta kenraalitar Anni Waldenille lähettämässään kirjeessä Mannerheim perusteli nimityksen olevan tunnustus Waldenin ”uupumattomasta, ylen taitavasta ja menestyksellisestä työstä Suomen Puolustusvoimien hyväksi, jota ilman armeijamme ei olisi pystynyt kahden viime sodan siltä vaatimiin suorituksiin”.¹¹⁰

Korkeiden loppupalkitsemisten ensimmäinen osa toteutettiin 9. joulukuuta 1944. Palkitut kenraalit Laatikainen ja Mäkinen sekä heidän ansionsa olivat ylipäällikölle siinä määrin tuttuja, ettei perusteluja ollut tarpeen kirjoittaa.¹¹¹ IV Armeijakunnan komentaja Laatikainen sai VR 1:n rintatähtineen ja tammenlehvineen, mikä oli harvinainen kahden asteen korotus talvisodan ansioista saatuun VR 1:een. Laatikaista voimakkaasti kritisoinut ja hänen johtamistaan läheltä seurannut eversti Nihtilä muisteli Laatikaisen ohjeistaneen häntä hyökkäysvaiheen aikana hoitamaan sotatoimet sanoen: ”Minä tulen sitten kun kunniamerkkejä jaetaan.” Lokakuussa 1941 saadun Mannerheim-ristin jälkeen Laatikainen ei kuitenkaan saanut suomalaisia kunniamerkkejä ennen joulukuuta 1944. Jatkosodan kenraaliluutnanteista Laatikainen ja Sarlin

olivat tuolloin ainoita, jolla ei vielä ollut VR 1:n rintatähteä.¹¹²

Tammikuun lopussa 1944 Laatikainen oli saanut ylipäällikön muistutuksen juopumuksesta, mutta kaikesta huolimatta hän nautti Mannerheimin ”erityistä suosiota” ja arvostusta, kuten Lasse Laaksonen on todennut. Vaikka Laatikaisen komentaja-ansiot ovatkin kiistanalaisia, päämajan näkökulmaa hänen palkitsemiselleen selittää Airon lausunto, jonka mukaan ”Laatikainen oli rauhallinen, asiallinen ja luotettava komentaja”. Airon mukaan Laatikainen oli päämajan kannalta ”helppo” komentaja arvioiden hänen kuuluneen kärkipäähän ”vastaavassa asemassa olleisiin komentajiin verrattuna”.¹¹³

Mäkinen puolestaan sai rintatähden 1942 saamaansa VR 1:een tammenlehvineen eli käytännössä saman kunniamerkin kuin Laatikainenkin. Se on tulkittu kiitokseksi onnistuneesta vetäytymisoperaatiosta Maaselän kannakselta ja ”aktiivisesta puolustustaistelusta takarajalla”.¹¹⁴ Mäkinen ei saanut Mannerheim-ristiä, mutta hän kuului kiistatta Mannerheimin arvostamiin komentajiin. Mäkinen on muistellut esittelyä, jonka aikana ylipäällikkö sanoi Mäkisen kaulassa olevan ristin olevan suurristi. Mäkisen oikaistua asian ja väiteltä asiasta jonkin aikaa, Mannerheim kehotti häntä ottamaan kunniamerkin kaulastaan ottaen samalla omansa. Ristejä mittailtaessa Mäkisen uusi risti vaikutti suuremmalta kuin Mannerheimin vanha 1918 saama risti. Lopuksi Mannerheim totesi, että Mäkisenkin risti oli 1. luokan Vapaudenristi ”ja lisäsi, ettei siinä mitään vahinkoa olisi tapahtunut,

vaikka se olisi ollut suurristi”. Mäkisen mieleen tuli, ”että olisi sopinut esittelijän esittää suurristiä, koska se olisi ainakin noin ’jälkitarkastuksessa’ mennyt läpi”.¹¹⁵

Molemmat joulukuussa 1944 rintatähden VR 1:een saaneet Mannerheimin luottokenraalit puolestaan toimivat osittain siviililuonteisissa tehtävissä. Ylipäällikön edustajana valtioneuvostossa toiminut Heikki Kekoni oli huhtikuussa 1944 nimitetty valtion tiedoituslaitoksen johtajaksi ja päämajan huolto- ja kuljetus- päällikkö Harald Roos 1943 Rautatiehallituksen pääjohtajaksi.

Sotarovasti Johannes Björklund, joka oli ”suurella antaumuksella ja taidolla [...] järjestänyt sotilaspappien toiminnan” sai tällä perustelulla VR 2:n heinäkuussa 1940. Vuotta myöhemmin jatkosodan alettua tasavallan presidentti antoi Björklundille kenttäpiispan arvonimen. Saksan Kotkan ritarikunnan ansioristin rintatähden ja miekkojen kera saaneelle Björklundille esitettiin tuloksetta VR 1:stä joulukuussa 1943, mutta hän sai odottaa suomalaista kaularistiä vielä vuoden. Esittelylistaan merkittiin ylipäällikön hyväksyneen VR 1:n päivämäärällä 9. joulukuuta 1944, mutta lopulliseksi päätökseksi tuli suoraan VR 1 rintatähtineen 11. joulukuuta 1944.¹¹⁶

Erään pienen erityisryhmän muodostivat sotaylioikeuden puheenjohtaja ja vanhempi sotaylituomari, jotka rinnastettiin kenraalimajuriin. He käyttivät kenraalin leijonia arvomerkeinään,¹¹⁷ mutta heitä ei palkittu kenraalitasoisesti eikä sotilaina. Sotaylioikeuden puheenjohtaja Jarl Nybergh, joka oli saanut SVR:n II luokan komentajamerkin 1934 ja VR 2:n

kansalaisansioista 1940, sai joulukuussa 1944 VR 1:n kansalaisansioista. Päämajan järjestelyosaston päällikön eversti Urho Tähtisen tekemän esityksen ytimekkäänä perusteluna oli: ”Pitkäaikainen ansiokas toiminta Sotaylioikeuden puheenjohtajana. 60 ikävuoden täyttäminen.”¹¹⁸ Vanhempi sotaylituomari Arvi Pohjanpää, joka oli saanut SVR:n komentajamerkin 1937 ja VR 3:n kansalaisansioista 1940, sai helmikuussa 1945 VR 2:n kansalaisansioista.¹¹⁹ Heidän osaltaan siis Vapaudenristin arvoasteikossa edettiin askel kerrallaan kenraalimajurin virka- asemasta välittämättä.

Raimo Seppälä on Siilasvuon elämäkerrassa kirjoittanut miten Mannerheim ”kävi näinä aikoina läpi sodanaikaisten luottomiestensä harmaantuneita rivejä ja yritti ikään kuin jälkikäteen kiittää edes muutamia, vaikka aika ei enää ollut suotuisa sodassa kunnostautuneiden palkitsemiselle”. Itse asiassa vuosien 1944–1945 loppupalkitsemiset olivat kenraalikunnan osalta hyvinkin kattavat. Siilasvuon nimitys Mannerheim-ristin ritariksi tapahtui 21. joulukuuta 1944 perusteluinaan kaikki hänen talvi-, jatko- ja Lapin sodan aikaiset ansionsa. Tuoreimmista ansioista Siilasvuon todettiin johtaneen ”päätävästi ja vauhdikkaasti mitä moninaisimmat esteet voittaen” Pohjois-Suomen vapauttamisen saksalaisista joukoista, mikä operaatio oli ”monessa suhteessa erittäin vaikea ja mittasuhteiltaan varsin valtava”.¹²⁰

Talvisodan jälkeen Mannerheimilla oli Tuompon mukaan ”hyvä käsitys” Siilasvuosta, mutta maaliskuussa 1942 Siilasvuon oli jo Mannerheimin ja Tuompon pitkän kriittisen keskustelun aiheena.

Tuompon näkemyksen mukaan asevelitajojen rakentamisen takana oli Siilasvuon imagon luonti, Tuompon sanoin mainonta. Joulukuussa 1942 Tuompo kirjasi marsalkan olleen ”jostain syystä tyytymätön” Siilasvuohon. Siilasvuon ritarinimityksen viivästymiseen lienee vaikuttanut se, ettei hänellä ollut päämajassa vaikutusvaltaista puolestapuhujaa, pikemminkin päinvastoin. Siilasvuon välit kunniamerkkiasioissa keskeiseen Tuompoon olivat olleet jännitteiset, mutta lokakuussa 1944 tämä este oli poistunut. Kontekstuaalisesti Siilasvuon nimitys joulun alla 1944 tuli myöhään. Hänen alaisinaan toimineista everstit Alpo Marttinen ja Adolf Ehrnrooth oli nimitetty ritareiksi kaksi ja puoli viikkoa aiemmin, Pajarille risti oli suotu jo toistamiseen ja Halstikin oli saanut sen lokakuussa. Ristin konkreettisesti saamisessa ei ollut enää samaa hohtoa kuin jatkosodan aikana. Siilasvuon vastaanotti sen kirjattuna kirjeenä.¹²¹

Vuoden 1944 viimeisenä päivänä Heinrichs nimitettiin 1. luokan Mannerheim-ristin ritariksi ilman esitystä ja perusteluja, joita ei myöskään julkaistu kunniamerkkiluettelossa, jossa tieto ilmestyi vasta 10. helmikuuta 1945. Mannerheim luovutti ristin uudenvuodenaattona Mikkelin klubilla. Muistelmissaan Mannerheim sen sijaan kertoo nimittäneensä ”Heinrichsin hänen sodanaikaisista ansioistaan yleisesikunnan päällikkönä ja nimenomaan myös Karjalan sotaretken etevänä johtajana” 1. luokan Mannerheim-ristin ritariksi. Kuten Heinrichsin adjutanttina toiminut Erkki Sutela on todennut, painotus ”nimenomaan [...] sotaretken johtajana”, ”on sekä toisaalta

oikea että toisaalta myös ehkä hiukan riskiitainen” sillä Heinrichs toimi ”Karjalan armeijan komentajana vain noin seitsemän kuukautta”, mutta noin neljä vuotta ”yleisesikunnan päällikön erittäin vaativassa tehtävässä”. Heinrichsin erityisestä arvostuksesta kertoo se, ettei Mannerheim nostanut ketään muuta rinnalleen 1. luokan Mannerheim-ristin ritariksi.¹²²

KENRAALIEN PALKITSEMINEN SUOMEN VALKOISEN RUUSUN JA SUOMEN LEIJONAN RITARIKUNTIEN KUNNIAMERKEILLÄ

Vuosina 1940–1944 Mannerheim ei tehnyt yhtään esitystä suomalaisen kenraalin palkitsemisesta Suomen Valkoisen Ruusun tai 1942 perustetun Suomen Leijonan ritarikunnan kunniamerkillä. Näiden ritarikuntien hallituksen jäsen Malmberg sai tämän asemansa takia ensimmäisten joukossa Suomen Leijonan suurristin pian ritarikunnan perustamisen jälkeen syyskuussa 1942. ”Tunnustukseksi sodanaikaisista sotilaallisista ansioista” Suomen Leijonan ritarikunnan kunniamerkki voidaan ”antaa miekkoineen”.¹²³ Onkin hieman erikoista, ettei kotijoukkojen komentaja Malmberg saanut suurristiään miekkoineen, sillä Malmbergin esityksestä 1943–1944 palkitut kotirintaman vanhemmat suojeluskuntaveteraanit saivat Suomen Leijonan ritarikunnan kunniamerkit miekkoineen. Myös Oesch kuului Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien hallitukseen, mutta hän ei sotavuosina voinut osallistua sen kokouksiin ja jäi myös ilman Suomen

Leijonan ritarikunnan ”perustajakunniamerkkiä”.

Mannerheimin suhteet SVR:n ja SL:n ritarikuntien hallitukseen tulehtuivat pahasti vuoden 1942 aikana. Kaikki Mannerheimin tekemät esitykset eivät tulleet hyväksytyiksi sellaisenaan vaan esityksistä poistettiin miekkoja ja uuden ritarikunnan perustamisen jälkeen esitetty SVR:n kunniamerkki saattoi muuttua vastavaksi SL:n luokaksi. Mannerheimin mita tuli täyteen lokakuussa 1942. Kyse oli tapauksesta, jossa Mannerheim Talvelan aloitteesta esitti miekallisia SVR:n kunniamerkkejä saksalaisille kenraalin arvoasemassa oleville virkamiehille, jotka eivät olleet upseereita. Eversti Aladár Paasonen tiivisti asian kirjeessään eversti M. K. Stewenille syyskuussa 1943: ”Leijonia ei ylipäällikkö halua periaatteessa esittää, koska ritarikunta rettelöi ja viivyttää.”¹²⁴ Mannerheim ryhtyikin käyttämään SVR:n ja SL:n kunniamerkkejä oman kenraalikuntansa palkitsemiseen vasta tultuaan presidentiksi, jolloin päätökset olivat yksin hänen käsissään.

Syyskuun 21. päivänä 1944 Mannerheim nimitti yllättäen VI Armeijakunnan komentajan Martolan 2. ulkoasiainministeriksi, joka vastasi suhteista muihin maihin kuin Neuvostoliittoon. Vain vajaat kaksi kuukautta istunut hallitus erosi jo 17. marraskuuta ja Martola siirtyi hoitamaan Uudenmaan läänin maaherran virkaa, johon hänet oli nimitetty 11. marraskuuta. Marraskuun 30. päivänä kenraalimajuri Martola siirrettiin omasta pyynnöstään reserviin. Kiitoksena lyhyestä ministerikaudesta Martola nimitettiin SVR:n I luokan komentajaksi ilman

miekkoja. Koska Martola oli nimitetty II luokan komentajaksi 1934, Mannerheim ojensi 5. joulukuuta tarjoamallaan päivällisillä Martolalle vain I luokan komentajan rintatähden. Martolan reserviin siirtymisestä huolimatta Mannerheim totesi toistamiseen Martolalle, ”että hän sittenkin mieluiten tahtoisi” tämän yleisesikunnan päälliköksi. Erityiseen luotamusasemaan Mannerheim nosti Martolan nimittämällä hänet Vapaudenristin ritarikunnan varakansleriksi Tuompon tilalle 3. marraskuuta 1945.¹²⁵

TAMMIKUUN TÄHTISADE 1945

Tammikuun 8. päivän 1945 suuren tähtisateen valmistelusta ei ole säilynyt yksityiskohtaisempaa dokumentaatiota eikä silloinkaan annetuista kunniamerkeistä kirjoitettu perusteluja.¹²⁶ Ensimmäisenä listalla oli Nenosen nimitys 2. luokan Mannerheim-ristin ritariksi. Mannerheim ojensi ristin kotelossaan Nenoselle lounaalla, jolta palattuaan hajamielisen oloinen tykistönkenraali tiedusteli alaisiltaan miten sitä tulisi kantaa. Nenosen biografin mukaan tätä Mannerheim-ristiä ”voidaan täysin oikeutetusti pitää samalla kunnianosoituksena kaikille” Suomen ”tykistön kehittämisessä ja sodan aikaisessa toiminnassa mukana olleille”.¹²⁷

Puolustushaarojen komentajat Valve ja Lundqvist saivat Vapaudenristin suurristin. Ilmari Ojala on tiivistänyt osuvasti Lundqvistin palkitsemisen ytimen:

Ilmavoimat hoiti osuutensa [...] kunniaakkaasti, ja sen presidentti-ylipäällikkö tunnusti antamalla ilmavoimien

komentajalle tammikuussa 1945 Vapaudenristin suurrustin eli saman kiitoksen kuin merivoimienkin komentaja sai. Mieskohtainen kanta taas näkyy siinä, että ilmavoimien komentajaa ei *Muistelmissa* mainita kertaakaan, kenraaliluutnantti Väinö Valve taas useamminkin, jopa erityisen kiitoksen kera.¹²⁸

Waldenin jälkeen puolustusministerinä toiminut Valve valikoitui marraskuussa 1945 erityiseen kunniatehtävään Vapaudenristin ritarikunnan kansleriksi. Sinälään 1. ja 2. luokan Mannerheim-ristin ritari jalkaväenkenraali Heinrichs, joka oli saanut Vapaudenristin suurrustin jo talvisodan aikaisista ansioistaan, olisi ollut luontevin valinta. Heinrichs ei nähtävästi tullut kyseeseen siitä syystä, että hän oli joutunut eroamaan puolustusvoimain komentajan virasta elokuussa 1945. Valvekin anoi eroa puolustusvoimien palveluksesta jo maaliskuussa 1946, mutta kanslerius takasi kuitenkin Valveelle seremoniallisen erikoisaseman. Tasavallan 1949 hyväksytyssä sijoitusjärjestyksessä Valve sijoittui ritarikunnan kanslerina luokkaan I A, Heinrichs entisenä puolustusvoimain komentajana luokkaan I B.¹²⁹

VR 1:n rintatähtineen ja tammenlehvineen sai tammikuussa 1945 kaikkiaan 11 kenraalia: 4 kenraaliluutnanttia ja 7 kenraalimajuria. Kenraaliluutnantit Airo, Talvela ja Öhquist sekä kenraalimajuri Raappana saivat tammenlehvän aiempaan VR 1:een rintatähden kera. Kenraaliluutnantti Sarlin ja kenraalimajurit Blick, K. A. Heiskanen, Hersalo, Selim Isakson, Svanström ja Antero Svensson

rintatähden aiemmin saatuun VR 1:een tammenlehvän kera. Rintatähden VR 1:een saivat kenraalimajurit Pietari Autti, Lagus, Martola ja Olenius sekä kontra-amiraalit Rahola ja Svante Sundman.

Mannerheimin on luonnehdittu olleen ”näpäyttäjä”.¹³⁰ Jos Talvelan nimitys Mannerheim-ristin ritariksi numero 2 oli näpäytys, sitä oli myös hänen viimeinen palkitsemisensä sodan ajan ansioista. Talvelan alainen ja kiistakumppani Blick sai samana päivänä saman kunniamerkin. Toisaalta juuri mitään muutakaan mahdollisuutta Talvelan palkitsemiseen ei ollut, koska oli selvää, ettei useita korkeita Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien kunniamerkkejä miekkoineen Saksassa luovuttanut Talvela olisi pitänyt niiden suurristejäkään erityisessä arvossa, sellainenhan olisi korostanut hänen toimintaansa Saksassa eikä rintamakomentajana. Blickin tuore kesäkuussa 1944 tapahtunut tottelemattomuus sen sijaan annettiin anteeksi, vaikka Talvelan ja Blickin kiistan ollessa kuumimmillaan ylipäällikkö oli retorisesti ”uhannut ammuttaa” molemmat. Talvela oli vaikea alainen, mutta Heinrichsin arvion mukaan suomalaisista kenraaleista luonteenpiirteiltään lähinnä Mannerheimia.¹³¹

Talvelan 1967 saneleman armottoman kritiikin mukaan Öhquist oli sodassa ”hyvin huono komentaja”, joka talvisodassa ”tosiasiassa menetti kaikki taistelunsa ja perääntyi joka paikassa”, todeten ”Marsalkka ei tämän jälkeen antanutkaan hänelle mitään vastuullista rintamakomentajan tehtävää eikä antanut sitä vastaavia kunnianosoituksia”.¹³² Öhquist ei jatkosodassa toiminut armeijakunnan

komentajana aktiivisten taisteluvaiheiden aikana vaan kelpasi vain asem sodan ajan ”kakkosketjun” komentajaksi. Vaikka Öhquist oli siis jäänyt osattomaksi suurten voittojen kunnian, Mannerheim palkitsi hänet ansioituneen rintamakomentajan tammienlehvällä. Henkilökohtaisen kiitoksen sävyn se sai ylipäällikön luovuttaessa tammienlehvän itse tammikuun viimeisenä päivänä, jolloin Öhquist oli päivällisellä Sairilan kartanossa. Palkitseminen sai siis Öhquistin epäilemättä toivoman rintamakomentajapainotuksen sen sijaan, että hänet olisi palkittu SVR:n tai SL:n suuristillä, joka sinällään olisi ollut mahdollinen sotakoulutuksen ylitarkastajalle. Sitä painotusta Mannerheim ei kuitenkaan halunnut tehdä, olihan Öhquist sanonut ylipäällikölle tämän siirron olleen ”lähes pahin tuomio”. Pedantin Öhquistin tarkkuus oli kuitenkin osoittautunut käyttökelpoiseksi vaikeiden erottamistapausten selvitysmiehenä.¹³³ Mannerheim-ristiä lukuun ottamatta Öhquist sai talvi- ja jatkosodan aikaisista ansioistaan samat kolme Vapaudenristin kunniamerkkiä kuin Talvelakin.

Laivaston komentaja Eero Rahola sai VR 1:n rintatähden muodossa korkean sotilaallisen tunnustuksen. Nähtävästi tasapuolisuussyistä merivoimien esikuntapäällikkö Svante Sundman sai saman kunniamerkin, vaikka hänen toimenkuvansa oli lokakuusta 1942 lähtien kuulunut myös siviilipainotus hänen hoitessaan oman toimensa ohessa kauppa- ja teollisuusministeriön merenkulkuosaston päällikön virkaa. Myös täysin hallinnollisessa tehtävässä toiminut kansliapäällikkö Olenius sai saman kunniamerkin ja tuli

siten korkeammin palkituksi kuin seitsemän divisioonan tai ryhmän komentajana toiminutta kenraalimajuria.

Vajaa kuukausi suurpalkitsemisen jälkeen, 2. helmikuuta 1945, Oesch sai Vapaudenristin suuristin. Perusteluja ei ollut tarpeen kirjoittaa. Oesch oli Mannerheimin erikoisesti arvostama rintamakomentaja, vaikka ei henkilönä kuulunutkaan Mannerheimin suosikkeihin. Oeschin nauttimasta arvovallasta kertoi hänen asettamisensa Kannaksen Joukkojen komentajaksi, lopulta kolmen armeijakunnan johtoon, kriittisessä tilanteessa kesäkuun puolivälissä 1944. Kuitenkin jo elokuussa 1944 Oesch oli tuonut Heinrichsille esiin närkästyksensä siitä, etteivät Kannaksen torjuntavoitot saaneet Ilomantsin voiton tavoin tunnustusta ylipäällikön päiväkäskyssä. Oesch arveli jopa oman henkilönsä olleen ”esteenä joukkojen ansaitsemalle tunnustukselle”. Kesken taistelujen Oesch oli toki saanut Mannerheim-ristin, jota hänen ritariveljensä eversti Joppe Karhunen myöhemmin vähätteli todeten, että ritarinimitys ”oli vain pieni muodollinen kiitos”. Erityisesti Oeschin ylentämättömyyden hämmästyly on muodostunut suorastaan ikuisuuskysymykseksi.¹³⁴

Karhunen totesi liioitellen myös, että ”Oesch jäi ilman ansaitsemaansa kansakunnan kiitosta – oikeastaan hänelle ei valtiovalta suonut edes näyttävää tunnustusta työstään”. Martti Turtolan mukaan puolestaan Oesch sai ”lohdutuksena” Vapaudenristin suuristin.¹³⁵ Oeschin ”palkitsemattomuuden” päivittely on sikäli erikoista, että Vapaudenristin suuristi oli presidentti-ylipäälliköltä erittäin

huomattava tunnustus. Oesch oli ainoa sen jatkosodan aikaisista ansioista saanut rintamakomentaja ja talvisodan rintamakomentajistakin vain Heinrichs oli saanut sen. Jalkaväen kenraaliluutnanttien joukossa Oesch nousi siis aivan omaan luokkaansa. Epäilemättä Oeschin silmissä suurristin arvoa kuitenkin himmensi se, että kaksi häntä nuorempaa kenraaliluutnanttia Valve ja Lundqvist, jotka olivat toimineet varsin erityyppisissä tehtävissä, saivat sen ennen häntä.

Kenraalikunnan palkitseminen Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien kunniamerkeillä miekkoineen valmisteltiin pääesikunnan komento-osastolla ja Mannerheim teki päätöksen niistä 8. tammikuuta 1945 komentoesikunnan päällikön esittelyssä. Vielä Mikkelissä toiminut komento-osasto lähetti suurmestarin päätöksen 11. tammikuuta tiedoksi ritarikunnille. Kenraaliluutnantti Hanell sai SVR:n suurristin miekkoineen, kenraaliluutnantit Österman, Hägglund ja Grandell sekä lääkintäkenraalimajuri Suolahti SL:n suurristin miekkoineen. SVR:n I luokan komentajamerkin miekkoineen saivat kenraalimajurit Alfthan, Oinonen, Verner Gustafsson, Jussi Sihvo, Uno Fagernäs, Iisakki Järvinen, V. A. Sundman, Antti Kääriäinen, Melander ja Leo Ekberg. Oinonen varmensi allekirjoituksellaan esittelylistan, johon sisältyi kunniamerkki myös hänelle itselleen. Ritarikuntien arkistoa varten esittelylistasta tehtiin myös toinen allekirjoitettu kappale.¹³⁶

Komento-osaston esittelylistan allekirjoitettuun kappaleeseen on merkitty kysymysmerkki Alfthanin ja Gustafssonin

kohdalle ja Ekbergin nimen molemmin puolin. Heidän palkitsemisensa suhteen ilmeisesti epäroitiin. Komento-osaston arkistokappaleeseen ja ritarikuntien esittelylistaan Mannerheim muutti omakätisesti Hägglundille ja Grandellille esitetyt SVR K I:t miekkoineen Suomen Leijonan suurristeiksi miekkoineen. Muutoksen syy ei ole tiedossa, mutta palkitseminen tuli johdonmukaisemmaksi niin, että kaikki samana päivänä kunniamerkin saaneet kenraaliluutnantit saivat SL:n suurristin ja kenraalimajurit SVR K I:n.

Hägglundin elämäkerran kirjoittanut Eeva-Kaisa Ahtiainen on arvellut, että Hägglundin osalta kyseessä oli jonkinlainen hyvitys ja tunnustus miehelle, ”joka omaa vaatimattomuuttaan jättäytyi aina taka-alalle”.¹³⁷ Koska Hägglund oli saanut jo 1941 tammenlehvän VR 1:een rintatähtineen, mutta ei toiminut enää rintamakomentajana toukokuun 1943 jälkeen, hänelle ei tarjoutunut tilaisuutta Mannerheim-ristin saavuttamiseen. Toimittuaan tarkastavana kenraalina ja linnoitussuunnitteluesikunnan esikunnan johdossa Hägglund oli saanut maaliskuussa 1944 arkaluontoisen tehtävän varautua saksalaisten hyökkäykseen Helsinkiin, mikä kertoi ylipäällikön luottamuksesta.

Yleisesikunnan päällikkönä Hanell oli saanut rintatähden VR 1:een lokakuun 1941 suurpalkitsemisen yhteydessä. Ensimmäinen suomalaiselle annettu SVR:n suurristi miekkoineen oli siis ennen kaikkea tunnustus linnoitustöiden johtamisesta. Harvinaisuudestaan huolimatta tämän korkean kunniamerkin vastaanottaminen oli eräänlainen antikliimaksi jääkärikenraalille, jonka ensimmäinen

kunniamerkki oli 1916 juhlallisesti Saksan keisarin nimissä luovutettu Preussin 2. luokan Rautaristi: Hanell joutui noustamaan itse suurrüstinsä ritarikuntien kansliasta.¹³⁸ Suurrüstistä seurasi kuitenkin presidentti-yliapäällikön henkilökohtainen tervehdys. Hanell kiitti siitä ja 31. maaliskuuta 1945 vastaanottamastaan korkeasta kunniamerkistä Mannerheimia sähköitse.¹³⁹

Östermania käsittelevässä elämäkertäväitöskirjassa hänen palkitsemisensa on tulkittu hänen mieskohtaisten ansioidensa arvostamiseksi.¹⁴⁰ Ottaen huomioon, että Österman oli entinen sotaväen päällikkö ja virkaiässä huomattavasti vanhempi kuin korkeammin palkittu Hanell, hänen saamaansa suurrüstistä voi tuskin pitää erityisenä arvostuksenosoituksena. Kenraaliluutnantti Grandellille ja lääkitäkenraalimajuri Suolahdelle se sen sijaan oli sitä.¹⁴¹

Monille kenraaleille viimeinen kunniamerkki oli lähes samanaikainen sotilasuran päättymisen kanssa. Tammikuun 8. päivän asialistalla oli kuitenkin yksi huomattava ylennys, Mäkisen ylennys kenraaliluutnantiksi. On mahdollista, että juuri ylennystä ennakoiden Mäkinen oli saanut VR 1:n rintatähden jo kuukautta ennen suurta palkitsemispäivää.

Mannerheim oli luonteeltaan pitkäviuhainen, mutta kenraalikunnan vuosien 1944–1945 loppupalkitsemisissä menneet ristiriidat suurelta osin unohdettiin. Mannerheim antoi paljon anteeksi, ei kuitenkaan kaikille. Kesäkuun 29. päivänä 1944 Tuompo oli todennut päällystön joukossa olevan ”myös heikko aimesta” kirjaten muun muassa ”Sihvo pois, Paalu

pois”. Jussi Sihvon vanhempi veli Aarne kirjoitti muistelmissaan katkeraan sävyyn siitä, että ”10. divisioona ja sen komentaja täyttivät tehtävänsä inhimillisten voimiansa viimeiselle rajalle. Kuitenkin Jussi Sihvolta otettiin divisioona pois.” Lasse Laaksonen on tulkinut siirron tapahtuneen enemmän tilanteen yleiseen kehitykseen liittyvin perustein kuin ”komentajakohtaisten syiden takia”. Erittäin vaikeaan tilanteeseen joutunutta Jussi Sihvoa oli kohdannut myös henkilökohtainen tragedia hänen vanhimman poikansa kaaduttua kesäkuussa 1944.¹⁴² Jatkosodassa divisioonaa komentaneista kenraalimajureista Jussi Sihvo ja Väinö Palojärvi olivat ainoat, jotka eivät saaneet tammienlehvää VR 1:een, mutta tammikuussa 1945 Sihvo kuitenkin sai monien ”kakkosketjun” kenraalimajurien tavoin SVR K I:n miekkoineen.

Ratsuväkiprikaatin komentajan tehtävästä 17. kesäkuuta vapautetulle Melanderille Mannerheim ei myöskään heti voinut ”antaa anteeksi kaikista selityksistä huolimatta”. Yliapäällikkö myös ”katui hänen ylentämistään”. Melanderin osalta anteeksiannosta kertoi kuitenkin aselevon jälkeen tapahtunut prikaatin palautus Melanderin komentoon. Melanderin tapauksessa Mannerheim lienee ottanut huomioon myös inhimilliset näkökohdat. Kenraalin ainoa poika oli kadonnut Kannaksella suurhyökkäyksen aikana ja tytär kuollut joulun alla 1944.¹⁴³

Kolme neljäsosaa Tuompon syyskuun 1941 palkitsemissuunnitelmassa mainituista kenraalien kunniamerkeistä toteutui tai ylittyi. Hanellilta jäi saamatta Vapaudenristin suurrusti, jonka korvasi

SVR:n suurristi miekkoineen, ja Waldenilta kysymysmerkin kera mainittu 1. luokan Vapaudenmitali ruusukenauhassa, jonka korvasi 2. luokan Mannerheim-risti. Juho Heiskanen jäi ilman VR 1:stä, Hägglund ilman Mannerheim-ristiä ja Oinonen ilman VR 1:n rintatähteä. Oinonen oli toiminut välirauhan aikana armeijakunnan komentajana, mutta joutunut sitten syrjäytetyksi kesäkuussa 1941. Oinosen kymmenen kuukautta kestänyttä toimintaa nimeään kantaneen ryhmän komentajana jatkosodan alkuvaiheessa ja sitä seurannutta kotijoukkojen esikuntapäällikkyyttä ei arvostettu VR 1:n rintatähden arvoiseksi, vaikka hänen esimiehensä Malmberg olikin tyytyväinen häneen.¹⁴⁴ Tasavallan tuoreimman kenraalin viestikomentaja Ekbergin palkitsemista emmittiin, mutta hänkin sai SVR K I:n miekkoineen.

Kenraalikunnan osalta tammikuun tähtisade täydentyi vielä yhdellä merkittävällä kunniamerkillä 4. kesäkuuta. Ritarikuntien hallitus pyysi kirjelmällään 14. toukokuuta 1945 esityksiä 4. kesäkuuta ”erikoisesti ansioituneille kansalaisille” annettavista kunniamerkeistä. Lapin sodan juuri päätyttyä puolustusvoimain komentaja Heinrichs esitti Siilavuolle SVR:n suurristiä miekkoineen todeten, että ”Siilasvuo on päättäväisyydellä ja tarmokkuudella erittäin suuret vaikeudet voittaen johtanut menestykselliseen päätökseen ne laajat sotatoimet, joiden tuloksena on ollut saksalaisten joukkojen karkoittaminen Pohjois-Suomesta”. Talvelan tavoin Siilasvuo oli Mannerheimille ensiarvoisen tärkeä komentaja ”ainoastaan aktiivisissa ja poikkeuksellisen vaativissa

rintamaolosuhteissa”, kuten Lasse Laaksonen on tiivistänyt. Talvela palkittiin korkeammalla Vapaudenristillä, mutta harvinainen suurristi toi Siilasvuolle lisäloistetta.¹⁴⁵

PALKITSEMATTOMAT KENRAALIT

Vuosien 1944–1945 loppupalkitseminen oli lähes koko kenraalikunnan kattava. Siksi on syytä tarkastella, ketkä jäivät siitä osattomiksi. Heinrichsin ja Airon ohella Tuompo lukeutui Mannerheimille korvaamattomiin päämajan kenraaleihin.¹⁴⁶ Tuompo oli ollut koko jatkosodan ajan Mannerheimille tärkeä ja läheinen alainen ja hänet oli palkittu korkeasti VR 1:llä rintatähtineen ja tammenlehvineen jo lokakuussa 1941. Tuompon sotilasarvon ja tehtävän huomioon ottaen hänen lisäpalkitsemisensa olisi voinut tapahtua vain SVR:n tai SL:n suurristillä miekkoineen. Koska Mannerheim oli ollut tyytyväinen Tuompon työskentelyyn, on syytä olettaa, että hänet olisi näin palkittu, ellei hän olisi joutunut ylipäällikön nimenomaisesta käskystä siirtymään Ruotsiin lokakuussa 1944.

Ainoa mahdollisuus jatkosodan ajan päämajan ilmasuojelukomentajana toimineen Arne Sihvon lisäpalkitsemiseen olisi ollut miekkojen lisääminen hänen 1937 saamansa SVR:n suurristiin, mutta Mannerheim ei arvostanut Sihvoa niin korkealle. Malmberg oli puolestaan saanut Suomen Leijonan suurristin 1942 eikä Mannerheim katsonut aiheelliseksi lisätä siihenkään miekkoja. Kotijoukkojen esikuntapäällikkö Martola oli ollut huolissaan esimiehensä Malmbergin

jaksamisesta eli alkoholismista jo keväällä 1942. Siirryttyään rintamalle Martola sai kuulla saman vuoden lokakuussa, että ”Mala ryyppää vallan kamalasti eikä tee mitään.” Heinäkuussa 1944 tilanne kärjistyi niin, että Malmberg määrättiin kolmen kuukauden pakkosairaslomalle ja häntä uhattiin kotijoukkojen komentajan tehtävästä vapauttamisella.¹⁴⁷ Tuompon, Aarne Sihvon ja Malmbergin lisäksi kenraaliluutnanteista vain Enckell jäi osattomaksi jatkosodan jälkeisestä kunniamerkkijaosta. Ottaen huomioon Enckellin aseman ylipäällikön erikoistehtävissä – vapaehtoistoimiston päällikkönä – hänet palkittu jo korkeasti VR 1:llä rintatähtineen 1942 eikä Mannerheim katsonut lisäpalkitsemista tarpeelliseksi. Enckellillä oli tosin erityiskäyttönsä myös rauhanneuvotteluissa, joten SVR:n tai SL:n suurristi olisi periaatteessa ollut mahdollinen.

Virkaikältään vanhin kenraalimajuri Juho Heiskanen erosi vakinaisesta palveluksesta vuoden 1944 lopussa. Mannerheim ei ollut sodan aikana hyväksynyt ehdotusta hänen palkitsemisestaan VR 1:llä ja hän jäi osattomaksi myös loppukii-toksista. Kontra-amiraali von Bonsdorff puolestaan oli saanut VR 1:n, mutta hänen erikoistehtävänsä ei antanut aihetta korkeampaan palkitsemiseen. Vuosina 1941–1944 kenraalikuuntaan ylennetyistä vain kenraalimajurit Paavo Paalu, Väinö Palojärvi ja J. V. Arajuri jäivät ilman loppupalkitsemista.

Komentajatehtävistään vapautetut Jussi Sihvo ja Melander saivat Valkoiset Ruusunsä, mutta hektisemmässä tilanteessa

vapautettu 18. Divisioonan komentaja Paalu, jota kohtaan hänen esimiehensä Laatikainen esitti raskaita syytöksiä,¹⁴⁸ jäi palkitsematta. Divisioonana J:tä 1941–1942 komentanut, sen jälkeen erikoistehtävissä päämajassa toiminut ja 8. Divisioonaa 1943–1944 komentanut Palojärvi toimi jatkosodassa viimeksi tarkastajana päämajassa. Palojärven korkeimmaksi kunniamerkiksi jäi syyskuussa 1941 saatu VR 1. Vaikka Palojärvi ei sodan loppuvaiheessa enää toiminutkaan komentajatehtävässä, ei ole syytä katsoa ylipäällikön olleen erityisen tyytymätön tähän entiseen oman rykmenttinsä, Suomen Valkoisen Kaartin, komentajaan. Niin sanottuna lista 1:n vankina lokakuussa 1944 pidätetty Palojärvi oli vapautettu syytteistä joulukuun puolivälissä, mutta hänen palkitsemattomuutensa syy lienee ollut lähinnä tähän tapatumaan liittynyt yleinen varovaisuus.¹⁴⁹

Helsingin poliisikomentajan paikalta talvisotaan divisioonan komentajaksi tullut Arajuri oli jatkosodassa toiminut ensin päämajan sotilashallinto-osaston päällikkönä ja sitten Itä-Karjalan sotilashallinnon komentajana, mutta palannut poliisikomentajan virkaansa jo 1943. Arajuren mahdollisesti Mannerheimin neuvosta tapahtunut siirtyminen Ruotsiin syksyllä 1944 turvaan Neuvostoliiton mahdollisilta vaatimuksilta Itä-Karjalan miehityshallinnon johtoa kohtaan tekivät hänen palkitsemisensä silloisessa poliittisessa ilmastossa mahdottomaksi, sillä punainen Valpo oli etsintäkuulluttanut hänet.¹⁵⁰

ARVOJÄRJESTYKSESTÄ JA ARVOSTUKSESTA

Miten Mannerheimin 1945 antamat Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan suurrstit sekä Suomen Valkoisen Ruusun I luokan komentajamerkit miekkoineen suhtautuvat arvojärjestyksessä ja arvostuksessa korkeisiin Vapaudenristeihin? Vuonna 1940 vahvistetussa kunniamerkkien keskinäisessä arvojärjestyksessä Vapaudenristin suurrsti, 1. luokan Vapaudenristi rintatähtineen ja 1. luokan Vapaudenristi olivat kaikki korkeampia kuin Suomen Valkoisen Ruusun suurrsti ketjuineen.¹⁵¹ Kun kaikilla edellä mainituja Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien korkeimpia kunniamerkkejä miekkoineen 1945 saaneilla oli jo 1. luokan tai sitä korkeampi Vapaudenristi, kukaan heistä ei siis muodollisesti ottaen saanut entistä korkeampaa kunniamerkkiä.

Ehdotus nykyisen 1958 vahvistetun kunniamerkkien keskinäisen järjestyksen kaltaiseksi hierarkiaksi laadittiin jo 1946 ja esiteltiin Mannerheimille hänen presidenttikautensa lopussa, mutta hän ei hyväksynyt ehdotusta. Ritarikuntien hallituksen pöytäkirjaan ei kirjattu hylkäämisen syytä,¹⁵² mutta Mannerheim perehtyi asiaan tarkasti, kuten voidaan todeta hänen tekemistään muutosmerkinnöistä ritarikuntien kanslerien allekirjoittamaan alkuperäiseen ehdotukseen, joka poikkeaa lopullisesta.

Alkuperäisen ehdotuksen mukaan suurrstien keskinäinen järjestyks olisi ollut: Vapaudenristin suurrsti sodanajan ansioista, Suomen Valkoisen Ruusun

suurrsti ketjuineen, Vapaudenristin suurrsti rauhanajan ansioista sekä Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan suurrstit. Mannerheim kuitenkin merkitsi SVR:n suurrstin ketjuineen nostettavaksi ensimmäiselle sijalle. Ehdotuksen mukaan kaularistien järjestyks olisi ollut: 1. luokan Mannerheim-risti, VR 1 rintatähtineen, VR 1 sodanajan ansioista, SVR K I, SL K I, VR 1 rauhanajan ansioista, SVR K, SL K ja Suomen Urheilun suuri ansioristi. Mannerheim muutti ehdotusta niin, että kaikki VR 1:t tulisivat ennen SVR K I:stä. Rintatähtien järjestyks olisi ollut keskinäisen järjestyksen mukainen, mutta Mannerheimin mielestä VR 1:n rintatähteä miekkoineen tuli kantaa ennen SVR:n ja SL:n suurrstin rintatähteä kuten ennenkin.¹⁵³

Mannerheimin merkinnöistä voidaan todeta, että hän halusi Vapaudenristin erikoisaseman säilyvän ehdotettua näkyvämpänä. Lopullisessa ehdotuksessa suurrstien ja kaularistien keskinäinen järjestyks on nykyiseen tapaan limitäinen (SVR:n suurrsti ketjuineen, VR:n suurrsti, SVR:n suurrsti, SL:n suurrsti, VR 1 rintatähtineen, SVR K I, SL K I, MR 1, VR 1, SVR K ja SL K) sillä erotuksella, että sen mukaan VR 1:n rintatähteä olisi kannettu ennen SVR:n ja SL:n suurrstin rintatähteä, ”ellei edelliseen liity kaulaketju”.¹⁵⁴ Presidenttinä Mannerheim oli siis valmis sijoittamaan Vapaudenristin suurrstin edelle SVR:n suurrstin ketjuineen. Saatuaan 77-vuotispäivänään sen jalokivineen ja miekkoineen ja jalkaväenkenraali Karl Weisenbergerin onniteltua Mannerheimia tästä ”maanne korkeimmas-ta kunniamerkistä”, Mannerheim pyysi

kiitoskirjeessään saada korjata tämän väärän käsityksen todeten, että ”Vapaudenristi todellakin tulee ennen Valkoista Ruusua”.¹⁵⁵ Vaikka SVR:n ja SL:n suurristit olivat korkeita ja harvinaisia kunniamerkejä, eivät ne Mannerheimin arvostelussa menneet yli VR 1:sestä rintatähtineen, eivätkä I luokan komentajamerkit yli VR 1:sestä. Kotimaisessa sotilaallisessa käytössä SVR:n ja SL:n kunniamerkit miekkoineen olivat siis täydentäviä lisiä sodan ajan Vapaudenristeille tapauksissa, joissa Mannerheim ei katsonut mahdolliseksi antaa korkeampaa Vapaudenristiä. On kuitenkin syytä korostaa, että Suomen marsalkan testamentti Vapaudenristin ritarikunnan suurmestarina oli hänen ritarikunnan kanslerille Valveelle ja varakanslerille Martolalle syyskuussa 1950 painottamansa asia, että Vapaudenristin ritarikunta täytyy ”jatkovasti pitää toiminnassa ja jakaa sen” kunniamerkkejä sotilashenkilöille.¹⁵⁶

Sodan ajan kunniamerkkiluettelossa ja päämajan kunniamerkkitoimiston tilastoissa Mannerheim-risti oli sijoitettu ennen kaikkia muita Vapaudenristejä, myös suurristejä. Vuoden 1946 ehdotukseen kunniamerkkien keskinäisestä järjestyksestä Mannerheim-ristiä ei sijoitettu suhteessa tavallisiin kunniamerkkiluokkiin. Kekkonen 1958 vahvistamassa keskinäisessä järjestyksessä 1. luokan Mannerheim-risti on sijoitettu suurristien alapuolelle ennen 1. luokan Vapaudenristiä rintatähtineen ja 2. luokan Mannerheim risti SL K I:n jälkeen ennen VR 1:stä. On vaikea kuvitella, että Mannerheim olisi hyväksynyt nimeään kantaville kunniamerkeille tällaista sijoitusta.

JATKOSODAN KENRAALIEN KESKINÄINEN JÄRJESTYS KUNNIAMERKKIEN MUKAAN

Pertti Alasen johtamassa sotilassosiologisessa työryhmässä 1992 Mannerheimin luottorintamakenraalit laitettiin ”tehtävän vaativuuden, ylennysten, kunniamerkkien, Mannerheim-ristien ja niiden myöntämispäivien antamalla kriteereillä” paremmuusjärjestykseen Heinrichs, Oesch, Siilasvuo, Hägglund, Talvela, Laatikainen, Mäkinen, Blick, Svensson ja Pajari.¹⁵⁷ Kunniamerkkien perusteella kenraalikunta on sinällään helppo asettaa Mannerheimin määrittämään keskinäiseen järjestykseen, mutta koska kenraalien oli mahdollista ansioitua Mannerheim-ristin ritariksi lähinnä vain rintamakomentajatehtävissä, vertailu on relevantin ryhmiteltynä (taulukot 4, 5 ja 6).

Rintamakomentajista Heinrichsin ja Oeschin kärkisijat ovat tietysti kiistattomat (taulukko 4). Heidän jälkeensä tulevien kenraaliluutnanttien järjestyksessä on syytä painottaa Mannerheim-ristiä, joka oli Talvelalla, Laatikaisella ja Siilasvuolla. Laatikainen ja Talvela saivat VR 1:n rintatähtineen ja tammenlehvineen. Huolimatta Siilasvuon harvinaisesta SVR:n suurrististä miekkoineen, Laatikainen ja Talvela palkittiin kunniamerkkien tuolloisen arvojärjestyksen mukaan Siilasvuota korkeammin. Heidän jälkeensä armeijakuntaa komentaneista kenraaliluutnanteista tulevat Hägglund ja Öhquist.

Armeijakunnan komentajina toimineista kenraalimajureista kunniamerkkien osalta tasavertaisia olivat Svensson ja Blick. Jatkosodan alkuvaiheen divisioonaa

Taulukko 4. Jatkosodassa armeijaa, ryhmää ja armeijakuntaa komentaneet kenraalit

	Mannerheim-risti	korkein VR	SVR tai SL sodanajan ansioista
jalkaväenkenraali			
Heinrichs	✘ MR I	VR SR	
kenraaliluutnantit			
Oesch	✘	VR SR	
Laatikainen	✘	VR I rt. ja tlk.	
Talvela	✘	VR I rt. ja tlk.	
Siilasvuo	✘	VR I rtk.	SVR SR mk.
Hägglund		VR I rt. ja tlk.	SL SR mk.
Öhquist		VR I rt. ja tlk.	
kenraalimajurit			
Svensson	✘	VR I rt. ja tlk.	
Blick	✘	VR I rt. ja tlk.	
Martola	✘	VR I rtk.	
Mäkinen		VR I rt. ja tlk.	

komentanut Svensson oli saanut armeijakunnan komentoonsa elokuussa 1943. Blick oli toiminut VI Armeijakunnan va. komentajana tammikuusta 1941 heinäkuun alkuun 1944, jolloin hän palasi 2. Divisioonan komentajaksi. Divisioonan aiempi komentaja Martola puolestaan komensi VI Armeijakuntaa sodan loppuvaiheessa vain kolme ja puoli viikkoa.¹⁵⁸ Ilman Mannerheim-ristiä jäänyt Mäkinen ei lukeudu suuriin sotapäälliköihin,¹⁵⁹ mutta hän sai joka tapauksessa huomattavan tunnustuksen vastaanottaessaan rintatähden VR 1:een tammenlehvineen kenraalimajurina ennen suurpalkitsemispäivää.

Kahdesti Mannerheim-ristin saanut Pajari sijoittui Alasen listassa divisioonankomentajien kärkisijalle. Pajari kuuluikin kiistatta Mannerheimin erityisesti arvostamiin divisioonankomentajiin. Siitä kertoo sekin, että Mannerheim piti tarvittaessa suoraan yhteyttä Pajariin. Mannerheim

ei kuitenkaan ollut valmis nostamaan Pajaria korkeimpiin komentajatehtäviin, vaikka Talvela olikin kesäkuun lopussa 1944 ehdottanut Pajaria Blickin tilalle VI Armeijakunnan komentajaksi.¹⁶⁰ Mannerheim-ristin ja VR 1:n rintatähtineen ja tammenlehvineen saaneet Raappana ja K. A. Heiskanen sijoittuvat kunniamerkkiensä puolesta divisioonankomentajien kärkeen (taulukko 5). Kumpikin heistä toimi koko sodan ajan saman divisioonan komentajana. Heidän jäljessään tulevat Mannerheim-ristin ja VR 1:n rintatähtineen saaneet Lagus, Tapola ja Autti. Tällaista listaa ei kuitenkaan voi pitää varsinaisena divisioonankomentajien paremmuusjärjestyksenä, sillä sodan aikana kuolleet kenraalit – Vihma, Winell, Hannuksela, Viljanen ja Snellman – jäivät tietysti paitsi sodan loppupalkitsemisista.

Mannerheim-ristillä palkitsemattomien divisioonankomentajien kärkeen

Taulukko 5. Jatkosodassa divisioona- ja prikaatia tai ryhmää komentaneet kenraalimajurit kunniamerkkien ja toissijaisesti ylennyspäivän mukaisessa järjestyksessä

	Mannerheim-risti	korkein VR	SVR sodanajan ansioista
Pajari	✘ ✘	VR I tlk.	
Raappana	✘	VR I rt. ja tlk.	
Heiskanen	✘	VR I rt. ja tlk.	
Lagus	✘	VR I rtk.	
Tapola	✘	VR I rtk.	
Autti	✘	VR I rtk.	
Vihma	✘	VR I tlk.	
Winell	✘	VR I tlk.	
Isakson		VR I rt. ja tlk.	
Hersalo		VR I rt. ja tlk.	
Oinonen		VR I tlk.	SVR K I mk.
Fagnäs		VR I tlk.	SVR K I mk.
Järvinen		VR I tlk.	SVR K I mk.
Sundman, V.A.		VR I tlk.	SVR K I mk.
Kääriäinen		VR I tlk.	SVR K I mk.
Melander		VR I tlk.	SVR K I mk.
Hannuksela		VR I tlk.	
Viljanen		VR I tlk.	
Snellman		VR I tlk.	
Paalu		VR I tlk.	
Sihvo, J.		VR I	SVR K I mk.
Palojärvi		VR I	

sijoittuivat Isakson ja Hersalo. Jatkosodan alkuvaiheessa päämajan järjestelyosaston päällikkönä toiminut Isakson oli sittemmin sotakoulujen vs. ylirtarkastaja ja yli-päällikön määräämissä erikoistehtävissä tarkastaen linnoituskysymyksiä ennen kuin hän sai 7. Divisioonaan komentoonsa tammikuussa 1944 johtaen sitä Aunuksen viivytystaisteluissa. Hersalo puolestaan komensi koko sodan ajan 15. Divisioona.

Kunniamerkkien puolesta ”kakkosketjuun” sijoittuivat SVR K I:n miekkoineen

saaneet kenraalimajurit, joilla kaikilla oli jo ennestään VR 1 tammenlehvineen. Oinosen osalta tähän kunniamerkkiin päätymiseen vaikutti todennäköisesti hänen toimintansa kotijoukkojen esikuntapäällikkönä. Fagnäs komensi ensin kaksi vuotta 3. Divisioona Uhtualla ja sitten 1. Divisioona lokakuusta 1943 lähtien. Nuoremmista 1943–1944 ylennetyistä kenraalimajureista SVR K I:n miekkoineen saivat Laatokan ja Äänisen rannikkopuolustuksesta viimeksi prikaatin komentajana vastannut Järvinen, josta

Taulukko 6. Jatkosodassa muissa kuin rintamakomentajatehtävissä toimineet kenraalit

	Mannerheim-risti	korkeinVR	SVR tai SL sodanajan ansioista
kenraalit			
Walden	✘	VR SR	
Nenonen	✘	VR SR	
kenraaliluutnantit			
Airo	✘	VR I rt. ja tlk.	
Valve		VR SR	
Lundqvist		VR SR	
Tuompo		VR I rt. ja tlk.	
Sarlin		VR I rt. ja tlk.	
Hanell		VR I rtk.	SVR SR mk.
Grandell		VR I rtk.	SL SR mk.
Malmberg		VR I rtk.	SL SR
Enckell		VR I rtk.	
kenraalimajurit/ kontra-amiraalit			
Svanström		VR I rt. ja tlk.	
Olenius		VR I rtk.	SVR K I
Rahola		VR I rtk.	
Sundman, Sv.		VR I rtk.	
Roos		VR I rtk.	
Kekoni		VR I rtk.	
Suolahti		VR I tlk.	SL SR mk.
Gustafsson		VR I tlk.	SVR K I mk.
Alfthan		VR I	SVR K I mk.
Ekberg		VR I	SVR K I mk.
Arajuuri		VR I	
v. Bonsdorff		VR I	
Heiskanen, J.		VR 2	

tuli elokuussa 1944 1. Rannikkodivisioonan komentaja Viipurinlahdelle, sekä prikaatia ja huhtikuusta 1942 alkaen 17. Divisioonaa komentanut V. A. Sundman ja jatkosodan rykmentinkomentajana aloittanut ja sittemmin 3. prikaatia komentanut Kääriäinen. Melanderin tavoin Kääriäinen oli ylennetty kenraalimajuriksi

vasta maaliskuussa 1944 ja jatkosodan loppuvaiheessa hän komensi 8. Divisioonaa Aunuksen vetäytymistaisteluissa.

Muissa kuin rintamakomentajatehtävissä toimineiden osalta (taulukko 6) kärkeen sijoittuvat sekä Vapaudenristin suurristin että Mannerheim-ristin saaneet Walden ja Nenonen. Airo puolestaan

sai Mannerheim-ristin, mutta ei Vapaudenristin suurristiä, joka annettiin puolustushaarojen komentajille Valveelle ja Lundqvistille. Airon ja Tuompon ohella päämajan kenraaleista VR 1:n tammenlehvineen ja rintatähtineen saivat vain pioneerikomentaja Sarlin ja ase-esikunnan päälliköksi 1942 tullut Svanström. Muiden kenraaliluutnanttien osalta järjestys Hanell, Grandell, Malmberg ja Enckell on yksiselitteinen.

Kenraalimajuri Svanströmin jälkeen tämän arvoluokan kärkeen sijoittuvat Olenius, Rahola, Svante Sundman, Roos sekä Kekoni. Lääkintäkenraalimajuri Suolahti puolestaan oli ainoa suomalainen jatkosodan ansioista Suomen Leijonan suurristin saanut kenraalimajuri. Pääintendentti Gustafssonin, koko jatkosodan ajan Helsingin varuskunnan päällikkönä toimineen Alfthanin sekä vasta kesäkuussa 1944 kenraalimajuriksi ylennetyn Ekbergin lisäpalkitsemisen tarvetta oli harkittu, mutta he saivat kuitenkin SVR K I:n miekkoineen.

ERITYISESTI PALKITUT EVERSTIT

Vuosien 1944–1945 loppupalkitsemisissa kuusi everstiä sai kenraalitasoisen kunniamerkin (taulukko 7). Kyse oli erityisten ansioiden palkitsemisesta tapauksissa, joissa kenraalilyennys ei tullut kyseeseen. Syyskuussa 1944 päämajassa laadittiin esitys, johon sisältyi SL K I miekkoineen tiedustelupäällikölle eversti Aladár Paasoselle. Esitys ei kuitenkaan koskaan saapunut ritarikuntien käsittelyyn. Toteutuessaankin tämä dekorointi olisi Paasonen näkökulmasta todennäköisesti ollut

näennäisestä korkeudestaan huolimatta lähinnä loukkaus, sillä päämajan everstit Valo Nihtilä ja Kaarlo Vaala saivat joulukuussa 1944 tammenlehvän VR 1:een. Paasonen korkeimmaksi kunniamerkiksi sen sijaan jäi 5. syyskuuta 1943 annettu VR 1. Itsenäisyyspäivänä 1942 Paasonen oli saanut ilman esitystä SVR:n komentajamerkin, joka lienee ollut presidentti Rytin henkilökohtainen kiitos entiselle tasavallan presidentin adjutantille.¹⁶¹ Väliportaiden takana olleet kunniamerkkiesitykset saattoivat edetä hitaasti, mutta koska Paasonen kuului Mannerheimin lähipiiriin, täytyi olla ylipäällikön tietoinen päätös, että hän jäi osattomaksi loppupalkitsemisista.

Syyskuussa 1943, samana päivänä kun Paasonen oli saanut VR 1:n, sotatalouspäällikkö insinöörieversti Runar Bäckström oli saanut sen keltaisessa nauhassa. Siihen ei voitu lisätä tammenlehvää, mutta ylipäällikkö piti Bäckströmin pannota niin merkittävänä, että antoi hänelle VR 1:n rintatähden 9. joulukuuta 1944. Grandellin siirtyessä sotataloustarkastajaksi Walden oli löytänyt Bäckströmin mieleisekseen aisapariksi.¹⁶² Myös kaksi päämajan osastopäällikköä palkittiin sotilasarvoonsa nähden poikkeuksellisen korkeasti. Nenosen joulukuussa 1941 tekemä esitys taisteluvälineosaston päällikön eversti Tuomas Raatikaisen VR 1:een annettavasta tammenlehvästä ei aiheuttanut toimenpidettä. Nenosen tekemän esityksen taustalla lienee ollut toisten keskeisten huoltolajien päälliköiden – pääintendentti Gustafssonin ja ylilääkäri Suolahden – palkitseminen VR 1:llä tammenlehvineen lokakuussa 1941.

Taulukko 7. Erityisesti palkittuja everstejä virkaikäjärjestyksessä

	eversti	VR I	VR I tlk.	SL K I mk.	SVR K I mk.	VR I rtk.	VR I tl. ja rtk.
Kaila	1932	16.4.1940				1.6.1945	
Helminen	1937	6.8.1940	16.10.1941				10.2.1945
Ståhlström	1938	24.8.1940			8.1.1945		
Raatikainen	1938	24.8.1940			8.1.1945		
Karhu	1940	18.9.1941	3.19.1941	4.6.1945			
Bäckström	ins.ev. 1941	5.9.1943				9.12.1944	

Sotatalouspäällikön pidettyä Raatikaisen ja sotatalousosaston päällikön eversti Johan Ståhlströmin toimintaa erittäin ansiokkaana ja suurimerkityksellisenä, Heinrichs teki hänen aloitteestaan uuden esityksen heidän palkitsemistaan huhtikuussa 1942. Perustelussa todettiin, että Ståhlström on hoitanut erittäin ansiokkaasti ”sotateollisuuden järjestelyä sotien välisenä ja nykyisen sodan aikana sekä ututteralla ja taitavalla työllä aikaansaanut huomattavia saavutuksia sotateollisuuden alalla”. Raatikainen oli perustelun mukaan hoitanut erittäin ”tarmokkaasti ja suurella menestyksellä [...] osastonsa suuret ase- ja ampumatarvikkeita koskevat hankinnat sekä taitavasti johtanut tärkeän osastonsa vaativaa toimintaa”. Palkitseminen ei kuitenkaan toteutunut vielä tällöinkään.¹⁶³

Vaikka kummallakaan ei ollut tammenlehvään yleensä vaadittuja rintamaansiota Bäckström teki uuden esityksen lokakuussa 1943 perustellen Ståhlströmin toimineen koko sodan sotatalousosaston

päällikkönä taitavasti johtaen sen sekä sen alaisten teollisuuspiirien avulla ja kiitettävää järjestelykykyä osoittaen

maan teollisuuden mobilisointia, kehittämällä sen toimintaa, avustamalla ja säännöstellen sen raaka-ainehankintoja ja työvoiman käyttöä ja täten, tarmokkaalla ja määrätietoisella työllään erittäin huomattavasti myötävaikuttaen maamme sotapotentiaalin kohoamiseen.

Raatikainen oli ”erittäin taitavasti, erinomaista järjestelykykyänsä ja huomattavia aseteknillisiä tietojansa hyväksikäyttäen, johtanut suuren osaston ja sen alaisten ase- ja a.tarvikevarikkojen toimintaa ja täten, määrätietoisuudella ja tarmokkaalla työllään, antanut huomattavan panoksensa puolustusvoimiemme asesuunnittelu-, hankinta- ja huoltotoiminnalle”.¹⁶⁴

Vuoden 1944 lopulla ase-esikunnan päällikkö Svanström otti jälleen esille Raatikaisen ja Ståhlströmin palkitsemisen. Mannerheim teki päätökset Bäckströmin esitykseen sisältyvistä kunniamerkeistä 21. joulukuuta ja ilmeisesti silloin otettiin esille Heinrichsin vuoden 1942 esityksen esittelylista, johon Mannerheim muutti omakätisesti esitetyt VR 1:t tammenlehvineen muotoon ”SL. r.t.k.” tarkoittaen Suomen Leijonan I luokan komenta-

jamerkkiä. Päätökseksi tuli ensin SL K I miekkoineen Ståhlströmille ja Raatikaiselle päivämäärällä 21. joulukuuta 1944, mutta Mannerheim muutti ne 8. tammikuuta 1945 SVR K I:ksi miekkoineen.¹⁶⁵

Mannerheim-ristiä lukuun ottamatta korkeimmalla kunniamerkillä jatkosodan eversteistä palkittiin Frans Helminen. Hän oli saanut VR 1:n tammenlehvineen lokakuussa 1941 toimittuaan ”erittäin ansiokkaasti ja menestyksellisesti” Karjalan Armeijan ilmatorjuntakomentajana. Ilmavoimien komentajan tekemän esityksen perusteluissa todettiin Karjalan Armeijalle alistettujen ilmatorjuntajoukkojen saavuttaneen ”suuria tuloksia viholliskoneiden tuhoamisessa” ja osallistuneen ”urhollisuutta osoittaen ankariin maataisteluihin”.¹⁶⁶ Joulukuussa 1944 Lundqvist esitti Helmille VR 1:stä rintatähtineen viitaten ensin hänen toimintaansa Karjalan Armeijan ilmatorjuntakomentajana 1941–1942, jolloin Helmisen alaiset joukot hänen ”vakaan tarmokkaan ja määrätietoisen johtonsa alaisena suoriutuivat [...] ensiluokkaisesti taistelutehtävistään”. Uuden palkitsemisen perusteluina Lundqvist totesi Helmisen toimineen maaliskuusta 1942 ilmatorjuntajoukkojen komentajana ilmavoimien esikunnassa:

Tänä aikana ovat Ilmatorjuntajoukot eversti Helmisen pätevästi johtamina edelleen ja nopeasti kehittyneet aselajiksi, jonka arvo armeijassamme yleisesti tunnustetaan, ja josta m.m. on todisteena It. joukkojen kuluneen sodan aikana tuhoamat 1107 viholliskonetta.

Ansiointensa johdosta olen jo v. 1942 esittänyt ev. Helmisestä koroi-

sehdotuksen kenraalimajuriksi, jota ei ole hyväksytty.

Mannerheim päätti 10. helmikuuta 1945 antaa Helmille rintatähden VR 1:een tammenlehvineen.¹⁶⁷

Talvisodan jälkeisessä arvostelussaan Öhquist oli todennut eversti Auno A. Kailan olleen ”epäilemättä II Armeijakunnan paras divisioonan komentaja”. Elokuussa 1940 Japaniin komennettu Kaila joutui olosuhteiden pakosta olemaan siellä sotilasasiamiehenä koko jatkosodan ajan. Kaila pääsi palaamaan Suomeen vasta maaliskuussa 1945 ja ilmoittautuessaan ylipäällikölle hän sai lahjaksi *Ratsain halki Aasian* -kirjan omistuskirjoituksella ”Globetrotter’ille vastoin tahtoaan”.¹⁶⁸ On syytä olettaa, että jos jo 1932 everstiksi ylennetty Kaila olisi päässyt Japanin komennukseltaan jatkosotaan, hän olisi saanut divisioonan komentoonsa yleten kenraalimajuriksi.

Toukokuussa 1945 Heinrichs esitti Kailalle SVR K I:stä miekkoineen todeten hänen toimineen ”talvisodassa erittäin menestyksellisesti prikaatin ja divisioonan komentajana”. Perustelu kuului: ”Sodan jälkeen komennettiin hänet vaativissa tehtävissä sotilasasiamieheksi Japaniin, jossa hän vaikeissa olosuhteissa työskennellen saavutti merkityksellisiä tuloksia.”¹⁶⁹ Toukokuun 30. päivänä Mannerheim päätti antaa Kailalle Suomen Leijonan I luokan komentajamerkin miekkoineen, mutta päätös peruutettiin kesäkuussa, sillä Mannerheim päättikin antaa Kailalle 1. kesäkuuta rintatähden VR 1:een.¹⁷⁰ Se on tulkittava saamatta jääneen kenraalilylennyksen korkeaksi korvikkeeksi.

Samassa yhteydessä Kailan kanssa Heinrichs esitti myös eversti Karhulle SVR K I:stä miekkoineen jo uuteen tilanteeseen liittyvin perusteluin:

Eversti Karhu on päättäneen sodan aikana toiminut menestyksellisesti prikaatin ja divisioonan komentajana sekä Aunuksen Ryhmän esikuntapäällikkönä. Väli rauhan jälkeen on hän toiminut Puolustusvoimain Pääesikunnan ja Liittoutuneiden Valvontakomissionin välisen yhteysosaston päällikkönä. Tässä erittäin arkaluontoisessa tehtävässä on hän selväpiirteisellä, hienotunteisella ja taitavalla toiminnallaan saavuttanut tunnustuksen arvoisia tuloksia, jotka ilmenevät jo hänen Valvontakomissionin keskuudessa nauttimastaan arvonannosta.¹⁷¹

Mannerheim päätti antaa Karhulle ritarikuntien hallituksen ehdottaman SL K I:n miekkoineen. Kenraaliylennys seurasi ke-säkuussa 1946.

MANNERHEIM JA KENRAALIEN PALKITSEMINEN SODANAJAN ANSIOISTA

Kunniamerkki- ja sotilashenkilöhistorian perustutkimuksen uranuurtaja Klaus Castrén kirjoitti jo 1972: ”Kun tiedetään, kuinka tarkoin nyanssitajultaan erityisen herkkä” Mannerheim ”punnitsi jokaisen vähänkään merkittävän kunniamerkin myöntämisen ja siihen tietävästi eräissä tapauksissa vaihtoehtona liittyneen ylen-nyksen, muodostuu eriarvoisten ja erilaa-

tuisten kunniamerkkien saajien sinänsä varmaankin kuivilta vaikuttavien kronologisten luetteloiden tarkasteleminen henkilöhistorian ja välillisesti jopa sotahistorian kannalta mielenkiintoiseksi.”¹⁷² Mannerheimin kunniamerkkiasioille antama painoarvo oli suuri ja hän käytti taiten eri ritarikuntia sodanajan ansioiden palkitsemiseen.¹⁷³ Kunniamerkeillä palkitsemisen roolia osana Mannerheimin henkilöjohtamista ei ole aiemmassa tutkimuksessa riittävästi huomioitu.

Mannerheimin ja pääasiassa vain maa-rintamalla komentajatehtävissä toimineiden kenraalien henkilösuhteita tutkinut Lasse Laaksonen on painottanut ylipäällikön ”korostettua henkilökeskeisyyttä ja tapauskohtaisuutta” johtamisessaan.¹⁷⁴ Ylipäällikön määrittelemät ansiot olivatkin virkaikä tai sotilasarvoa ratkaisevimpia tekijöitä myös kunniamerkkiluokkaa määriteltäessä, vaikka luokitus tietyissä rajoissa noudattikin sotilaallista arvojärjestystä. Mannerheimille ominainen pitkään eri vaihtoehtoja punnitseva ja jo tehtyjä päätöksiä muuttava tai täydentävä päätöksentekotyö tulee selvästi esiin myös hänen sodanaikaisessa kunniamerkkipolitiikassaan.

Yksityiskohtainen analyysi koko vuosien 1939–1945 kenraalikunnan palkitsemisesta kunniamerkein antaa tarkan kuvan siitä miten Mannerheim arvosti kenraaleitaan. Rintamakomentajien rooli on korostunut aiemmassa sodanajan kenraalikuntaa koskevassa tutkimuksessa, mutta kuten tämä tutkimus osoittaa, sodan kokonaisuutta johtavan ylipäällikön arvoasteikolla eräät kotirintaman

tärkeissä tehtävissä toimineet kenraalit olivat korkeamman tunnustuksen arvoisia kuin useat divisioonankomentajat.

EPILOGI: VIIMEISET KUNNIAMERKIT

Viimeiseksi presidentti Mannerheimin suomalaiselle kenraalille antamaksi kunniamerkiksi jäi kenraalimajuri Roosin 6. tammikuuta 1946 saama Suomen Leijonan I luokan komentajamerkki.¹⁷⁵ Hän ei kuitenkaan saanut tätä kunniamerkkiä kenraalina vaan Rautatiehallituksen pääjohtajana kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön esityksestä. Ministeriö teki esityksen SVR K I:stä jo keväällä 1945, mutta Roosin joulukuussa 1944 saama VR 1 rintatähtineen lykkäsi uutta kunniamerkkiä, joka annettiin uuden esityksen ja seuraavan perustelun pohjalta:

Pääjohtaja Roosin ansio on, että hän, usein jopa henkilökohtaisesti asioiden yksityiskohtaiseen järjestelyyn puuttuen, on saanut maan kuljetuslaitoksen ja erityisesti rautatielaitoksen, joka kärsii huutavaa polttoaineiden ja kuljetuskaluston puutetta, toiminnan kulkemaan ja estetyksi liikenteen tukehtumisen, joka pääjohtaja Roosista riippumattomista syistä on monta kertaa ollut aivan lähellä.¹⁷⁶

VR 1:n rintatähtineen sodanajan ansioista saanutta kenraalikuttaa ei eräissä muissaakaan tapauksissa katsottu mahdolliseksi palkita suurristeillä rauhanajan ansioista vaan palkittamiseen käytettiin SVR:n ja SL:n I luokan komentajamerkkejä.¹⁷⁷

Viimeinen sodanajan kenraalille annettu korkea kunniamerkki odotti aikaansa vuoteen 1982 saakka. Kertoessaan kenraali Airoille 28. kesäkuuta 1945, että hänet tullaan pidättämään, pääministeri J. K. Paasikivi painotti ”ainakin pariin otteeseen, ettei hän suinkaan” tahtonut Airoa ”mistään syyttää ja vertasi parin vuoden istumista korkeimpaan ajateltavissa olevaan kunniamerkkiin”. Tämä Airon kirjassaan jo 1947 julkaisema ”lupaus” nostettiin esiin myös hänen elämäkerrassaan 1979, joten sen voi katsoa olleen yleisesti tunnettu.¹⁷⁸ Airo vietti vankilassa 2 vuotta ja 9 kuukautta.

Vuodesta 1963 alkaen Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien sihteerinä toimi Grönvall, joka oli silloisena tasavallan presidentin adjutanttina vienyt Airon 28. kesäkuuta 1945 tämän viimeisestä tapaamisesta Mannerheimin kanssa Tamminiemestä valtioneuvoston linnaan, jossa Airo sai Paasikiveltä kuulla tulevasta kohtalostaan. Grönvall ryhtyi järjestämään Airon muodollista arvoasemaa jo Kekkonen presidenttikauden lopulla. Grönvallin esityksestä 20. helmikuuta 1981 jo sotien aikana ”korkeissa johtopaikoissa olleista ja muutenkin erikoisesti ansioituneista kansalaisista” muodostettiin ”sijoitusluettelon kärkeen pieni erillinen ja pysyvä ryhmä”. Airoille varattiin sijoitusluettelossa pysyvä sija numero 5. Grönvall kirjoitti Airon olevan tästä lähtien ”kenraali numero yksi, toisin sanoen valtakuntamme korkein sotilashenkilö, annetuista ja annettavista sotilasarvoista täysin riippumatta”.¹⁷⁹

Heti Koiviston presidenttikauden alussa Grönvall otti esittelyssä esille ”niin rauhan kuin sodan aikana suuresti ansioituneen” Airon palkitsemisen korkealla kunniamerkillä todeten, että parhaiten sopisi SVR:n suurristi miekkojen kera. Grönvallin ajatus lienee ollut, että kunniamerkki olisi annettu jo Koiviston kauden ensimmäisessä poikkeuksellisesti 12. helmikuuta 1982 toteutetussa kunniamerkkijaossa.¹⁸⁰ Korkeinta mahdollista kunniamerkkiä ehdotettiin Airoille myös toiselta taholta. Ritarikuntien kansliaan saapui 4. lokakuuta 1982 Lahden Sotaveteraanipiirin kirje, jossa viitattiin Airon lähestyvään 85-vuotispäivään ja todettiin hänen panoksensa ”todellisten valtakunnallisten vaikeuksien keskellä” olleen ”sotilaana ja kansalaisena mitä vakuuttavinta luokkaa”. Kirjeessä perusteltiin jokaisen oikeamielisen suomalaisen ja ”painokkaalla tavalla” jokaisen sotiemme veteraanin tahtovan ”antaa sydämestä lähtevän kiitoksen ja kunnioittavan arvon nimenomaan niille, jotka olivat tärkeillä ja ratkaisevilla johtopaikoilla tilanteissa, jolloin koko kansakuntamme olemassaolo oli vaakalaudalla. Yksi näistä henkilöistä on kiistämättä kenraali Airo”. Koko Suomen sotaveteraanien painavan mielipiteen todettiin olevan, ”että Airoa ei saa unohtaa”. Kirjeessä anottiin, että Airoille myönnettäisiin ”niin korkea ja arvostettava

kunniamerkki kuin se suinkin on mahdollista”.¹⁸¹

Ritarikuntien hallitus käsitteli 28. lokakuuta 1982 esitykset itsenäisyyspäivänä annettavista kunniamerkeistä ja suurmestari Koivisto hyväksyi ritarikuntien hallituksen ehdotuksen 22. marraskuuta 1982. Erillisessä esittelyssä 12. marraskuuta 1982 Koivisto oli päättänyt antaa itsenäisyyspäivänä Airoille SVR:n suurristin miekkoineen. Vain muodon vuoksi täytettyyn kunniamerkkiehdotuslomakkeeseen ei kirjoitettu perusteluja ja aloitteentekijäksi merkittiin suurmestari, koska virkatietä tehtyä esitystä ei ollut. Kenraali Lauri Sutelan mukaan Koivisto ”tuntui olevan hieman epäroivällä kannalla” Airon kunniamerkin suhteen vielä 22. marraskuuta 1982, vaikka olikin jo tehnyt siitä päätöksen. Sutela totesi ”ratkaisun olevan hyvin puollettavissa aikanaan kärsityn vääryyden sovittamisena”.¹⁸²

Mannerheim oli palkinnut Airon huomattavilla kunniamerkeillä, mutta ei luokitellut hänen ansioitaan Vapaudenristin suurristin tasolle. Kekkonen tekemän sijoitusjärjestyspäätöksen seurauksena itsenäisyyspäivän vastaanotolla 1982 Airo asteli kättelemään tasavallan presidenttiä ennen Valvetta, joka oli Airoa vanhempi kenraaliluutnantti ja Vapaudenristin suurristillä palkittu Vapaudenristin ritareiden kansleri.

Viitteet

- 1 Syrjö 1999, 176–194; Laaksonen 2014.
- 2 Lyhyt artikkelimuotoinen yleiskatsaus on Castrén 1972. Yleisinä referenssiteoksia, joihin ei erikseen viitata, on käytetty Lipponen (toim.) 1997, Castrén 1970 ja Castrén 1992.
- 3 Kenraalielämäkerroista ks. Juutilainen 2004 ja Laaksonen 2014, 46–54.
- 4 Yleiset määräykset päällystön ylentämisestä sodan aikana. KA, T 4871/1.
- 5 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 6/18.12.1939.
- 6 Bergroth et al. 2014, 66, 93–94, 301. ”Oikeus ylentää ja palkita” oli ollut yksi Mannerheimin ehdoista ylipäälliköksi jäämiselle toukokuussa 1918. Manninen 1976, 25–26.
- 7 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 5/16.12.1939. KA, Perus 5694/1.
- 8 Waldenin muistiinpanot talvisodan aikaisista keskusteluistaan Rytin ja Mannerheimin kanssa. KA, Rudolf Waldenin arkisto, F 122/4, joihin ei jäljempänä erikseen viitata.
- 9 Komento-osaston päällikkö eversti Eric Schauman Waldenille 9.12.1939; PM:lle 16.12.39 saapuneet kunniamerkkinauhut. KA, T 4871/1; ylipäällikön päiväkäsky n:o 3/11.12.1939.
- 10 Bergroth et al. 2014, 95.
- 11 Bertel Rosenbröjjer [Schaumanille] 8.2.1940. KA, T 4871/1; A–ld S–ll., ”Eräs ehdotus”, Suomen Sosialidemokraatti 23.12.1939.
- 12 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 12/31.12.1939.
- 13 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 36/14.3.1940. KA, Perus 5694/1.
- 14 Tillander 1990, 170; Bergroth et al. 2014, 148.
- 15 Ibid., 94, 99, 304; Selén 2006, 236.
- 16 ”V.R. I:lle rintat.kera”. KA, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 103.
- 17 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 46/11.4.1940.
- 18 Seppälä, 1998, 117–118.
- 19 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 51/16.4.1940.
- 20 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 54/25.4.1940.
- 21 Bergroth et al. 2014, 148, 303.
- 22 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 90/6.7.1940.
- 23 Tuompo 1967, 231.
- 24 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 90/6.7.1940.
- 25 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 99/24.7.1940.
- 26 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 31/26.2.1940, n:o 103/31.7.1940 ja n:o 110/20.8.1940.
- 27 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 124/11.10.1940.
- 28 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 139/30.11.1940.
- 29 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 132/9.11.1940.
- 30 Laaksonen 2014, 73–84; ylipäällikön päiväkäsky n:o 132/9.11.1940.
- 31 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 99/24.7.1940 ja n:o 112/28.8.1940.
- 32 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 149/23.12.1940.
- 33 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 42/2.4.1940 ja n:o 106/6.8.1940.
- 34 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 64/18.5.1940 ja n:o 103/31.7.1940; Divisioonien komentajat. KA, T 20117/16.
- 35 Ernst von Born pääesikunnalle 27.12.1940. KA, T 20117/16.
- 36 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 47/salainen/11.4.1940. KA, Perus 5694/1.
- 37 Laaksonen 2014, 158–174, 230, 440–441. Wallenius Mannerheimille 15.9.1941, siteerattu Lehtola 1994, 300. Mannerheimin ristiriidat kenraaliensa kanssa olivat useassa tapauksessa perua talvisotaa edeltäneeltä ajalta. Ks. Laaksonen 2011.
- 38 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 9/22.12.1939; Leikola 2009, 352.
- 39 Grönvall 1964, 10.

- 40 Ahtriainen 2009, 238, toteaa virheellisesti, että Valve ja Hägglund olisivat olleet ainoat VR 1:n rintatähtineen talvisodan ansioista saaneet.
- 41 Sinerma 1984, 7.
- 42 Grönvall 1964, 10.
- 43 Talvela Mannerheimille 15.12.1940, maavoimien komentajalle 4.4.1940 (jäljennös) ja Mannerheimille 29.10.1940. KA, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 19.
- 44 Ohjesääntö Suomen Valkoisen Ruusun ritarimerkkiä varten – Määräykset Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan kunniamerkkien antamisesta.1940, 7.
- 45 Selén 2006, 236, 238–241.
- 46 Bergroth et al. 2014, 99, 306–307.
- 47 Ryti Mannerheimille 30.12.1940 ja Mannerheim Waldenille 31.12.1940. KA, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansiot 88 ja 51.
- 48 Esim. Wrede 1937.
- 49 Tillander 1990, 172–173; Bergroth et al. 2014, 183–184; Tuompo, 1994, 13.
- 50 Tuompo 1952. Tuompon toimenkuvasta Laaksonen 2014, 221–224.
- 51 Tuompo.
- 52 Kivimies 1951, 21–22.
- 53 Ibid., 22.
- 54 Sinerma 1984, 9.
- 55 Talvela 1976, 344–346; Tuompo 1994, 43.
- 56 Talvela 1976, 367; Vahe 1994, 181.
- 57 Laaksonen 2014, 262, 446.
- 58 Turja 1986, 321; Meri 1988, 342–343.
- 59 Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 398; Talvela 1976, 408.
- 60 Majuri Mauno Roiha Sotilasasiamiestoimiston päällikölle, edelleen kenraaliluutnantti P. Talvelalle 3.9.1942, Talvela Roihulle 10.9.1942. KA, T 25926/10.
- 61 Tuompo 1994, 75; Käkälä 1994, 124.
- 62 Luettelo Armeijan korkeimmalle päällystölle aikaisemmin annetuista korkeimmista vapaudenristeistä. KA, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 103. Lista on laadittu Aarne Blickin ja Aaro Pajarin Mannerheim-ristin ritarinimitysten 14.9.1941 jälkeen, mutta ennen kuin eversti Ilmari Karhulle annettiin 18.9.1941 VR 1 (listassa mainitaan Karhun kohdalla ”esitetty VR 1”).
- 63 Bergroth et al. 2014, 110–112.
- 64 Luettelo ylipäällikön myöntämistä kunniamerkeistä, n:o 17 (3.10.1941).
- 65 Tuompo 1994, 74–75.
- 66 Ibid., 73–74.
- 67 Hersalo kirjeessään eversti ja Mannerheim-ristin ritari Eino Polónille 21.1.1973. Kemppe 2013, 226.
- 68 Tuompo 1994, 34, 43, 46; Laaksonen 2014, 245.
- 69 Ibid., 284–285.
- 70 Esittelylista n:o 164/5.10.1941. KA, T 26025/1.
- 71 Heinrichs Mannerheimille 13.9.1941. KA, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 11.
- 72 Tuompo 1994, 74–75; esittelylista n:o 164 ja 165/5.10.1941. KA, T 26025/1; Tuomas Tapola Emilia Tapolalle 9.10.1941. Tapola 2004, 146.
- 73 Tuompo 1994, 46, 133; Laaksonen 2014, 250–254.
- 74 Esitys n:o 1586. KA, T 25834/4; esittelylista n:o 225/1.11.1941. KA, T 26025/1.
- 75 Harvila 1982, 64–65.
- 76 Tuompo 1994, 89; esittelylista n:o 353/19.11.1941.
- 77 Tuompo 1994, 98.
- 78 Ibid., 98–99; Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 435.

- 79 Ekberg 1991, 102, 203; Tuompo 1994, 217. Tasavallan presidenttinä Mannerheim laski henkilökohtaisesti ”laakeriseppeleen ystävänsä ja aseveljensä kummulle”. Amiraali v. Bonsdorffin ruumiinsiunaus, Uusi Suomi 20.4.1945.
- 80 Esitys n:o 410. KA, T 25834/9.
- 81 Laaksonen 2014, 469; esitys n:o 490. KA, T 25834/9.
- 82 Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 83.
- 83 Kuosa 1981, 205.
- 84 Tuompo 1994, 132.
- 85 Esitys n:o 1712. KA, T 25834/12; esittelylista n:o 742/18.5.1942. KA, T 26025/1.
- 86 Juutilainen 2009, 191 n 60.
- 87 Malmberg Päämajalle 20.5.1942 liitteineen. KA, T 25926/8.
- 88 Tuompo 1994, 149.
- 89 Esittelylista n:o 275/10.1941. KA, T 26025/1.
- 90 Mannerheim 2008, 235–236.
- 91 Tuompo 1994, 98; Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 444.
- 92 Mannerheim 2008, 241–242; Luettelo ylipäällikön myöntämistä kunniamerkeistä, n:o 71 (15.3.1943).
- 93 SVR ja SL, kotimaiset kunniamerkkiesitykset 14/1943 (Ea 68).
- 94 Esittelylista n:o 1905/4.1944. KA, T 26025/4; Kemppi 2008, 155.
- 95 Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 257.
- 96 Ibid., 291–292.
- 97 Luettelo ylipäällikön myöntämistä kunniamerkeistä, n:o 102 (13.7.1944); Seppälä 1998, 163.
- 98 Martola 1973, 201–202; Kemppi 2008, 99–100, 194–195.
- 99 Talvela 1977, 451.
- 100 Esitys n:o 2766. KA, T 25834/28.
- 101 Partanen, Pohjonen & Tuunainen 2007, 332–333; Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 345.
- 102 Tuompo 1994, 292.
- 103 Esittelylista n:o 2153/22.8.1944. KA, T 26025/4; Partanen, Pohjonen & Tuunainen 2007, 333.
- 104 Juutilainen 2009, 182.
- 105 Appel 2012, 146.
- 106 Kuosa 1981, 284–285; Sutela 1979, 243; Seppälä 1984, 190–191.
- 107 Halsti Marja-Liisa Halstille 23.10.1944 täydennettynä 24.10.1944. Halsti & Halsti 1995, 439.
- 108 Tuompo 1994, 303.
- 109 Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 39, 403; Laaksonen 2014, 318.
- 110 Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 420–422.
- 111 Esitys n:o 194. KA, T 25834/37.
- 112 Laaksonen 2014, 335. Laatikainenkin oli kuulunut niihin kenraaleihin, joita ylipäällikkö joutui muistuttamaan VR 1:n käytössä. Esiinnyttyään ilman sitä Mannerheimin tarkastusmatkalla Laatikainen sain ensin vastata kysymyksen eikä hän ole saanut tätä kunniamerkkiä ja vastatauan myönteisesti käskyn käydä noutamassa se. Bäckman, Koivumäki & Marschan 2011, 87.
- 113 Laaksonen 2014, 335–336; Sinerma 1978, 141, 163.
- 114 Esitys n:o 194. KA, T 25834/37; Juutilainen 2009 184.
- 115 Rahikainen, Majuri & Juhonen 1964, 88–89.
- 116 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 90/6.7.1940; esitys n:o 4089. KA, T 25834/33; esittelylista n:o 1798/9.12.1944. KA, T 26025/1; Luettelo ylipäällikön myöntämistä kunniamerkeistä, n:o 115 (24.1.1945).
- 117 Leino 1999, 56–59.
- 118 Esitys n:o 4152. KA, T 25834/33.
- 119 Luettelo ylipäällikön myöntämistä kunniamerkeistä, n:o 118 (24.3.1945).

- 120 Seppälä 1984, 194–195; Hurmerinta & Viitanen (toim.) 2004, 327.
- 121 Tuompo 1994, 12, 121, 167; Tuunainen 2012, 171–173; Seppälä 1984, 73, 132–133, 156, 195; Kulju 2011, 112–113, 118, 124, 172, 219; Laaksonen 2014, 307–309.
- 122 Viitanen & Hurmerinta (toim.) 2004, 84; Bergroth et al. 2014, 161; Mannerheim 1952, 493; Sutela 1979, 248–249; Laaksonen 2014, 318–320, 471.
- 123 Asetus Suomen Leijonan ritarikunnan perustamisesta 11.9.1942/747, 4 §.
- 124 Paasonen Stewenille 21.9.1943. KA, Pk 1924/1.
- 125 Martola 1973, 234–235, 244–245, 254.
- 126 Esitys n:o 591. KA, T 25834/37.
- 127 Alajoki 1975, 338–339.
- 128 Ojala 2004, 67. Lundqvistin elämäkerrassa suurristiä on pidetty osoituksena Mannerheimin tyytyväisyydestä Lundqvistiin. Iskanius 2015, 417–418.
- 129 Sijoitusjärjestys 1949. SVR ja SL, P. K. Tarjanteen arkisto.
- 130 Sinerma 1984, 9.
- 131 Laaksonen 2014, 397–418, 464–469. KA, Pk 1172/52, vrt. Turtola 1988, 177.
- 132 Paavo Talvelan sanelu 11.1.1967. KA, Pk 1548/28.
- 133 Laaksonen 2014, 211–212, 232–233, 289, 309, 469; Harald Öhquistin muistiinpanokalenteri 31.1.1945. KA, Pk 1205/7; Tapola & Karjalainen 2013, 29.
- 134 Esitys n:o 1105. KA, T 25834/37; esittelylista n:o 2385/2.2.1945. KA, T 26025/4; Laaksonen 2014, 350–358, 456–457, 474; Karhunen 1972, 154.
- 135 Karhunen, 1985, 285; Turtola 1997, 292.
- 136 SVR ja SL, kotimaiset kunniamerkkiesitykset 1945 (Ea 73), esittelyt suurmestarille 8.1.1945; kotimaiset kunniamerkkiesitykset 1/1945 (Ea 74).
- 137 SVR ja SL, kotimaiset kunniamerkkiesitykset 1945 (Ea 73), esittelyt suurmestarille 8.1.1945; kotimaiset kunniamerkkiesitykset 1/1945 (Ea 74); esittelylista n:o 2361b/8.1.1945. KA, T 26025/4; Ahtiainen 2009, 279–280.
- 138 Hanellin tyttärenpojan varatuomari Johan Snellmanin tiedonanto 11.12.2014.
- 139 Hanell Mannerheimille 31.3.1945. SVR ja SL, kirjeenvaihtoa 1945–1947.
- 140 Hartikainen 2001, 371.
- 141 Leikola 2009, 399.
- 142 Tuompo 1994, 278; Sihvo 1952, 352; Laaksonen 2014, 359–364, 458.
- 143 Tuompo 1994, 284; Laaksonen 2014, 458–460. Kiitän Ilmari Ojalaa Melanderia koskevista huomioista.
- 144 Laaksonen 2014, 236–238; Sinerma 1995, 323.
- 145 SVR ja SL, ritarikuntien hallituksen pöytäkirja 30.5. ja 21.6.1945; kotimaiset kunniamerkkiesitykset 13/1945 (Ea 74); Laaksonen 2014, 450.
- 146 Ibid., 473.
- 147 Kemppe 2008, 153, 168; Sinerma 1995 353–354.
- 148 Laaksonen 2014, 371–389, 460–463.
- 149 Suomi 2013, 285, 387.
- 150 Ibid., 382, 386.
- 151 Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan hallituksen säännöt kunniamerkkien käyttämisestä. 1940, 8.
- 152 SVR ja SL, ritarikuntien hallituksen pöytäkirja 2.3.1945.
- 153 ”Määräykset kunniamerkkien keskinäisestä järjestyksestä”. KA, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 103.
- 154 SVR ja SL, ritarikuntien hallituksen pöytäkirja 2.3.1945.
- 155 Weisenberger Mannerheimille 10.6.1944, Mannerheim Weisenbergerille 16.6.1944. KA, Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 20.

- 156 Martola 1973, 317–318.
- 157 H. Haapavaara, Erik Heinrichs – marsalkan luottokenraali, Iltasanomat 3.4.1992.
- 158 Lyhyitä aikoja VI Armeijakunnan vt. komentajana toiminut Tapola on taulukoitu divisioonan-komentajana.
- 159 Juutilainen 2009, 189.
- 160 Laaksonen 2014, 340, 355, 411,
- 161 N:o 3108/Kom.5/17. KA, T 25926/27; SVR ja SL, kortisto.
- 162 Esittelylista n:o 1076a/5.9.1943. KA, T 26025/2; Juva 1957, 490; Seppälä 1981, 236.
- 163 Esittelylista n:o 435 697a/12.1941 ja 697/4.1942. KA, T 26025/1; Bäckström Heinrichsille 13.4.1942. KA, T 25926/10.
- 164 Bäckström Tuompolle 19.10.1943. KA, T 25926/14.
- 165 Svanström Nenoselle 11.11.1944 liitteineen. KA, T 25926/17; esitys n:o 77. KA, T 25834/37; esittelylista n:o 697/4.1942. KA, T 26025/1; SVR ja SL, kotimaiset kunniamerkkiesitykset 1945 (Ea 73), esittelyt suurmestarille 8.1.1945; kotimaiset kunniamerkkiesitykset 2/1945 (Ea 74).
- 166 Esittelylista n:o 173/16.10.1941. KA, T 26025/1.
- 167 Esitys n:o 86. KA, T 25834/37.
- 168 Myllyniemi 2004, 673; Rönnqvist 2010, 281, 296, 299.
- 169 SVR ja SL, kotimaiset kunniamerkkiesitykset 20a/1945 (Ea 74).
- 170 SVR ja SL, ritarikuntien hallituksen pöytäkirja 30.5. ja 21.6.1945; esitys n:o 3184. KA, T 25834/37; esittelylista n:o 2439/1.6.1945. KA, T 26025/4.
- 171 SVR ja SL, kotimaiset kunniamerkkiesitykset 20a/1945 (Ea 74).
- 172 Castrén 1972, 17.
- 173 Jägerskiöld 1979, 81.
- 174 Laaksonen 2014, 409.
- 175 Viimeinen Mannerheimin Vapaudenristin ritarikunnan suurmestarina suomalaiselle kenraalille antama kunniamerkki oli kenraalimajuri Toivo Haakin rauhanajan ansioista 1948 saama VR 1.
- 176 SVR ja SL, kotimaiset kunniamerkkiesitykset 1945 (Ea 73 ja 74).
- 177 Kenttäpiispa Björklund (SL K I 1949), Merenkulkuhallituksen pääjohtaja kontra-amiraali Rahola (SL K I 1949, SVR K I 1963) ja kauppa- ja teollisuusministeriön merenkulkuosaston ylijohtaja kontra-amiraali Svante Sundman (SL K I 1952, SVR K I 1963).
- 178 Airo [1947], 7; Kuosa 1979, 256.
- 179 Grönvall Airolle 20.3.1981. SVR ja SL, kirjeenvaihtoa 1981; Turtola 1997, 303–304.
- 180 Asialuettelo esittelyä varten Suurmestarille 5.2.1982 (3.2.1982). SVR ja SL, Ragnar R. Grönvallin arkisto.
- 181 Lahden Sotaveteraanipiiri r.y. (Mauno Uusitalo) Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnalle 29.9.1982 (24/21 -82). SVR ja SL, Ragnar R. Grönvallin arkisto.
- 182 SVR ja SL, ritarikuntien hallituksen pöytäkirja 28.10.1982 liitteineen; kotimaiset kunniamerkkiesitykset 1982 (Ea 384); Lukkari 2003, 264.

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Gustaf Mannerheimin arkisto,

kansiot 11, 19, 20, 51, 88, 103

Pikkukokoelmat

Erik Heinrichsin kokoelma, Pk 1172/52

M. K. Stewenin kokoelma, Pk 1924/1

Paavo Talvelan kokoelma, Pk 1548/28

Harald Öhquistin kokoelma, Pk 1205/7

Päämaja / Komento- ja henkilöasiainmisto (Kom. 1)

Perus 5694/1

Päämaja / Komento-osasto

T 4871/1

Päämaja / Yleisesikunnan päällikkö

T 20117/16

Päämaja / Komento-osaston kunniamerkkitöimisto (Kom. 5)

T 25834/4, 9, 12, 28, 33, 37

T 25926/8, 10, 14, 17, 27

T 26025/1, 2, 4

Rudolf Waldenin arkisto

F 122/4

Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien arkisto (SVR ja SL)

Ragnar R. Grönvallin arkisto

Kirjeenvaihtoa

1945–1947, 1981

Kortisto

Kotimaiset kunniamerkkiesitykset

1943 (Ea 68), 1945 (Ea 73), 1945 (Ea 74), 1982 (Ea 384)

Ritarikuntien hallitukset pöytäkirjat

P. K. Tarjanteen arkisto

JULKAISTUT LÄHTEET

Ahtiainen, E.-K. 2009. Woldemar Hägglund: Kollaan kenraali. Helsinki: Otava.

Airo, A. F. [1947]. ”Liikekannallepanosalaliitto”. Tampere.

Alajoki, M. 1975. Tykistökenraali Vilho Petter Nenonen. Helsinki: Otava.

Appel, E. 2012. Ilomantsin taistelu: elokuu 1944. Suom. P. Autio. Helsinki: Schildts & Söderströms.

Asetus Suomen Leijonan ritarikunnan perustamisesta 11.9.1942/747.

Bergroth, T. C. et al. 2014. Vapaudenristin ritarikunta: isänmaan puolesta. 2. täydennetty laitos, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. Bäckman, J., Koivumäki, J. & Marschan, N. 2011. Mannerheimin adjutanttina: O. R. Bäckman muistelee. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Castrén, K. 1970. Korkeimpien suomalaisten kunniamerkkien haltijat 1918–1969. [Helsinki]: Tietosanakirja Oy.

- Castrén, K. 1972. Talvisodan ja jatkosodan sotilaallisista ansioista annettujen korkeimpien suomalaisten kunniamerkkien saajista. *Kylkirauta* 2, 15–17.
- Castrén, K. 1992 Sodanajan ansioista. Helsinki.
- Ekberg, H. 1991. Führerns trogna följeslagare: den finländska nazismen 1932–1944. [Helsingfors]: Schildts.
- Grönvall, R. 1964. Esipuhe. Teoksessa Rahikainen, E., Majuri, T. & Juhonen, R. (toim.). *Marski läheltä ja kaukaa*. Helsinki: Kirjayhtymä, 7–25.
- Halsti, W. H. & Halsti, M.-L. 1995. Elämän valtasuonet: Wolf H. Halstin ja Marja-Liisa Halstin kirjeet vuosilta 1929–1949. Toim. L. Grönstrand. Helsinki: Otava.
- Hartikainen, P. 2001. Hugo Österman: sotaväen päällikkö – rakentaja ja puolustaja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harvila, L. 1982. Kenraalimajuri Väinö Svanström: tykistöupseeri – herra ja ylhäisyys. *Tykkimies* 14, 43–67.
- Hurmerinta, I. & Viitanen, J. (toim.) 2004. Suomen puolesta: Mannerheim-ristin ritarit 1941–1945. 4. laajennettu painos. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Iskanius, M. 2015. Ilmojen kenraali ja kiistelty komentaja J. F. Lundqvist 1940–1946. Jyväskylä: Docendo.
- Juutilainen, A. 2004. Talvi- ja jatkosodan komentajista laadittujen henkilökuvien anti sotahistorian tutkijoille. *Sotahistoriallinen aikakauskirja*, 23, 67–89.
- Juutilainen, A. 2009. Tuntematon kenraali – Einar Nikolai Mäkisen tie puolustusvoimien kakkospaikalle. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 28, 160–193.
- Juva, E. W.. 1957. Rudolf Walden 1878–1946. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Jägerskiöld, S. 1979. Suomen marsalkka: Gustaf Mannerheim 1941–1944. Suom. H. Eskelinen. Helsinki: Otava.
- Karhunen, J. 1972. Taistelujen miehet: Mannerheim-ristin ritarien taisteluista ja vaiheista. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Karhunen, J. 1985. Torjuntavoitto Kannaksella 1944. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kemppi, J. 2008. Jalkaväenkenraali A. E. Martola. Helsinki: Otava.
- Kemppi, J. 2013. Kenraali ja sotataidon kehittäjä N. V. Hersalo. Jyväskylä: Docendo.
- Kivimies, Y. 1951. Suomen marsalkka tuokiokuvina. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Karhu.
- Kulju, M. 2011. Kenraalin viisi sota: Hjalmar Siilasvuon elämäkerta. [Helsinki]: Gummerus.
- Kuosa, T. 1979. A. F. Airo: legenda jo eläessään: päämajoitustestari kenraaliluutnantti A. F. Airo operaatioiden johtajana 1939–1945. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kuosa, T. 1981. A. O. Pajari: viiden sodan soturi. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Käkelä, E. 1994. Ruben Lagus: panssarikenraali. [Parola]: Panssarikilta ry. Laaksonen, L. 2011. Mistä sotakenraalit tulivat? Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939. [Helsinki]: Helsinki-kirjat Oy.
- Laaksonen, L. 2014. Eripuraa ja arvovaltaa: Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen. 2. täydennetty painos. Jyväskylä: Docendo.
- Lehtola, V.-P. 1994. Wallenius: kirjailijakenraali Kurt Martti Walleniuksen elämä ja tuotanto. [Oulu]: Pohjoinen.
- Leikola, J. 2009. Eino Suolahti: isänmaan lääkäri. Helsinki: Edita.
- Leino, P. 1999. Sotatuomarien univormu. *Ase-lehti* 3, 56–59.
- Lipponen, R. (toim.) 1997. Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996: biografiat. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Luettelo ylipäällikön myöntämistä kunniamerkeistä. 1941–1945.
- Lukkari, M. 2003. Lauri Sutela: puolustusvoimain komentaja. Helsinki: Otava.
- Mannerheim, G. 1952. Muistelmat. Suom. L. Hakulinen. Helsinki: Otava.
- Mannerheim, G. 2008. Mannerheim: puheet 1918–1947. Toim. K. Selén. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Manninen, O. 1976. Mannerheimin ero toukokuussa 1918. Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo: vuosikirja 9, 5–48.
- Martola, A. E. 1973. Sodassa ja rauhassa: muistelmia. Helsinki: Otava.
- Meri, V. 1988. Suomen marsalkka C. G. Mannerheim. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Myllyniemi, U. 2014. Kaila, Auno (1898–1975). Teoksessa Klinge, M. et al. (toim.). Suomen kansallisbiografia, IV. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 672–674.
- Ohjesääntö Suomen Valkoisen Ruusun ritarimerkkiä varten – Määräykset Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan kunniamerkkien antamisesta. 1940. Helsinki.
- Ojala, I. 2004. Mannerheimin päämajan arkea ja juhlaa. 2. painos. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Partanen, J., Pohjonen, J. & Tuunainen, P. 2007. E. J. Raappana: rajan ja sodan kenraali. Helsinki: Otava.
- Rahikainen, E., Majuri, T. & Juhonen, R. (toim.). 1964. Marski läheltä ja kaukaa. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Rönqvist, R. 2010. Välähdyksiä Suomen ja Japanin sodanaikaisesta yhteistyöstä (1941–1944). Teoksessa Anaja, M. (toim.). Lippu ja kunnia: näkökulmia sotilasperinteeseen II. Helsinki: Sotilasperinteen Seura ry, 273–302.
- Selén, K. 2006. Sotamarsalkka Mannerheimin asema ja valtuudet talvisodan ja välirauhan aikana. Sotahistoriallinen aikakauskirja, 25, 230–253.
- Seppälä, H. 1998. Karl Lennart Oesch: Suomen pelastaja. Jyväskylä: Gummerus.
- Seppälä, R. 1981. Rudolf Walden: isänmaan mies. Helsinki: Otava.
- Seppälä, R. 1983. Kenraali ja pahat linnut: Hj. Siilasvuo 1892–1947. Helsinki: Otava.
- Sihvo, A. 1952. Muistelmani, II. Helsinki: Otava.
- Sinerma, M. 1978. Taavetti Laatikainen: legenda jo eläessään, Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Sinerma, M. 1984. Ylipäällikkö adjutanttinsa silmin tarkasteltuna. Kylkirauta 4, 7–11.
- Sinerma, M. 1995. Lauri Malmberg ja suojeluskunnat. Helsinki: Otava.
- Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan hallituksen säännöt kunniamerkkien käyttämisestä. 1940. Helsinki.
- Suomi, J. 2013. Mannerheim: viimeinen kortti? Helsinki: Siltala.
- Sutela, E. 1979. Heinrichsin adjutanttina. Helsinki: Otava.
- Syrjö, V.-M. 1999. Toisen maailmansodan aikaisista kenraalilennyksistä puolustusvoimissa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 18, 176–194.
- Talvela, P. 1976. Sotilaan elämä: muistelmat I. Toim. V. Tervasmäki & S. Ahto. [Helsinki]: Kirjayhtymä.
- Talvela, P. 1977. Sotilaan elämä: muistelmat II. Toim. V. Tervasmäki & S. Ahto. [Helsinki]: Kirjayhtymä.
- Tapola, P. 2004. Ajan paino: jalkaväenkenraali K. A. Tapolan elämä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tapola, P. & Karjalainen, M. 2013. Mannerheimin haastaja: kenraaliluutnantti Harald Öhquist. Helsinki: Otava.
- Tillander, H. 1990. Torppa ja timantti: Tillanderin suvun kronikka. Toim. A. Seppälä. [Helsinki]: Schildts.
- Tuompo, W. E. 1952. Mannerheim-risti. Teoksessa Airo, A. F. (toim.). Mannerheim-ristin ritarit. Helsinki: Tuli Oy.
- Tuompo, W. E. 1967. Sotilaan tilinpäätös. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Tuompo, W. E. 1994. Päiväkirjani Päämajasta 1941–1944. 3. täydennetty painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Turja, I. 1986. Arkisto auki. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Turtola, M. 1988. Erik Heinrichs: Mannerheimin ja Paasikiven kenraali. Helsinki: Otava.

- Turtola, M. 1997. Aksel Fredrik Airo: taipumaton kenraali. Helsinki: Otava.
- Tuunainen, P. 2012. Marttinen: kahden armeijan soturi. Helsinki: Otava.
- Vahe, J. 1994. Kenraali Paavo Talvela sodan ja rauhan tehtävissä. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Wrede, E. F. 1937. Vapaudenristi sekä Suomen Valkoinen Ruusu ovat Sotamarsalkka Mannerheimin perustamat. Suomen Sotilas 9–11, 235–237.
- Ylipäällikön päiväkäskyt 1939–1940.

SANOMALEHDET

Iltasanomat

Suomen Sosialidemokraatti

Uusi Suomi